

Nermina Mujagić

TIHI GOVOR BOSNE

analize nesvakidašnjih politika:
politika – mediji – međunarodna zajednica

Sarajevo, 2010.

Izdavač: Fondacija
Heinrich Böll Stiftung

Za izdavača: Mirela Grünther Đečević

Predgovor: Sabrina Perić
Pogovor: Asim Mujkić
Recenzenti: Tanja Petrović
Sabrina Perić

Urednik: Jasmina Omerbegović

Likovno
oblikovanje: Lejla Alijagić

Štampa: Bemust, Sarajevo

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

323:327]:316.774(497.6)

MUJAGIĆ, Nermina

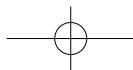
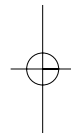
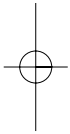
Tihi govor Bosne : analize nesvakidašnjih
politika : politika, mediji, međunarodna zajednica
/ Nermina Mujagić; [predgovor Sabrina Perić;
pogovor Asim Mujkić]. - Sarajevo : Fondacija
Heinrich Böll Stiftung, Ured za Bosnu i
Hercegovinu, 2010. - 160 str. ; 18 cm

Predgovor: str. 9-12. - Pogovor: str. 139-143. -
Bibliografija: str. 147-155 i bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-9889-8-1

COBISS.BH-ID 18476038

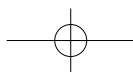
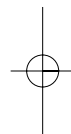
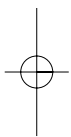
*Psss... Tebi,
građaninu BiH,
posebno
najdražem bratu
Nerminu*

SADRŽAJ

Riječ autorice, 7
Predgovor (Sabrina Perić), 9
U potrazi za slobodom, 13
Izopačenost demokratije, 17
Zemlja bez nade, 35
Tihi govor Bosne, 49
Konsocijacijski inženjering, 93
Razuzdane slobode, 109
Sila bez nasilja, 117
(S)laganje vremena, 131
Pogovor (Asim Mujkić), 139
Summary, 145
Literatura, 147
Glosar, 157

*Stavovi i mišljenja iznesena u ovom tekstu su autorska
i ne predstavljaju izričite stavove i mišljenja izdavača*

RIJEČ AUTORICE

Knjiga *Tihi govor Bosne*, prvenstveno posvećena građanima i građankama BiH, kroz kritiku etnopolitičkog poretka ima tendenciju da otvori javni prostor koji je nakon višestranačke demokratije isprljan različitim praksama diskriminacije.

Na početku ove knjige pokušala sam pokazati da je uloga građanskog društva u razvoju demokratije izuzetno značajna. Kroz najsvjetliji primjer, kao što je odlučna borba poljske Solidarnosti ukazujem da borba za ljudska prava i općedruštveni prosperitet može biti uzrok pada totalitarnih režima.

Međutim, naša i iskustva drugih zemalja u Istočnoj Evropi, podstakla su me da razmišljam o tome kako se građansko društvo guši, kako nestaje posebno kada Zapad postaje njegov idejni i materijalni pokretač.

Upravo ovakav obrt tražio je ponovno redefiniiranje javne sfere koja je s politikama međunarodne zajednice u BiH postala tijesna za topli, odveć ljudski i kreativni svijet građanskog života.

Izloženi neoliberalnom tržištu u kojem gazduju egoistični i beskrupulozni subjekti moći od međunarodne zajednice, preko političkih stranaka u BiH do

8 Tihi govor Bosne

medija, mislim da su građani BiH postali taoci novih režima bez ikakve mogućnosti da podignu svoj glas i zatraže svoje pravo na dostojanstvo.

Svjesna da je prizivanje građanskog društva možda neki novi oblik utopije ^(A. Arato, 1990) ipak ostajem bliska građanskom društvu koje je za sada jedino vjerno ljudskim pravima, slobodi, jednakosti, demokratiji i solidarnosti.

Krik za tolerantnijim i pravičnijim bosansko-hercegovačkim društvom nije ništa drugo no, potreba za novim progresom, progresom bez nasilja i borbom onih koji su izvan politike.

Nermina Mujagić

PREDGOVOR

Ako se osvrnemo na zabrinjavajući i gotovo sistematski nedostatak produkcije kvalitetnih radova bosansko-hercegovačke akademske zajednice u proteklih petnaest dejtonskih godina, kratka studija Nermine Mujagić "Tihi govor Bosne - analize nesvakidašnjih politika: politika – mediji – međunarodna zajednica" donosi i više nego dobrodošlu promjenu i svježinu. Žanr Mujagićeve studije, koji je smješten negdje između duge tradicije političke polemike, inače tako specifične našim prostorima, i konvencionalnog akademskog rada, osigurava iznimnu važnost ovog teksta kako u sferi ozbiljne disciplinarne analize, tako i u diskursu javnih debata uopće.

U ovoj studiji, Nermina Mujagić nas čitatelje jednom dosljednom i ubjedljivom argumentacijom prosto prisiljava da otpočnemo sa razmatranjem potencijala i limitiranosti pojma "građanin" kao analitičke i političke kategorije u sadašnjoj Bosni i Hercegovini. U analitičkom smislu Nermina Mujagić ocrta konture jedne moguće genealogije "građanina" kao bitnog pojma intelektualne, socijalne i političke realnosti, koji se kreće iz jugoslovenskog u post-jugoslavenski/post-ratni kontekst. Ona pri tom izvodi jednu vrstu historicizacije koncepta "građanin"

10 Tihi govor Bosne

kao izražaja samog dijalektičkog odnosa političkog sistema i društvene akcije i dinamičnosti. Autorica također, na direktan i jednostavan način, poziva na promišljanje o tome kako pristupiti političkoj realnosti zemlje, u čijem slučaju "građanin", kao nužna kategorija demokratske prakse (na koju se poziva i u kojoj se pozicionira mnoštvo aktivista, političara i kritičara), objektivno ne postoji u formalno-ustavnom smislu.

Možda je najveći doprinos Mujagićeve njeno posebno značajno preispitivanje samog izraza "Međunarodne zajednice", njezine kompozicije i funkcioniranja u pravno-političkoj administraciji Bosne i Hercegovini. Sam termin "međunarodna zajednica" (kao i cjelokupni terminološki pogon uposlen u ovom kontekstu) i njezine ideološke pretpostavke su vrlo obskurni, politički višeznačni i multifunkcionalni, te praktično naprosto ljepljivi. Fraza "međunarodna zajednica" je korištena u javnom diskursu, na primjer, kad se priča(lo) i o ustavnim i o medijskim reformama, iako su organi MZ-a odgovorni za te reforme potpuno različiti. Autorica akcentira upravo kompleksnost MZ-a kao konglomerata, ili aparata koji zadnjih 15 godina postoji "izvan" strukturalnih definicija, a obuhvata čitav spektar raznolikih institucija i učesnika, uključujući na primjer nevladini sektor, medije, te kako van-državne, tako i unutardržavne faktore. Mujagićeva u svjetlu najrelevantnijih politoloških i društvenih analiza, pristupa "međunarodnoj" tematici kao diskurzivnoj formaciji, a ne kao isključivo političko-instrumentalnoj kreaciji. Upravo

zahvaljujući takvom pristupu autorica je u mogućnosti da predstavi kritičnu analizu ne samo koncepta konsocijacije nego i “konsocijacijskog inženjeringa”, kao takvog.

Pozivajući se na svoj prijašnji angažman i iskustvo u BiH medijskom prostoru, i sadašnju poziciju i refleksivnost izvan tog prostora, Nermina Mujagić pruža jedinstvenu (i prvu relevantnu) analizu uloge medija u proizvodnji i reprodukciji političkog prostora, političkih partija i političkih/etnopolitičkih subjekata. Za razliku od drugih autora, Mujagićeva ne stoji iza pretpostavke da je medijski prostor jedan od načina da se izbjegnu razorni efekti dejtonske ideologije, niti da su mediji ultimativni izvor “sloboda”, “rasprava” i “kritika”. Važno pitanje u ovom kontekstu je dakako - da li uopće postoji mogućnost za kreiranje slobodne medijske sfere u okviru jednog protektorata podvrgnutog procesima tzv. demokratizacije? Autoričina temeljita i precizna analiza pridaje posebnu važnost političkom vokabularu, i kako kaže autorica, “psihološko/propagadnim sadržajima” i “etničkom koloniziranju” medija, kako državnih tako i privatnih. Pored značajnih primjera medijskih informativnih “neuspjeha” pred kraj svoje studije, Mujagićeva se implicitno fokusira ne samo na cirkuliranje retorike i etnoterminologije, nego i kapitala. Sam korijen dejtonske državnosti, pa stoga i sadašnje političke i medijske strukture, bio je i jest masivno kretanje kapitala između “međunarodne zajednice”, države i medija; unutar “međunarodne zajednice” i između svih strukturalnih državnih elemenata i novih

12 Tihi govor Bosne

balkanskih kapitalista koju su također implicitno prisutni u Mujagićevoj kontekstualizaciji specifičnosti post-jugoslavenskog kapitalizma. Ovo nije samo analiza jedne banalne etnopolitike nego također i kritično promišljanje “profilira[nje] mentaln[e] struktur[e] potrošača”.^(Mujagić 128)

“Tihi govor Bosne” nudi jedan aktualan i iskren pokušaj pristupa bosansko-hercegovačkom društvu i politici. Sjevernoamerički i europski društveni analitičari vrlo često međusobno prepričavaju i saopštavaju jedni drugima mnogobrojne koncepcije i tumačenja principa “nade” odnosno kako je dakle Bosna zemlja bez nade, ili kako se Balkan mora fokusirati na “(etno)politiku nade”. Naravno, njihov analitički subjekt se vrlo često kreće oko političkih aktivista, individua itd koji tu nadu “prakticiraju”. Međutim, Mujagićeva nam zasigurno nudi jednu interpretativnu nadu gdje građanin može realizirati svoj najveći politički potencijal upravo kroz kritiku “tihog” govora bosanskohercegovačkih političkih struktura, praktikujući pritom specifičnu hermeneutiku “beznađa”.

Sabrina Perić,

*doktorski kandidat Harvard University,
Social Anthropology*

U POTRAZI ZA SLOBODOM

Bosanskohercegovački teatar smrti, koji smo zajedno s Evropom gledali uživo od 1992. – 1995. godine, i na čije nas fragmente pokušavaju svakodnevno podsjetiti bosanskohercegovački političari uvjerio nas je da 'nestanak jednog oblika totalitarizma ne znači nužno prevazilaženje totalitarnog'.^(Hannah Arendt, 1998)

Dok su u Berlinu rušeni zidovi koji razdvajaju Evropu, u Bosni i Hercegovini su se rušili, svi oni zidovi koji su podsjećali ZAPAD na ISTOK, u političkom ali i u geografskom značenju.

Upravo ovdje, na tlu BiH 'nesvakidašnje politike naših susjeda' i nas samih, imale su za cilj ne samo da sruše stari režim, nego da se u toj tranzitologiji okoriste, da slome kontinuitet države BiH, rušeći SVE što je podsjećalo na kakav takav zajednički život.

Od Berlina pa do Butmira put je bio trnovit.

Uzrokovana padom komunizma, i data nacionalističkim snagama u ruke, ta razuzdana sloboda učinila je Bosnu i Hercegovinu zemljom bez nade.

Je li padom Berlinskog zida, zaista osvojen 'prostor slobode', i ako jeste kakva je to sloboda koju uživamo. Sloboda za divlji kapitalizam, sloboda u

14 Tih govori Bosne

neznanju, sloboda da razdvajamo djecu u školskim klupama, sloboda u konformizmu, oportunizmu, razuzdana sloboda koja u Bosni i Hercegovini sve više liči na anarhiju.

Istina, kada obilježavamo dvadesetu godišnjicu pada Berlinskog zida, mi slavimo ujedinjenu Evropu koja nije danas ujedinjena jer ni pad Berlinskog zida, kao ni drugi događaji nisu proizveli politički narod Evrope. Kako ujedinjena Evropa ne postoji kao država, ona je samo „grozd država koje su prije ili kasnije ušle u proces integracija, tako sa se nalaze na različitim putanjama i kreću se različitim brzinama integracije“.^(Vlaisavljević, 2009: 9) Iako su formalni zidovi srušeni, nisu nestale granice posebno one koje EU uspostavlja prema (još) neintegriranom ostatku Evrope. BiH je eklatantan primjer dezintegriranog dijela Evrope u kojoj više nego i u jednoj zemlji koje su kandidatkinje ima evropskih institucija kao što su: EUFOR (evropska vojska), EUPM (evropska policija), zatim EUSR (specijalni predstavnik za EU u BiH). Ni kao takva, BiH ne može da prevaziđe svoje nagomilane poteškoće koje su iz dana u dan sve nepodnošljivije. No, bosanskohercegovački problemi kao da nemaju ime. Svima su poznati (i EU, i Americi, i bh. vlastima, i Srbima, i Hrvatima, i Bošnjacima, i građanima BiH), ali nikome dovoljno da bi ih rješavao.

Ko će čuti tih govori o BiH i njenim problemima, ko će popuniti davno 'ispražnjeno mjesto' – u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini? Gdje je subjekt politike u BiH i da li je on taj koji bi trebao da poduzme

konkretne korake u akomodiranju onoga što je konfliktno u BiH? Kakva je njegova pozicija danas?

Ovo su samo neka od pitanja na koja ću pokušati dati odgovore u ovim politološkim analizama od kojih su neke objavljivane u bosansko-hercegovačkim časopisima i zbornicima u različitim vremenskim periodima.

Je li moguće govoriti o BiH kao demokratskoj zajednici građana koji prakticiraju građansku netoleranciju i neposluh – koja nije ništa drugo no odbijanje razgovora sa svima onima koji su mržnjom zadojeni i upiranje prstom u one koji prave diskriminacije po bilo kom osnovu.

Butmir, Sporazum iz Pruda, aprilski paket, reforma policije, reforma medija i pravosuđa, sve su postdejtonske šok terapije zbog kojih imamo mnoštvo zidova, entitetskih i etničkih, i pasivnu građansku javnost koja nikako da slomi one što su u korupciji i kriminalu. Ko će pokrenuti bespomoćne, rasijane i dezorijentirane građane Bosne i Hercegovine?

Ovo je knjiga prvenstveno o SLOBODI (političkoj, univerzitetskoj, medijskoj, vjerskoj...) i potrebi svakog ljudskog bića za njom.

Knjiga ima samo jedan cilj, prije svega preispitati stvari koje uzimamo zdravo za gotovo.

Ovo je knjiga o stvarnosti, o bolnoj spoznaji njene prevrtljivosti i slabosti, stvarnosti koja uništava *naše osjećaje za nadu i bolje sutra.*

16 Tihi govor Bosne

Međutim, u njoj se ne traga za rješenjem, već za pronalaskom veze između političke teorije i političke prakse, s posebnim senzibilitetom prema napretku.

Knjiga nema cilj da nas nauči da li je život u Bosni i Hercegovini dobar ili loš, već da nam pokaže kompleksnost ljudskog života, i potrebu za slobodom i pobunom.

U BiH valja mijenjati svašta, prije svega oduzeti moć onima koji je zloupotrebljavaju, i podržati one koji zagovaraju pravdu za političku zajednicu BiH. Na žalost, takavih je sve manje u zemlji koja se biološki i intelektualno iscrpljuje pod pritiskom različitih faktora.

Zato je knjiga poklon, svima onima koji se u ovim ružnim vremenima pokušavaju osjetiti građanima ili građankama.

Bez Mirele Grünther Đečević, Tanje Petrović, Sabine Perić, Asima Mujkića, Jasmine Omerbegović, Amele Sejmenović, Vedrana Grahovca, Lejle Alijagić, Refike Kamber - mojih sjajnih sugrađana, ova knjiga ne bi ugledala svjetlo dana.

Velika podrška dolazi od mojih najmilijih, sina Dina Šaćića, majke Mujagić Džemile i bratične Džejne Mujagić. Sretna sam što razumiju moje potrebe da na ovaj način polemiziram sa surovom bosanskohercegovačkom realnošću.

IZOPAČENOST DEMOKRATIJE

U svojoj knjizi o usponu kapitalističkih katastrofa, 'Dokrina šoka', *Naomi Klein* između ostalog, govori i o događajima koji su uzrokovali pad Berlinskog zida, prije svega o krizi u Poljskoj i pokolju u Kini. U tom kontekstu, ona spominje Lecha Wałęsa, električara bez posla, gustih brkova, rasčupane kose koji se penjao na željeznu ogradu ukrašenu cvijećem i zastavama u poljskom gradu Gdansku. Prema njenom uvidu, *On* je zajedno sa pokretom Solidarnost bio prva ikona koja je otkrila mogućnost pada sovjetskih zidova i barijera.^(Klein, 2008: 17)

„Ako nam naredite da izgrađujemo tenkove, onda ćemo izgrađivati tramvaje. Kamioni će, ako ih tako složimo, voziti unatraske. Znamo kako pobijediti sistem. Mi smo njegovi učenici“^(Klein, 2008: 172) – govorio je Wałęsa. Njegove riječi nisu bile samo uperene protiv vlasti. To su bile riječi koje su imale jasan cilj, koje su davale pozitivnu nadu u budućnost. Bile su to praktične riječi građanskog neposluha i građanske netolerancije.

Pripadnici Solidarnosti imali su čekiće u rukama, ugljenu prašinu na koži, bili su ljudi koji bi trebali, u duhu marksističke teorije, stvarati temelj PARTIJE. Ovakvu opoziciju, Sovjetski Savez nije lako

18 Tihi govor Bosne

mogao odbaciti, kao što je činio sa drugima pod plaštom da su 'sluge kapitalizma'. Jedna od omiljenih parola Solidarnosti iz '80-tih glasila je SOCIJALIZAM – DA, njegova IZOPAČENOST – NE.

Ove riječi imaju veliko značenje u političkoj praksi. Prije svega pokazuju odlučnost u stvaranju demokratije. Istovremeno nadahnjuju na akciju, ali i pobunu. 'Smisao pobune' je veoma važna za političku teoriju. Čedomir Ćupić kaže:

„Ne mijenjati loše jeste zločin prema sebi i svemu budućem. Svijest o promjeni u zajednici, društvu, državi, pobuna je protiv svega što život zaustavlja, zatvara i razara... Tamo gdje se ništa ne mjenja, tu ništa ne nestaje. Tu caruje jalovost i navika“.(Ćupić, 2002:136)

Političke poruke u Poljskoj nisu bile samo uperene protiv vlasti. To su bile riječi koje su imale jasne ciljeve, koje su davale pozitivnu nadu u budućnost. To su riječi AKCIJE, KRETANJA, NADE....

Sudbina Solidarnosti je poznata. Ona je u Poljskoj vlast na izborima osvojila ubjedljivu pobjedu, međutim Lech Wałęsa tada u jednoj rečenici najavljuje nove poteškoće koje će uslijediti.

„Na vlastitu nesreću pobjedili smo“.(Klein, 174)

Nesreća je upućivala na teško ekonomsko stanje, ogromne dugove. Kad je Solidarnost preuzela vlast dug je iznosio 40 milijardi, inflacija je divljala na 600 %, dolazilo je do teških nestašica hrane i crno tržište je cvjetalo.

Historiji su vrata zalupljena pred nosom, jer Poljskoj niko nije nudio pomoć da izađe iz velike krize.

„Ako je ijedna vlada zasluživala tu slamku spasa, onda je to bila vlada Solidarnosti koja se netom izvukla iz prvog demokratskog svrgavanja nekog komunističkog režima unutar Istočnog bloka. Sigurno bi, nakon svih hladnoratovskih parola upućenih totalitarnim režimima s druge strane Željezne zavjese, novi poljski vladari imali očekivati bar malenu pomoć“.^(Klein, 175)

Međutim, pomoći nije bilo. Može se reći da je državni kapital u postkomunističkim zemljama bio veliki kapitalistički izazov.

„Uvjeren da će nova vlada, što stanje bude gore, brže prihvatiti sveobuhvatnu preobrazbu u ničim obuzdani kapitalizam, MMF je dopuštao da država tone sve dublje i dublje u dugove i inflaciju.“^(Klein, 175)

Adam Michnik će kasnije ogorčeno primjetiti da je „u komunizmu najgore ono što slijedi kasnije“. Naomi Klein pak primjećuje slijedeće:

„Friedmanova fundamentalistička inačica kapitalizma bila je miljama daleko od onoga što je tog ljeta Walesa obećavao Poljskoj. On je i dalje tvrdio da će Poljska pronaći neki blaži, treći put...koji je opisao kao: mješavinu... To neće biti kapitalizam. Bit će to sistem bolji od kapitalizma koji će odbacivati sve zlo kapitalizma“.^(Ibid., 178)

Vrijeme koje je uslijedilo pokazat će, da se Tadeusz Mazowiecki nije šalio kada je jednom pred govornicom – pred kojom mu je pozlilo – izjavio da je

njegovo zdravstveno stanje jednako stanju poljske ekonomije. Premijer je patio od 'akutnog umora', kao i poljska ekonomija koju je valjalo liječiti šok terapijom – koja u sebi sadrži 'privatizaciju državne industrije'. U takvim okolnostima:

„Poljska je postala klasičnim primjerom Friedmanove teorije krize – dezorijentacija brzih političkih promjena u spoju sa kolektivnim strahom izazvanim ekonomskim kolapsom učinili su mogućnost čudotvornog i brzog oporavka – ma koliko prividnog – previše privlačnom da bi je se odbilo“.^(Ibid., 179)

Brzina tih promjena se odvijala tako da je bilo „nemoguće ...očekivati da ljudi zastupaju vlastite interese jer su toliko dezorijentirani da ne znaju – ili ne mare – o kojim je interesima zapravo riječ“.^(Lawrence, 1989)

Smatra je da je taktikama šok terapije – uklonjena opozicija. To je bilo moguće jer se Poljska tada nalazila u razdoblju 'nesvakidašnje politike'. To je inače takvo društveno stanje u kojem ne vrijede pravila 'normalne politike' (konsultacije, diskusije, rasprave) – drugim riječima, nedemokratsko vrijeme unutar vladavine demokratije. U takvom diskontinuitetu državne historije, bilo je moguće u stranu ukloniti neki normalan proces i nametnuti 'radikalno ubrzavanje legislativnog procesa' i tako ozakoniti šok terapije.

Samo dva mjeseca nakon prihvaćanja šok terapije dogodilo se rušenje Berlinskog zida, a poljski eksperiment dobija globalno značenje.

Dok su u Berlinu rušeni zidovi koji razdvajaju Evropu, u Bosni su se počeli rušiti svi oni zidovi – koji

su podsjećali ZAPAD na ISTOK, u političkom, ali i u geografskom značenju.

Iako je pad Berlinskog zida obilježen kao pozitivan događaj, ipak nisu se ostvarile sve nade koje su se pojavile nakon njegovog rušenja. Dok je zapadna Evropa slavila ovaj čin, tadašnja Jugoslavija se suočavala sa svojim problemim klizeći u smjeru krvavih sukoba. Prije svog raspada bila je najrazvijenija zemlja u južnoj i istočnoj Evropi, zemlja koja se trebala pridružiti EU. Dramatični historijski događaji rezultirali su malom medijskom pokrivenošću pada Berlinskog zida, tako da ni javnost tome nije pripisivala veliki značaj. Na žalost, 1989. godina je više poznata po praksama diskriminacije koje je režim Slobodana Miloševića provodio na Kosovu, a ne po događaju koji je davao nadu da se okončava burno i totalitarno 20. stoljeće.

Nakon više od 20 godina duboke traume kroz koju su prošla i još uvijek prolaze postjugoslovenska društva, danas se postavlja pitanje kako ponovo izgraditi društvo koje se našlo u ponoru rata.

Padom Berlinskog zida samo je došlo do puke dekonstrukcije starog režima koji je zbog svoje potrošenosti morao svakako da padne, no novi režim se ne čini boljim.

Prelazak iz jednog u drugi poredak bez sumnje je bolan. Proces transformacije socijalističkih zemalja u kapitalističke nazvali smo tranzicija (prelaz). S obzirom da se radi o velikim društvenim promjenama, prije svega promjenama u pogledu društvene

22 Tih govori Bosne

imovine koja je u socijalizmu bila primarno društvena, a u kapitalizmu privatna, tranzicija u zemlja koje su se često nazivale pogrdnim nazivom 'Istočno od raja'¹ bila je izuzetno teška jer su nju pratili sporost, skupoća, nezaposlenost, politički sukobi itd. U nekim zemljama krize su postajale sve dublje i dublje tako da je uklapanje u svjetske tokove prelaza u postindustrijsko društvo postalo veoma složeno pitanje.

Na ovaj fakat nas je upozorio davno talijanski mislilac i filozof Niccolò Machiavelli kad je u svom *Vladaru* ustvrdio da nema ničeg težeg i opasnijeg, ili rizičnijeg, od pokušaja da se uvede novi poredak stvari u bilo kojoj državi.^(Machiavelli, 1952) U poglavlju o novim vladavinama, on kaže: „nema stvari, što ju je teže provoditi, koja ima manje izgleda na uspjeh i kojom je teže ravnati, negoli se odvažiti na uvođenje novih uredaba”.^(Machiavelli, 1952: 31)

Uvijek ima onih koji su profitirali zahvaljujući starom režimu i koji će uvijek osporavati novi, ali ima i onih koji će s nevjericom prihvatiti sve što je NOVO.

¹ To su su bile zemlje: Estonija, Latvija, Litva, Poljska, Češka, Slovačka, Bjelorusija, Ukrajina, Moldavija, Mađarska, Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora, Rumunija, Bugarska, Albanija, Makedonija, Ruska federacija, Kazastan, Gruzija, Armenija, Azerbejdžan, Turkmenistan, Uzbekistan, Tadžikistan i Kirgistan. Po mnogim stvarima su iste, ali se i po puno toga razlikuju, kao npr. brzina trajanja (tempo promjena), tržišna orijentacija i geografski položaj (europske i azijske zemlje u tranziciji).

Tako Machiavelli navodi da su novom vladaru neprijatelji svi oni koji se koriste starim poretkom, dok su mu mlaki oni koji će iz novih uredba koje dolaze izvući korist. Zato je veoma važno da li su oni koji sprovode reforme samostalni ili pak ovise o drugima. To su neizbježni problemi svakog novog početka, i oni se multipliciraju iz proizvoljnosti koja proizvodi potrebu da se nešto OPRAVDA.

„...Ljudi ne vjeruju novim stvarima, dok ne vide da su potkrijepljene dugim iskustvom“^(ibid) i zbog toga je važno da li oni koji vrše reforme za izvršenje svoga djela mole ili imaju moć da prisile.

Uzmemo li različita tranzicijska iskustva vidjet ćemo da su mnogo lošije prošli oni koji su morali da 'mole' za razliku od oni koji su imali moć uvjeravanja u novi poredak.

Je li pad Berlinskog zida, instrumentaliziran od zapadnih vlada – da prirodno kretanje ljudi – objasne i pojasne kroz hvalisanje kapitalističkog i kudisanje svega što je komunističko i socijalističko? Da li je to 'prostor osvojene slobode' reduciralo, jer je ono što je nastalo htjelo se pokazati puno drugačijim i boljim od onoga što je bilo ili već jeste umjesto da se shvati kao otvaranje novog prostora u svijetu?

Bez obzira na ova kritička propitkivanja, na koje nemamo odgovore, Berlinski zid će za političku teoriju uvijek predstavljati simbol radosti koja je bila uzrokovana ničim drugim do učestvovanjem u javnoj stvari.

24 Tihi govor Bosne

Ujedinjena Njemačka poslala je poruku da se političkom zajednicom postaje činjenjem.

„Čin je ujedno i čovjekova spona sa svijetom i čovjekova spona sa drugim ljudima“.^(Nedimović, 2007: 80)

Činom rušenja Berlinskog zida poslana je važna politička poruka. Naime, kada se demokratski svijet pomirio sa činjenicom da je Njemačka podjeljena 09.11.1989. godine srušena je antihumana građevina izgrađena 1961. godine koja je navodno štitila Istočni blok od 'agresija sa Zapada'.

Pored toga što je ovaj veliki historijski događaj srušio 'željeznu zavjesu' u srcu Evrope, on je između ostalog uzdrmao i teoriju političke zananosti koja već uveliko nije vjerovala moći običnih ljudi. Ova mirna revolucija, potpomognuta političkom umješanošću trojice državnika (Helmut Kohla – bivšeg njemačkog kancelara; George W. H. Busha – tadašnjeg američkog predsjednika i M.S. Gorbačova – tadašnjeg sovjetskog predsjednika) otvorila je narodima istočne Europe mnoga vrata i promijenila kartu Europe. Statična zapadna Evropa ubrzo je morala promijeniti svoj ritam upravo zbog priliva energije iz istočnog bloka koja ju je tjerala da bude dinamičnija. Iako prilike za suradnju Istoka i Zapada koje je sa sobom donio pad zida nisu dovoljno iskorištene, potraga za slobodom izražena u volji naroda je ipak pobjedila.

U Istočnoj Njemačkoj, gdje se tada nalazilo više stotina hiljada sovjetskih vojnika, zatim elitne borbene divizije Sovjetske armije, ljudi više nisu podnosili zid, bodljikave žice, i izolaciju od ostalog svijeta.

Sto hiljada demonstranata u Leipzigu, skandiralo je u početku: „Mi smo narod!“. Kasnije se čula parola “Mi smo jedan narod“ – što je bila aluzija na njemačko ujedinjenje.

„Dok je zapad još razmišljao o mogućnosti čuvanja 'demokratizirane', ali ipak posebne suverene istočnonjemačke države, ujedinjenje Nijemaca ostvarilo se na spontani način. Sve ideološke konstrukcije o tobožnjem postojanju 'posebne' istočnonjemačke 'nacije' pokazale su se kao 'iluzije'. Nijemci s druge strane zida nisu htjeli nikakav popravljani DDR nego ujedinjenje. Nacionalno pitanje Nijemaca odjednom se našlo u središtu povjesnog procesa“.^(ibid.) To je nešto na što je današnja Njemačka izuzetno ponosna.

Ovaj primjer navodim iz potrebe da naglasim kako je državni konsenzus, odnosno konsenzus o strukturi države neophodan za prevazilaženje podjela i izgradnju institucionalnih kapaciteta države koji su neophodni za jačanje legitimiteta. Hannah Arendt to ovako objašnjava:

„Zajednica koja nastaje u trenutku akcije, jeste zajednica akcije, nasuprot zajednici koja se zasniva na supstantivima, što je, kroz razne teorije nacije, tj. teorije ekstremnijeg komunitarizma, bio najčešći odgovor moderne političke teorije na krizu legitimiteta i zajedništva politeje“.^(prema Nedimović 2007: 80)

Ovaj tip političke zajednice danas nalazimo u političkoj teoriji agonističke demokratije. Tako C. Mouffe, tvrdi da „ova moderna forma političke zajednice opstaje ne na temelju supstantivne ideje

zajedničkog dobra već zajedničke spona javnog angažmana. Stoga je to zajednica bez definitivnog oblika ili definitivnog identiteta, u stalnom činjenju“.^(Mouffe, 2007: 18)

Pad Berlinskog zida pokazao nam je da je politička spona na relaciji politička zajednica - građani ipak dinamična. Arendtova tu sponu između zajednice i njenih članova koji žive unutar nje naziva *body politics*, što u našem jeziku znači *politika tijela*. Međutim ona pod ovim pojmom podrazumjeva ne neku konkretnu instituciju, nego naznačava stvarnost, materijalnost, čvrstoću i jedinstvo istovremeno upućujući na KRETANJE, jer body tj. tijelo ili tjelesnost podrazumjeva unutrašnje i vanjsko kretanje.²

Dakle, gledajući slike rušenja Berlinskog zida, slušajući izvještaje o tome, vidjelo se i razumljelo *kretanje Evrope*, i to je svakako pozitivni aspekt ovog događaja. Ponekad mi se priviđa da građani BiH sanjaju to KRETANJE, KRETANJE ka EVROPI – KRETANJE KA SLOBODNOJ MISLI. No očigledno, politika tijela ima svoja ograničenja, svoje limite, svoje granice. Na primjeru zapadnog Balkana, koji je još uvijek neintegrirani dio Evrope uočavamo ograničenost tog kretanja. Uzmimo za primjer samo evropsku bezbjedonosnu politiku koja se prema zemljama koje nisu članice pojavljuje kao strogi režim kontrole ulaska i izlaska ljudi i roba, a posebno kroz vizni režim.

² Ne treba podsjećati da je odsustvo kretanja tijela i unutar tijela zapravo smrt, kao apsolutno mirovanje.

Drugo, sva ta kretanja OD NEČEGA KA NEČEMU, odnosno od komunizma ka kapitalizmu, redizajnirala su samo u jednom dijelu Evrope pojam *političkog i političke zajednice* kao *res publica*, vraćajući dignitet *političkoj misli* koja je dugo bila vlasništvo 'vladajuće klase', a ne javna stvar od značaja i interesa za svakoga. Kad to kažem prije svega mislim na ujedinjenje Njemačke, koja je do pada Berlinskog zida bila podjeljena na istočnu i zapadnu. Za mene to nije bila manifestacija građana ujedinjenih u jedan poslušni sasvim jedinstven entitet koji je odlučio da živi po 'zapadnim standardima'. Za mene je to događaj koji je pokazao da su građani vlasnici svojih života, i da politička zajednica jesu njeni građani i njihovi odnosi, a uređenje tih odnosa je jedna vrsta političkog tkanja zajedništva. Zbog toga nam je između ostalog, 1989. godina pokazala kako građanska moć djelovanja nije potpuno otuđena u modernom svijetu. Politički prostor bio je ispunjen, građani nisu bili bespomoćni i besadržajni.

Ako 1989. godinu kontekstualiziramo u duhu svjetskih zbivanja, prije svega u duhu hladnoratovskih podjela, onda ćemo doći do zaključka kako je građanska moć djelovanja najvažniji neprijatelj surovog ne samo komunizma već i kapitalizma. Često zaboravimo da naša realnost predstavlja veliku pozornicu društvenih konflikata koji, kada ne uspijevaju biti riješeni kompromisima i kroz redovnu institucionalnu proceduru, ustupaju mjesto različitim oblicima otpora i otvorenog suprotstavljanja. Jedan od takvih oblika jest upotreba nasilja koji uključuje

konvencionalnu policijsku ili vojnu akciju, gerilski rat, terorizam, nuklearnu upotrebu oružja i sl.

Međutim, činjenica je, a historija nam na to ukazuje, da upotreba nasilja nije jedina raspoloživa i djelotvorna tehnika u rješavanju sukoba. Kroz historiju, u različitim političkim sistemima i širom svijeta, različiti narodi, društvene grupe i pojedinci upuštali su se u sukobe i upotrebljavali raspoloživu moć različitim tehnikama borbe koje nisu podrazumijevale nasilje. Ta tehnika je poznata kao nenasilni otpor ili protest, nenasilna akcija, građanska neposlušnost, pasivni otpor, nekooperacija i sl.

Ipak, u jednom vremenom trenutku moć djelovanja građana je izgubila prostor političkoga, jer su se režimi okrenuli u izgradnji onih struktura države koje će se boriti protiv ljudskog djelovanja.

U nastojanju da stabilizuju taj *vječiti vrtlog različitosti u sukobu*, javila se i još uvijek se javlja stalna i stvarna mogućnost projekta homogenizacije.

„Uspije li takav projekt svođenja mnoštva na jedno i isto, ljudi na Čovjeka, i taj bi jedan Čovjek mogao postati suvišan, jer samom mehanizmu nikakvo ljudsko činjenje nije potrebno, već isključivo programirano izvršavanje“.^(Nedimović, 73)

Je li političku zajednicu KRETANJA moguće misliti u BiH?. Je li moguće govoriti u BiH kao zajednici u kojoj imamo konkurenciju različitih ideja, jer je ona od pada Berlinskog zida pa do danas zajednica samo jedne, etnonacionalne matrice i ideje. Iscrpljeni

biološki, ekonomski, kulturološki i sociološki danas se nalazimo u nekom čudnom stanju mirovanja, posmatrajući kako kancerogena tkiva razaraju naše društvo.

U BiH nema političkog kretanja građana – jer su građani već odavno na pragu samrti.

Jedina politička kretanja dolaze uglavnom od *Drugih*, prije svih međunarodne zajednice koja npr. odlučuje o bosanskohercegovačkoj sudbini, ali po principu šok terapije. Aprilski paket, Sporazum iz Pruda, reforma policije – po mom dubokom uvjerenju su postdejtonske šok terapije nalik onima kojima smo odoljeli: Cutileirova, Stoltenbergova, Vance-Owenova i druge. Holbrookeova je prihvaćena upravo u trenutku iznemoglosti, i zbog nje danas BiH ima tri predsjednika, dva entiteta, jedan federalni, drugi republički, mnoštvo zidova teritorijalnih, zakonodavnih, etničkih, vjerskih – uglavnom izidanih u glavama demokratski neizobraženih vođa.

Zbog užasnih tragedija koje su izazvale nacionalističke politike u BiH, u svojoj želji za vlašću, one su pred očima čitavog svijeta raznijele mir i nadu ne samo u BiH, nego u velikom dijelu Evrope.

U BiH se uvijek sa strepnjom očekuje pojava neke nove opasnosti, neke nove tiranije jer je politička elita pokazala kako je kompromis – izdaja, a sporazumjevanje – kapitulacija.

Kako učiniti BiH zemljom akcije? Kome uputiti nijeme govore? Kako da BiH postane zemlja NADE

ako nema političkog subjekta koji se zove građanin? Da li je moguće ponovno stvaranje BiH kojoj ćemo dati takvu strukturu u kojoj će njeni građani da žive u miru, sigurnosti i slobodi?

Umjesto o sjedinjenim evropskim državama, možemo li govoriti o sjedinjenoj BiH kojoj će biti ponovo omogućeno da bude zajednica KRETANJA, dakle zajednica kojoj nisu oduzeto pravo i snaga da se razvija.

„Činjenje je 'način bivanja zajedno', šta više to je istinski politički način bivanja zajedno, jer politička sfera ne nastaje automatski, kad grupa ljudi živi zajedno. Takva politička zajednica (zajednica akcije – N.M) nije potpuno sjedinjenje u kojem nestaju singulari, niti je u pitanju supstantivni entitet. To je 'zajednica nastala samo beskonačnim otporom svakom prisvajanju esencije, kolektivnom ili individualnom, njenog zajedništva ili njenog temelja, i zarad tog otpora“.^(Ibid., 80)

Htjeli mi priznati ili ne, nakon pada Berlinskog zida, cijeli svijet je počeo da liči na Poljsku. Na rubu raspada našao se Sovjetski savez, aperthejd je pustio korijene u Južnoafričkoj Republici, počinju zamirati autoritarni režimi u Latinskoj Americi, istočnoj Evropi i Aziji. Dakle, po svuda se ruše stari režimi, a oni koji se rađaju na njihovim ruševinama trebaju da prime svoja obilježja.

Jednostavno, uronilo se u nesvakidašnju politiku, ili kako to neki nazivaju tranziciju.

Šta se desilo s Poljskom koju smo uzeli kao primjer da pokažemo kako je trenutna kolektivna trauma za neke samo prilika, koja se dobro iskoristi navodno da bi se pokrenule radikalne društvene i ekonomske promjene.

Šok terapija u Poljskoj prouzročila je depresiju. U prve dvije postreformske godine došlo je do 30 posto smanjenja industrijske proizvodnje. To je bila velika promjena u državi u kojoj, pod komunističkom vlašću, uprkos svim zloupotrebama, nije bilo nezaposlenih. Prema posljednjim izvještajima Svjetske banke, nezaposlenost stagnira na oko 20 posto – najveći postotak u Evropskoj uniji. Mladi su najviše platili ovu cijenu. 2006. godine bilo ih je 40 posto nezaposlenih.

Šok terapija uništila je svaku zaštitu od rada i svakodnevni život je učinila neizmjereno skupim, samo da bi Poljska postala 'normalna' evropska država.

Pripadnici Solidarnosti, stranka koja je stvorila poljsko radništvo, ostali su zbunjeni jer njihov vlastiti pokret nije stvorio bolji životni standard od onog koji je bio u komunizmu. Nezadovoljstvo se pokazivalo mnogobrojnim štrajkovima kojih je 1993. godine bilo čak 7.500. Osim štrajkova, poljski radnici su svoje nezadovoljstvo pokazali su tako što su kaznili na izborima one koji su bezrezerve pristajali na sveobuhvatnu privatizaciju koja je postajala sve bolnija. Voljeni vođa Lech Wałęsa izgubio je izbore, a Solidarnost se rascijepila u frakcije.

Kleinova pokušava demistificirati slučaj Poljske

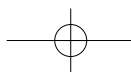
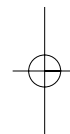
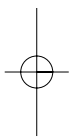
kao modela u kojem je dokazano da se radikalne preobrazbe prema slobodnom tržištu mogu provesti demokratski i miroljubljivo. Za nju je slučaj Poljske važan jer se demokratija na ulicama i na izborima iskoristila kao oružje protiv 'slobodnog tržišta'. Zbog čega je nama važna Poljska? Zaista zašto BiH dovoditi u vezu s Poljskom, ili sa padom Berlinskog zida? Možda samo radi ilustracije i znanstvene korektnosti da napravimo komparaciju bh. slučaja.

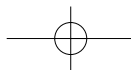
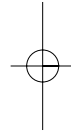
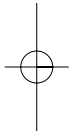
Eto ja sam slučajno odabrala Poljsku, možda upravo zbog brojnih štrajkova koji su se tamo održavali. Sramim se što nemam podatak koliko je istih održano u BiH (nemoguće je doći do njega), ali znam da ih je bilo mnogo posebno u posljednjih nekoliko godina. No, sramim se i zbog činjenice da u BiH nema političke snage koja će artikulirati nezadovoljstvo radnika i pretočiti ga u političke ideje, i možda je moje navođenje Poljske samo sugestija onima koji žele da se otvori tržište političkih ideja u BiH.

Zato je ovdje Poljska primjer da ilustrativno pokažemo da našu tragediju (a rat u BiH jeste naša najveća tragedija) uvijek mogu iskoristiti oni izvan tragedije iz najsebičnijih ekonomskih razloga; da se reformatori starih režima mogu pretvoriti u najveće kočničare, i da postoji uvijek način kako da ih se smijeni; da su svakoj političkoj zajednici potrebne različite političke ideje, posebno socijalističke ideje koje su na neki način korektiv surovom kapitalizmu da pokažemo da je moguće, kako na simboličkoj tako i na svakoj drugoj razini rušiti zidove što nas okružuju.

Izopačenost demokratije 33

Primjer Poljske, a mogao je biti i svake druge zemlje u tranziciji, kao i primjer ujedinjenja Njemačke nakon pada Berlinskog zida navedeni su samo iz jednog razloga, da pokažu borbu onih najslabijih, radnika i građana.

ZEMLJA BEZ NADE

Zašto je BiH neriješen problem Evrope na zapadnom Balkanu? Da bih pokušala, barem na teorijskoj razini problematizirati neke političke akcije međunarodne zajednice u BiH, a posebno one sterilne³, najprije moram postaviti pitanje zašto proces evropskih integracija tako sporo teče kada je BiH u pitanju? Da li ovu zemlju, zemlju bez nade, u kojoj trenutno žive isfrustrirani ljudi najprije od domaćih, a kasnije i od međunarodnih elita, raduje činjenica da je 4. decembra 2007. godine parafirala *Sporazum o stabilizaciji i priključivanju* Evropskoj uniji? Oni koji posmatraju bosanskohercegovačke probleme izvana, mogu reći da je to

³ Sterilnost je naravno medicinski pojam i prema novijim istraživanjima bitno se razlikuje od neplodnosti. Ranije su se poteškoće u začeću proučavale tako što se velika pažnja posvećivala faktorima koji uzrokuju neplodnost kao što su nesposobnost da se održi trudnoća, ponovljeni pobačaji, genetički nasljedne i infektivne bolesti. Uglavnom se žena smatrala uzrokom neplodnosti. Savremeni pristupi u pojašnjavanju sterilnosti više pažnje obraćaju na plodnost kod oba partnera (i muškarca i žene) tako da je pažnja više usmjerena na faktore koji utiču na mogućnost začeća. To su: godine, trajanje menstrualnog ciklusa, učestalost seksualnih odnosa. Kad govorim o sterilnosti međunarodne zajednice u BiH prije svega vidim njene uzaludne pokušaje da pomogne u rađanju i porođaju 'nove demokratske BiH'. Na dosadašnji angažman MZ u BiH do

demokratski napredak, međutim oni koji na vlastitoj koži proživljavaju 'navodne tranzicijske procese' znaju koliki je privid tog 'demokratskog napretka'.

Samo dvije godine nakon pada Berlinskog zida, u tekstu *Izgubljeni raj*, duhovni arhitekta tzv. plišane revolucije iz 1989., godine Václav Havel opisuje stanje u Istočnoj i Centralnoj Evropi slijedećim riječima: "Međunacionalna mržnja, podozrivost, rasizam, čak i znaci fašizma, podmukla demagogija, intrige i smišljeno laganje, političarenje, neobuzdana i bezobzirna borba za isključive partikularne interese; glad za vlašću, nezrele ambicije, fanatizam svake moguće vrste, nove i besprimjerene varijante pljačkanja, uspon različitih mafija, opći nedostatak tolerancije, razumijevanja, ukusa, odmjerenosti i razuma". (prema: Pavlović, 2004: 229)

Vjerovali ili ne, ovim riječima se moglo opisati i političko stanje u BiH u kojem je došlo do potpisivanja *Sporazuma o stabilizaciji i priključivanju*. Možda je suviše radikalno poređenje, ali isto takvo stanje političkog duha, samo uz upotrebu oružja i drugih nepolitičkih

sada sam u svojim tekstovima gledala iz ove prve, konzervativne perspektive. Ovim tekstom ću pokušati da izađem iz te matrice, pa da u nastavku bolje sagledam faktore koji su manje evidentni, a nalaze se kod oba partnera: žene – države BiH i njenog partnera - međunarodne zajednice, danas sve više Evropske unije. Tako ovim tekstom hoću da analiziram: mogućnosti 'novog ustavnog 'začeca' u BiH jer se dosadašnji etnički nije pokazao uspješnim, godine koje ukazuju da je vrijeme da se promjeni politička terapija, trajanje tranzicijskog ciklusa koji je u BiH neredovan i ukazuje na poremećaje, i naravno nužnost prisnijeg odnosa da bi se došlo do željenog cilja, a to je rađanje i porađanje mirne i politički stabilne Bosne i Hercegovine.

sredstava bilo je i uoči potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma. Od tada pa sve do danas, BiH živi u stanju permanentnog poluraspada, bez legitimnog Ustava, sa nedefiniranom državnom i društvenom strukturom, s 'neodlučnim' međunarodnim gospodarom,^(Sarajlić, 2008) i sa neizvjesnom budućnošću.

Kao i Dejtonski mirovni sporazum, Sporazum o stabilizaciji i priključivanju odmrznuo je tzv. *'tranzicijske integracije'* koje smo započeli početkom devedesetih odlučnošću da idemo ka zapadnoj demokratiji. Izlazeći iz jednopartijskog u višepartijski sistem, nezadovoljni građanin dva sistema porede ovako: 'umjesto jedne, sada nas više partija osiru- mašuje i vodi u nazadak'.

Zašto sumnja u efekte ovog inače bitnog Sporazuma za ulazak u EU? Zato što od Dejtonskog mirovnog sporazuma pa sve do danas bosansko-hercegovačko društvo nije koncipirano kao cjelina, nego kao zbir tri odvojene etničke cjeline koje opet, na konstitucionalan način raspolažu s velikim stepenom suvereniteta.

Politički subjekt nije više građanin, nego etnička grupa. Ponekad je smiješno kada od visokih međunarodnih funkcionera u BiH čujemo da je sada cilj međunarodne zajednice da stvori 'kritičku masu građana'.^(Miroslav Lajčak, 2008) Pri tome se zaboravlja ključna činjenica, a to je da bosanskohercegovački Ustav ne poznaje u istinskom smislu kategoriju 'građanina' jer je formalni građanin etniciziran. Naime, sve radnje ljudi više se ne posmatraju kao radnje koje je dotična osoba

38 Tihi govor Bosne

preuzela kao čovjek, nego se pretpostavlja da je radnju preuzeo isključivo neko ko je pripadnik neke od tri etničke skupine. Ljudi dobijaju radna mjesta ne na osnovu svojih kvalifikacija, obrazovanja, vrlina tako da etnički definiran pojedinac nije autonoman kao čovjek.

No, treba znati da donošenje novog ustava ne zahtjeva članstvo u EU, ali bi članstvo bilo olakšano ustavnim modelom koji bi otklonio postojeće antinomije. U tom kontekstu, Edin Šarčević ističe da bi novi ustav bio i nalog primjenjivosti, nalog pravde i nalog potrebe da se uspostavi ustavno (pravno) stanje“ (Šarčević, 2008: 38)

Etnički identitet postao je primarnim političkim identitetom, a budući da je takav reducirajući, on je istovremeno i 'izvan-politički' identitet. Na djelu je svojevrsna aporija POLITIČKOG koja je u samom temelju etnopolitike. Naime, politički identitet temelji se na artikulaciji onoga što bi trebalo da predstavlja opći i javni interes građana, članova jedne političke zajednice, koja se postiže, u jednom demokratskom društvu kroz procedure odlučivanja. Ono što biva artikulirano kao takvo u BiH jesu 'vitalni nacionalni interesi', odnosno izvanpolitički elementi krvne pripadnosti jednom ili drugom narodu.

Izvanpolitički elementi se artikuliraju kroz demokratske procedure kao politički i na taj način izgrađuju 'politički' identitet. Politička i javna identitetska naracija tvori se od 'najprivatnijih' elemenata kao što je 'krvno srodstvo', 'rođaštvo', 'bratstvo u vjeri', itd. To je, dakle, identitet koji razara POLITIČKO.

Takav identitet etničkih grupa uglavnom počiva na negaciji druge strane, a ne u zajedničkoj, općenitoj osnovi koja može poslužiti za uspostavljanje političkih odnosa. To su tzv. negativni identiteti, jer je njihov sadržaj ispunjen oprekom prema Drugom, a ne iznalaženjem zajedničkih interesa. Zbog toga nacionalni i etnički ideološki elementi dominiraju javnim životom BiH, a opće ili zajedničko dobro nam je reducirano na etničku, odnosno stranačku pripadnost. Na jedan način to jača poziciju etnopolitičara jer im sada politički legitimitet ne ovisi o npr. programu stranke i njegovom provođenju. Gotovo da ne postoje programske razlike među etnonacionalnim strankama, već o IZVANPOLITIČKOM ELEMENTU rođačke, krvne pripadnosti, pa je on 'narodni predvodnik', lider (vođa) koji brine o opstanku svoga naroda, a opstanak je duboko primordijalistička kategorija. Na drugi način to umanjuje kapacitete razvoja institucija BiH.

Stranačko organiziranje u BiH toliko je etnicizirano da su etnopolitičari danas gospodari mirovnog procesa. Oni kontrolišu i rat i mir u BiH.

Etnopolitičari su danas gospodari i državnih institucija u BiH, ne zbog toga da bi jačali njihove kapacitete i tako BiH približili Evropskoj uniji već da bi pokazali svoju etničku moć opstrukcije rada istih, što bez sumnje izaziva zauzimanje drugačije strategije i kod same međunarodne zajednice. Zbog toga je između ostalog došlo i do izmijenjenog oblika međunarodne intervencije (Bieber, 2009: 14) Florian Bieber napominje da jača uloga EU u procesu reformi već ukazuje na

izmjenjeni oblik intervencije, te da je uvjetovanje prema budućim članicama od centralnog značaja. U bivšoj Jugoslaviji jedan od važnijih uvijeta za Potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju bila je potpuna saradnja s Međunarodnim krivičnim sudom u Den Haagu. Međutim, u BiH je i jačanje institucija postalo dodatnim dijelom uvjetovanja. Sporazum kojeg su Milorad Dodik i Haris Silajdžić potpisali u vezi reforme policijskih snaga u BiH rezultat je pritiska OHR-a, koji se na kraju pokazalo neuspješnim bez obzira što se radi o pristupanju zemlje EU.

Ovakva konstitucija BiH u kojoj moć imaju isključivo etnopolitičari pogubna je ne samo za državu BiH i njene građane, nego i za region i samu Evropsku uniju. BiH je puna konflikata u kojoj se na suprostavljenu stranu gleda kroz prizmu neprijatelja i apsolutno se ne prihvataju zahtjevi oponenta zbog radikalizacije svoje pozicije.

Kada su tri nacionalne stranke u BiH – SDA, HDZ i SDS – pod međunarodnim pritiskom bile prisiljene ublažiti nacionalističku retoriku, rivali unutar tih ključnih nacionalnih blokova Stranka za BiH, HDZ 1990. i SNSD-a prisvojili su jedini vokabular, jedinu matricu što im se isplatilo na izborima. Postoje mišljenja da posljednji izbori nisu pokazali da su najradikalnije stranke postale umjerene, nego da su najradikalnije stranke upravo umjerene stranke.

Dakle, predstavnici međunarodne zajednice nisu uspjeli civilizirati nacionaliste u BiH. Taj proces civiliziranja (mada takav projekat nikad zvanično nije

postojao), sastojalo se u neprestanom favoriziranju predstavnika etnostranaka, čija je filozofija opstanka na vlasti upravo podsticanje nesigurnosti, sukoba i nestabilnosti. U svojoj sterilnosti međunarodna zajednica to nikako ne može da spozna. Šta više nije prepoznala da je potpisivanje *Sporazuma o stabilizaciji i priključivanju* imalo za cilj prikrivanje kontinuiteta etnopolitike. Do njega je došlo upravo zbog spoja političkog konformizma i protivrječnosti.

U ovom kontekstu, veoma su značajni uvidi Uge Vlajsavljevića koji tvrdi da etnopolitika svoju današnju premoć crpi iz milenijuskog lošeg iskustva s imperijama i federacijama. Ta politika (etnopolitika - dodala N.M.) nikako ne može prihvatiti bilo kakav oblik 'strane' centralne vlasti, a da ne pokrene svoje mehanizme lokalnog otpora. To znači da tekuća politika ove zemlje, gotovo bez izuzetka, nikako ne može dokučiti ono što bi trebalo da bude najvažnije u evropskim integracijama: politički projekt i samu ideju Evrope". (Vlajsavljević, 2007: 263)

Proizvodnja permanentne etničke krize i stanja ugroženosti je cilj etnopolitike u BiH, a to se tako teško prepoznaje zbog kontradiktornih zakonskih rješanja koja su se donosila i nakon Dejtona, pod mentorstvom međunarodnih predstavnika i predstavnika EU. Ključni mehanizam razvoja bosanskohercegovačke demokratije - Izborni zakon BiH ostao je diskriminirajući u mnogim svojim odredbama. Građani BiH ne uživaju podjednako aktivno i pasivno biračko pravo. Na ovu diskriminaciju bosanskohercegovačkih

42 Tihi govor Bosne

građana, uzaludno su ukazivali stručna pravna javnost kao i neke opozicione strane koje nisu participirale u pregovorima s predstavnicima međunarodne zajednice.

Dakle, međunarodni gospodari BiH kojima je dat legitimitet na nam pomognu u razvoju institucija jednakosti građana, kao i mehanizama za zaštitu njihovih prava i sloboda ponašao se nedemokratski jer je odluke donosio bez konsultovanja šire društvene javnosti.

Gotovo na prste jedne ruke se mogu nabrojati predstavnici međunarodne zajednice koji su smatrali da je važan državljski identitet. Međutim, danas je prihvatljivo i unutar međunarodne zajednice, razmišljati o tome da samo takav identitet može da jača kapacitete institucija BiH koji su još uvijek preslabi. (European Commission, Progress Report, 2008: 10) Riječ je o identitetu zasnovanom na konsenzusu o samoj strukturi države.

Međutim, političke elite bosanskih Srba još nisu spremne da ustupe kompetencije institucijama BiH čak ni kada bi to zemlju odvelo u EU. Bošnjačke stranke saglasne su o ne prihvatanju postojanja RS, dok hrvatske stranke teže trećem entitetu. Upravo ovakvo nepostojanje konsenzusa o strukturi države spriječava jačanje legitimiteta države. Bieberovim riječima kazano, državni konsenzus ne bi možda riješio sve probleme s kojima se Bosna konfrontira, ali sigurno bi „ otežao konfrontativnu unutrašnjopolitičku dinamiku koja je u prošlosti omogućavala strankama

da pobijede na izborima zahvaljujući nacionalističkim sadržajima“ (Bieber, 2009: 23)

Inače, izvanbosansko odlučivanje o konstitucionalnom uređenju BiH problematizira nekoliko važnih pitanja.

Prvo, je li BiH poluprotektorat, stvarni protektorat ili čak kolonija međunarodne zajednice.

Drugo, pošto u javnom diskursu često govorimo o dejtonskoj, odnosno briselskoj BiH, (Hadžikadunić, 2005) ⁴ postavlja se pitanje da li se BiH našla kao meta gdje će se sukobiti fundamentalne napetosti između američke i evropske politike, američkog i evropskog prava, američke i evropske demokratije?

Treće, zbog čega je međunarodna zajednica, neodlučni gospodar u BiH? Koji su to motivi odsustva međunarodne strategije razvoja demokratije u BiH? Zašto Evropska unija, zajedno s ostalim akterima međunarodne zajednice stremi izgradnji demokratskog poretka u BiH i dekonstrukciji nedemokratskih formi vladavine uokvirenih u nasljeđu onoga što nazivamo 'dejtonskom' Bosnom i Hercegovinom.

Za razvoj demokratije potrebno je da njeni arhitekti jasno, relativno brzo i na ubjedljiv način demonstriraju šta to kvalitativo i novo demokratske promjene donose običnom građaninu. Kakvu korist

⁴ Za Bosnu i Hercegovinu pogođenu ratom kaže se da je 'dejtonska', a za Bosnu i Hercegovinu određenu procesima reformi s ciljem integrisanja u Evropsku uniju kaže se da je 'briselska'.

građani BiH imaju od *euroze*⁵. Zbog čega je ono malo građanske javnosti što se nije dalo etnicizirati negdje na marginama političkog života BiH. Zbog koga i čega su oni *izvan politike*.^(Šačić, 2007) Mislim prije svega na grupe ljudi koji baštine univerzalne ideje čovjeka kao što su sloboda, jednakost i pravda i koji smatraju da je identitet pluralan, dakle promjenljiv.

Kada se političke stranke u BiH pozivaju na Evropu, onda vidimo kako je na sceni prisutna slobodna interpretacija značenja Evrope i evropejstva što učvršćuje njenu ideologizaciju i totalnost. Evropa figurira kao svojevrsni prazni označitelj, „unutrašnja praznina univerzalne forme“ spremna da bude ispunjena svakim pogodnim sadržajem „za poduzetnike može da bude *mogućnost za poslovanje*, za djecu *bezbjedna budućnost*, za ubijedene vjernike ona je *hrišćanska Evropa*, za vlast *politička šansa*, za nacionaliste *šira afirmacija sopstvenog nacionalnog identiteta, kulture i jezika*; u isti mah, dakle, bilo šta za bilo koga“.^(Velikonja, 2007: 31)

Ni tračak kritičkog preispitivanja i polemike ne da se naslutiti u ovom 'evropskom diskursu' koji uistinu nije dominantan, ali je svakako značajan jer se

5 Mitja Velikonja donosi knjigu pod naslovom *Evroza: kritika novog evrocentrizma* (Beograd, XX vek, 2007.) u kojoj, na primjeru Slovenije problematizira odnos prema Evropi. Evrozu u tom svijetlu predstavlja kao jednu vrstu 'neuroze u psihoanalitičkom smislu', dakle psihički poremećaj koji onemogućava da se sagleda realnost, da se odnos bolesnika prema stvarnosti deformiše, i konstituiše se svijet fantazije u ovom slučaju konstituiše se Evropa) a zatim se povlači u taj svijet.

EU ne postavlja kao 'subjektivna mogućnost', već 'kao objektivna nužnost'. Kritičko preispitivanje izostaje i zbog marginalizacije građanske političke javnosti.

Građanska javnost koja je istisnuta iz sfere političkog, što je poseban paradoks bosanskohercegovačke politike, može zajedno s drugim važnim akterima društva da bude nosilac proaktivnih strategija demokratskog razvoja u BiH. No, ona ne može da se konstituiše što zbog Ustava koji ne poznaje njenog nosioca dakle, građanina, što zbog medija koji opet zbog uređenja komunikacijskog sistema u BiH favoriziraju i produbljuju konflikte i afirmiraju etničke javnosti. Umjesto, kako govori Chantal Mouffe, politike suparništva ^(Mouffe, 2007) etnopolitika isključivo djeluje kao politika neprijateljstva u ratu, ili kao politika ograničenog neprijateljstva u miru.

Etničke javnosti se međusobno suprostavljaju i njihove „strategije razvoja“ su uglavnom reaktivne prirode, dakle, u osnovi manje ili više iznuđeni odgovori na neke nametnute situacije. One su pasivne, defanzivne, zatvorene. Njihove strategije političke participacije su strategije iščekivanja i naknadnog prilagođavanja postojećoj ili izmijenjenoj situaciji. To su površne i nedovoljno duboko promišljene strategije javnosti kojima se etnonacionalizam hrani.

U društvima poput našeg, u kojima postoje antagonizmi koji političku zajednicu vode u destrukciju, mora se poraditi na tome da se, kako kaže Chantal Mouffe, antagonistički konflikti transformišu u agonističke konflikte. ^(Mouffe, 2007) „Suština je u tome da

se suprostavljene neprijatelje pretvori u protivnike. To znači da jedna grupa prizna legitimnost zahtjeva druge grupe, da shvati kako se njihovi zahtjevi razlikuju, ali da druga strana ima pravo vidjeti problem iz svoje perspektive“.^(Mouffe, 2007: 156) Naravno, to nije jednostavno. Jedino rješenje je stvaranje prakse, institucija, promjena subjektivnih stavova ljudi koje će dovesti do transformacije etničkog mentaliteta, odnosno svođenje etničkog elementa na njegovu 'pravu mjeru'. Ne radi se o tome da neko potisne etnički ili vjerski identitet, jer oni jesu važni i ne smiju se zanemarivati, već se radi o tome da se stvori zajednička politička praksa na nekom novom nivou i zajedničke institucije koje bi štatile sve partikularne interese, ali bez 'prava prolaza' jednih na uštrb drugih.

Je li su evropski ideali jedina šansa za BiH? Dosadašnja iskustva nam kazuju da evropske integracije nisu izazov i potreba etnopolitičarima, već dugoročno sredstvo manipulacije s bosanskohercegovačkim građanstvom, svojevrsna taktika rješavanja kompleksa.

Ako se želi što promjeniti, onda predstavnici Evropske unije zajedno s domaćim ekspertima treba da pokušaju otkriti koja su to polja u kojim ljudi mogu i hoće saradivati, i u kojima žele nešto skupa napraviti. BiH ne smije biti prepuštena samo političkim strankama i centrima geopolitičke moći.

Ulazak BiH u EU moguće je ubrzati i učiniti efikasnijim samo ako obnovimo osjećaj zajedničke građanske pripadnosti. Građanski identitet treba

zasnivati na demosu, a ne na etnosu. Na to nas upozorava i Venecijanska komisija koja je 2005. godine utvrdila da su dijelovi Ustava BiH u suprotnosti s evropskim standardima o ljudskim pravima i osnovnim slobodama. Zbog toga je BiH potrebna ili transformacija postojećeg ili donošenje novog ustava, mada uprskos svakoj njegovoj kritici do danas nije došlo do neke konstruktivne ustavne rasprave. Umjesto toga postoji bezbroj prijedloga ustava, koji skoro nemaju nikakvih šansi da ih prihvate svi relevantni politički akteri.

Novo ustavotvorno začće trebalo bi da ima u vidu da etnička pripadnost ne može biti izvor općih prava pojedinaca. Štaviše, ono bi trebalo da zabrani zaštitu kolektivnih na račun individualnih prava. BiH je potreban ustav koji jamči potpunu zaštitu pojedinca u formi individualnih prava i koji postavlja granice kolektivnim pravima. Kolektivna prava se trebaju štititi sekundarno, samo u područjima koja nisu pokrivena individualnim pravima.

S obzirom da je u BiH prije rata postojao *osjećaj* kakvog takvog zajedničkog identiteta, šanse za njegovu rekonstrukciju su utoliko veće.

Od neprocjenjivog značaja za izgradnju zajedničkog identiteta jeste što se mi u BiH još uvijek dobro razumijemo, bez obzira što naše jezike različito zovemo. „Jezička situacija u BiH je posebna, u svijetskim razmjerama. U jednoj državi su tri nacionalna standarda sa istom govornom bazom“ (Monnesland, 2005: 518) Svjetska iskustva pokazuju, da je

postojanje više standarda uglavnom uslovljeno geografskim, ili kulturnim razlikama – međutim u Bosni i Hercegovini je do lingvističke podjele došlo zbog nacionalističke euforije čije posljedice još uvijek osjećamo, podjednako na političkom, ali i na kulturnom planu.

„(...) Međusobno udaljavanje, stvaranje artificialnih razlika, politički diktat nad živom stvarnošću jezika i kulture, stvaranje triju odvojenih i latentno suprotstavljenih, ideološki fabriciranih slika povijesti i kulture, veličanje etničkog i njegovanje prezira nad građanskim duhom – sve to može samo unazađivati i još dublje provincijalizirati i svaki bosanski narod, i zemlju u cjelini“.^(Lovrenović, 2002: 41)

U takvoj političkoj situaciji, čije su posljedice u biti samo loše, predstavnici EU primjenjuju tzv. soft politiku^(Nye, 2004) koja se trenutno bavi uljepšavanjem, ušminkavanjem bosanskohercegovačke političke scene po principu uradite još ovo pa ćete se približiti evropskim integracijama. Za utjehu, taj mehanizam se primjenjuje svuda na Balkanu, pa u tom kontekstu BiH postaje dio balkanske priče prema kojoj Evropa ima paternalistički odnos.^(Petrović, 2010.)

U BiH je više nego ikada potreba hard politika, politika koja će odgovoriti na adekvatan način na politike koje su bile uzrok antagonističkih problema, da bi se između ostalog odgovorilo i na ključno pitanje u Bosni i Hercegovini, a to je pitanje PRAVDE i pitanje DRŽAVNOG KONSENZUSA.

TIHI GOVOR BOSNE

Šta je to međunarodna zajednica u BiH? Ko je predstavlja? Jesu li to Ujedinjeni narodi ili nacija? Jesu li to primarno članice Evropske unije plus Ruska federacija? Jesu li to Sjedinjene Američke Države plus NATO, SFOR, IFOR, KFOR, itd? Da li su to OHR, OSCE, EUFOR, IPTF i neke druge vladine i nevladine organizacije? Je su li to MMF, Svjetska banka, WTO, predstavnici ambasada, međunarodne korporacije? Je li Bosna i Hercegovina polu ili stvarni protektorat međunarodne zajednice? Koliko je ta 'zajednica' zbiljski za BiH i kakvu BiH ona želi, trodijelnu, građansku, održivu, neodrživu?

S politološkog aspekta je teško definirati međunarodnu zajednicu jer se radi o pojmu koji figurira u javnoj upotrebi, a njegovo značenje u politološkoj literaturi nije znanstveno određeno. Na osnovu angažmana predstavnika međunarodne zajednice u krizi na Balkanu, pogotovu u BiH možemo kazati da je MZ skup različitih anglosaksonskih i evropskokontinentalnih političkih i ekonomskih mišljenja i aktera o rješavanju stvarnih ili vještačkih problema.

U najširem smislu moglo bi se reći da se od institucija međunarodne zajednice očekivalo da

pomognu ovoj zemlji da obezbijedi siguran okoliš za sve građane, da razvije institucije zaštite njihovih osnovnih sloboda i prava, te da provede demokratsku tranziciju zemlje. Nažalost, nakon dugogodišnjeg angažmana raznih međunarodnih institucija koji se u najširem smislu mogu odrediti kao MZ u BiH moglo bi se zaključiti da se angažman međunarodne zajednice u BiH svodi na realizaciju nacionalnih interesa imperijalnih sila (SAD i Evrope).

Preko umreženih institucionalnih struktura međunarodna zajednica djeluje s ciljem isijavanja moći, interesa i potreba velikih sila koje različitim metodama koloniziraju BiH i kao državu i kao društvo oduzimajući joj mogućnost vlastitog razvoja.

Politika međunarodne zajednice u BiH, je između ostalog, i *ogledalo* fundamentalne napetosti između evropskog i anglosaksonskog pogleda na demokratiju, naciju i državu. Upravo zbog političkih, kulturnih i drugih razlika ova dva kontinenta postoje velike suprotnosti i u metodama uplitanja SAD i Evrope u bh. uređenje zemlje.

To je već očito u samom Dejtonskom mirovnom sporazumu posebno onom dijelu koji se odnosi na državno uređenje. Bez ikakve namjere da umanjujem značaj Dejtonskog mirovnog sporazuma jer je istim zaustavljeno krvoproliće u BiH, treba reći da njime nije jasno definisano uređenje BiH. Tako nam se ponekad čini da je BiH „asimetrična konfederacija“, „unija dvaju samostalnih političkih entiteta“, „segmentirana država“, „slaba federacija“, „nepotpuna

federacija“ itd., koja nije konstituisana po principu ostalih evropskih država (nacija-država), ali isto tako je daleko od onoga što nazivamo američkim federalizmom.

Prema Hallerovoj,^(Haller, 2006) država ili državnost na različitim razinama u Evropi ne služi samo za sigurnost i izvršenje socijalnih zadaća, nego je *državnost* struktura poretka društva uopće. Evropska država nadilazi *horizontalni društveni ugovor*, specifičan za Ameriku. U Evropi “narodni suverenitet” igrao je važnu ulogu. Evropska demokratska tradicija kao arenu razračunavanja poznaje politiku koja se zbiva u parlamentima. Rasprave oko raspodjele moći vode se u političkom procesu čija su središnja politička arena parlamenti. *Borba se vodi oko zakona*, a identitet se gradi na povjerenju prema državi.

Američki Ustav izgrađen je na nepovjerenju prema državi, i nikada nije imao funkciju da apsolutnog vladara zamjeni suverenim narodom, nego se radilo o tome da se *stvore minimalne strukture da bi se osiguralo daljnje postojanje američke nacije*.

„U SAD država je definisana na jedinstven način...Očevi osnivači najveću vrijednost su pridavali tome da državu spriječe da se miješa u društvene procese“.^(Kalberg, 948) Osnivačima je bilo bitno da izume sistem koji bi ih efikasno štitio od volje većine naroda (federacija država, odnosno federalni pravni sistem).

U Sjedinjenim Američkim Državama demokratija je mnogo jače povezana sa pravosuđem. Institucije suda najviši su rang i posljednja garancija individualne

sigurnosti i građanskog priznanja. Američka demokratska tradicija pridaje važnost artikulisanju interesa pojedinaca i manjina. Rasprave oko raspodjele moći odvijaju se direktno – horizontalno, a samo jednim malim dijelom u Senatu. U SAD borba se vodi oko prava.^(Haller, 2006)

Dalje, Evropa je zbog politike mira odlučila da se religija ima podrediti državi. Evropa je trebala slobodu za državu da bi mogla postići slobodu od religije, dok su u SAD iseljenici brinuli o tome da država ne škodi religiji. Oni su trebali slobodu od države da bi mogli postići slobodu za religiju. Odvajanje Crkve od države zapravo nigdje nije tako striktno provedeno kao u SAD, upravo zbog 'civilne religije' koja je praktično zajedničko djelovanje politike i religije, ali ne na institucionalnoj razini, nego preko formalnih kanala, iznošenjem mišljenja javnih osoba koje imaju autoritet, javnog mnijenja, javnih i privatnih diskusija.

Prisjetimo se da su useljenici iz Engleske, Škotske i Irske na početku prenijeli princip državne crkve koji su donijeli iz Evrope.

U borbi za oslobođenje od tutorstva matične zemlje Engleske, argumenti političke autonomije, ali i argumenti crkvene autonomije nisu se više mogli odvajati. Slogan „No taxation without representation“, „Nema poreza bez parlamentarne reprezentacije“ uхватиo je korjene i u slobodnim crkvama koje su uticale na prihvaćanje striktnog načela odvajanja crkve i države u Ustavu.

Dakle, što manje državnog intervencionizma

posebno u ovoj sferi jer su u američkim kolonijama živjeli ljudi različitih etničkih, vjerskih i drugih orijentacija što nije slučaj u Evropi koja je doživjela obrnut razvitak. Religijski ratovi i kulturalni sukobi u Evropi vodili su ka latentnom nepovjerenju prema crkvama, mada su religijske slobode kasnije zagaran-tovane Evropskom konvencijom o ljudskim pravima.

Američka demokratska tradicija pridavala je važnost artikulisanju interesa i manjina, dok su u Evropi nacije oblikovane na historijski danom teritoriju, od naroda sa zajedničkim porijeklom i sa zajedničkom historijom, dijelom, također i sa krvavom historijom. Još 1648. godine Vestfalskim mirom je postignuta saglasnost da se više ne vode konfesionalni ratovi, a nešto kasnije je došlo do formule „Cuius regio – eius religio“ – „čija zemlja – toga i vjera“. Nakon toga, ljudi koji su imali drugačiju vjeru imali su pravo na iseljenje – tako da je novi teritorijalni poredak uveo masovno 'religijsko čišćenje'. „Novi svijet“ bio je novo mjesto prebivanja za one koji su htjeli da svoju religiju javno ispoljavaju. Vestfalski vjerski i državni poredak postao je pretpostavkom oblikovanja nacija 18. i 19. vijeka. Pojam nacije je u 18. vijeku definiran kulturno, a nakon Francuske revolucije koja je odlučujuće obilježila cijelu Evropu na naciju se gledalo kao na 'državnu naciju'. Bitna razlika prema SAD nadalje leži u tome da su u vrijeme oblikovanja nacija u Evropi već postojale države, ili su postojale države koje bi to rado željele biti, a put ka oblikovanju nacionalne države manje ili više morale su tražiti dugo i dijelom veoma bolno.

Nisu li se ova dva dijametralno suprotstavljena pogleda na nekoliko fundamentalnih stvari, sukobila u Bosni i Hercegovini, mada je izgledalo da su Evropljani bili zahvalni Sjedinjenim Američkim Državama što su povele borbu koja je napokon okončala rat u Bosni i Hercegovini. Važno je u ovom kontekstu znati da su „mnogi evropski zvaničnici bili zbunjeni zbog potrebe za američkim uključenjem“.^(Holbrook, 1998: 318)

U tom pogledu najveća specifičnost međunarodne zajednice jeste njeno '*djelovanje po drugima*' koju možemo ilustrirati preko ceremonijalne inauguracije Dejtonskog mirovnog sporazuma koja je održana u Parizu, mada je isti parafiran u američkoj zračnoj luci u Ohaju. „Međunarodna zajednica je gabarite svoje moći predala Francuskoj koja ih je za potrebe isforsirane imperijalne glume i deamerikanizacije mira u Bosni prigrabila kao isključivo svoje, pravilno procjenjujući da Sjedinjene Države neće reagirati, kako bi upravo potvrdile *internacionalnost* Dejtonskog sporazuma“.^(Ćurak, 2002: 126) Takvo djelovanje po drugima, po diktatu izmještenih centara geopolitičke i geoekonomske moći međunarodnu zajednicu smješta u okvir institucije bez posebnog koncepta.

Nerzuk Ćurak je mišljenja da je međunarodna zajednica i „multilateralni proizvod SAD-a, simbioza američkog nacionalnog interesa i američkog Ethosa kao svjetskog“^(Ibid., 129) koja je zaustavila „simulaciju lažnih suosjećanja i putovanje Bosne u konačnu agoniju“^(Ibid., 130) koji su permanentno dolazili od mnogih

'demokratskih' politika evropskih sila kojim je nedostajao etički imperativ.

Drugo mišljenje koje figurira u znanstvenoj literaturi međunarodnu zajednicu vidi kao vrstu eksperimenta kojoj je cilj praktično započeti izgradnju svjetskog društva kroz sistem globalnog upravljanja u lokalnoj zajednici. Nakon rata, tačnije nakog potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine, taj praktikizam formalno je započet u Bosni i Hercegovini kao lokalnoj zajednici.

Međunarodna zajednica u BiH je više promovirala kategoriju 'mirovnog procesa', a ne mira kao vrijednosne političke/demokratske orijentacije. Politička filozofija 'mirovnog procesa' zapravo je instrument međunarodne zajednice kojim se kontrolišu rat i mir, permanentnom proizvodnjom ni rata ni mira. To je oblik političke vladavine međunarodne zajednice u postkonfliktnim zemljama. „Mirovni proces (...) upravo na slučaju Bosna potvrđuje da je Evropa mnogo bliže mirovnom procesu nego miru. Postdejtonska Bosna je obilježena mirovnim procesom kao negacijom demokratskih principa i latentnom destrukcijom bosanske države kojoj se ne dozvoljava mir i ono što je sadržano u miru, dakle demokratija.“^(Ibid., 157) *Dejton*⁶ kao mirovni sporazum, odnosno kao čuvar 'mirovnog procesa' nije samo instrument međunarodne zajednice kojim su se trebali kontrolisati sukobi i nasilje na

⁶ Pojam 'Dejton' označava ono što je Mirovni sporazum potpisan u Dejtonu.

ovom području. Njegova najveća slabost jeste što je nametnut kao norma, konstitucija Bosne i Hercegovine (Aneks IV Dejtonskog sporazuma je Ustav BiH što je apsurdno) na osnovu zatečenog ratnog stanja i nedovoljnog uvažavanja kulturno-historijskih činjenica o Bosni i Hercegovini.

Nakon parafiranja Dejtona, 'mirovni proces' se počinje implementirati prvo prezentacijom onoga što je dogovoreno izvan Bosne, daleko od očiju bh. javnosti ali i bh. Parlamenta.

U Dejtonu je dogovoreno da BiH jeste država ali koja je sastavljena od dva entiteta i to Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske. Status grada Brčko nije bio riješen u Dejtonu, ali na osnovu ranijih dogovora odlučeno da konačnu odluku o sudbini grada donese Arbitražni sud za Brčko, inače osnovan u ljeto 1996. godine. Federacija Bosne i Hercegovine je doživljena kao država Bošnjaka i Hrvata, a Republika Srpska kao država srpskog naroda. Brčko je dobilo supervizora do konačne odluke o 'distriktu Brčko' (mart 2000. godine) kojom je Brčko pripalo i Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj, pa time i svim građanima BiH.

Svako ko je iole upućen u politološku znanost zna da je postojanje republike u jednoj državi doista *novum* kojeg bi valjalo detaljnije istražiti. Takav politički skandal onemogućio je realizaciju u javnosti poznatog cilja međunarodne zajednice – 'izgradnja društva i države koja je ratom poljuljana'. Prvi problem za realizaciju ovog cilja leži u ustavnoj diskriminaciji

političkih prava građana BiH. Etnički identiteti su ustavno-pravno i institucionalno fiksirani, i sve individue unutar bh. društva bivaju prisiljene da se svrstaju unutar jednog od tri zadata i fiksirana etnička identiteta. Nijedna individua ne može realizirati svoja politička prava (niti računati na praktičnu društvenu promociju) izvan njih. Šta više, individua ne funkcioniše na političkom planu kao građanin, niti na društvenom planu kao individua, već isključivo kao pripadnik zadanog etničkog identiteta.

S obzirom da je međunarodno partnerstvo s domaćim etnopolitičkim elitama trajalo duže, svaka od njih imala je dovoljno vremena da zagovara 'mirovni proces' kao svrhu političkog života u Bosni i Hercegovini. Zbog toga se na Dejton u postdejtonskoj političkoj praksi gleda ovako: *Bošnjačka politička javnost* egzistira na tezi da je međunarodna zajednica prisilila građane BiH da prihvate entitetsku podjelu, te da takva struktura BiH nema ni historijskog, ni ekonomskog niti ekonomsko-geografskog opravdanja, da su jedino uporište za nastajanje takve BiH agresija i genocid. Bošnjačka javnost perfidno se poziva na pojam 'bosanstvo' koji zapravo favorizira 'bošnjaštvo' kao 'najautentičniji oblik bosanstva' pod izrekom da Bošnjaci nemaju svoje matice kao Hrvati i Srbi. *Srpska politička javnost* smatra da je Republika Srpska stekla i održala teritorijalni i legalni kontinuitet od 1992. do danas, te da ista nije kao što Bošnjaci i Hrvati smatraju nastala Dejtonskim mirovnim sporazumom, nego je istim verificirana i zbog toga postojanje Republike Srpske ne može biti dovedeno u

pitanje. *Hrvatska politička javnost* smatra da je Dejtonski sporazum 'otvorio' hrvatsko nacionalno pitanje tako što je 'međunacionalne odnose uredio na štetu hrvatskog naroda'. Nezadovoljstvo se pokušava riješiti zahtjevima za uspostavljenje trećeg-etničkog entiteta kojeg bi trebalo promatrati kao "logičan, opravdan i pravedan programski cilj hrvatskog naroda u BiH sve dotle dok je ona entitetski uređena i dok u njoj postoji Republika Srpska". (Žepić, 2002: 27) Ili, barem ako se ne uspostavi treći entitet, mora biti uspostavljen kompletni treći i ravnopravni institucionalni okvir za Hrvate.

Hrvatske političke stranke su dosta podijeljene oko pitanja trećeg entiteta. Neki (HDZ, dio HDZ '90) žele taj treći teritorijalni entitet, dok ostali (NHI, HSS, neki iz HDZ '90 pa čak i HSP) žele ili kantonalnu organizaciju ili kompletno ukidanje teritorijalnih entiteta ali uspostavljanje strogo nacionalno - podjeljenih vladinih institucija koje zastupaju nacionalne interese i politike.

U politički dezorijentiranom sistemu vrijednosti ovakve centrifugalne, divergentne, reducirane javnosti (koje su posljedica političkog sukoba u BiH oko teritorijalno-administrativnog i pravno-političkog ustrojstva BiH) djeluju razarajuće na bh. politiku.

Problem koji je Dejton također nametnuo, pa samim tim i ograničio ulogu međunarodne zajednice tiče se strukture bh. društva. Pojednostavljeno to se svodi na pitanje je li bh. društvo postoji kao cjelina ili je nepovratno podjeljeno u tri zasebne etnonacionalne cjeline. U postojećem Ustavu bh. društvo (kao

pretpostavljeni nosilac suvereniteta) nije koncipirano kao cjelina, nego kao mehanički zbir tri konstitutivna naroda koji su na taj način projektovani kao nosioci suvereniteta. Konstitutivni narodi su koncipirani kao tri zasebne etnonacionalne cjeline, koje opet po logici ugrađenoj u Ustavu, u perspektivi funkcioniraju kao odvojeno društvo sa vlastitim suverenitetom.

Iz ćorsokaka etnički monolitnog identiteta koji je legaliziran ustavnim odredbama bilo je uistinu teško raditi na državljanskom identitetu, pa čak i za predstavnike međunarodne zajednice u BiH. Šta više, „veoma mali broj predstavnika međunarodne zajednice pridavao je važnost i rijetko jednodušno izražavao jasno uvjerenje da bi bilo neophodno pripomoći uspjehu misaone alternative identiteta na temelju državljanstva“.^(Haller, 2006: 38)

Hallerova primjećuje da je Dejtonski sporazum u području ljudskih prava sadržavao velika proturječja. Evropska konvencija o ljudskim pravima proglašena je direktno primjenjivim zakonom zemlje, međutim njezin sadržaj nije bio dovoljno poznat u javnosti. U tom slučaju bi bilo poznato da je država BiH trebala da uspostavi ustavni sud u civilnim i krivičnim stvarima, koje ta konvencija prinudno propisuje. Evropska komisija za demokratiju putem prava tj. Venecijanska komisija, koja djeluje u okviru Vijeća Evrope, podržala je osnivanje jednog takvog suda. Tek je u maju 2002. godine Visoki predstavnik imenovao sedam sudaca za Sud i time otklonio veoma bitan nedostatak Dejtonskog sporazuma. Međunarodna

sudska kontrola takvih pitanja također nije postojala, jer Evropska konvencija o ljudskim pravima nije bila međunarodno verificirana sve dok BiH nije postala članicom Vijeća Evrope (u aprilu 2002.).

Za BiH možemo reći i da je paradigma ljudskih prava, kako su koncipirani '80-tih godina u Evropi. Npr. u svim Konvencijama za zaštitu manjina svaka manjina ima pravo na svoj jezik, kulturu, religiju, pravo na obrazovne institucije, kao i druge institucije koje će štiti njihova manjinska prava. BiH je slijedeći ove trendove donijela Zakon o nacionalnim manjinama (2002.) kojim se ova pitanja regulišu za Jevreje, Ukrajince, Čehe, Poljake, Mađare, Rome, Italijane i druge nacionalne manjine koje žive u BiH. Dejtonska BiH je, na neki način, postala mjesto kristalizacije samog principa ljudskih prava, koji prepoznaje ekskluzivnost posebnosti kao takvih.

Prema Hallerovoj koncept državljanstva identiteta vratio bi izgubljeno povjerenje građana u državu koja je pak dužna da na jednak način štiti svoje građane koji imaju pravo da sudjeluju i učestvuju u poslovima javne vlasti. Zahvaljujući etniciziranom ustavu, pa samim tim i etniciziranom pravu koje je dobilo dovoljno vremena za promociju i afirmaciju posustalo se u afirmaciji prava individua. Prevalu su odnijela etnička/kolektivna prava – za koja su se najglasnije zalagali predstavnici nacionalnih stranaka u BiH. Oni su inače smatrani jedinim reprezentativnim partnerima domaće vlasti u pregovorima s međunarodnom zajednicom (opozicija je često bila izostavljena).

Opozicione stranke, nisu bile predstavljene u PIK-u i nisu participirale u donošenju izbornih pravila jer je šef OSCE-a izabrao da radi isključivo sa vladajućim etnopolitičkim strankama. Iz ovoga se može pretpostaviti da je riječ o interesima MZ (jer nadgledanje i sprovođenje izbora je finansijski isplativ posao) i isključivo etničko-vjerskim interesima nacionalnih stranaka, koji su suštinski protiv građanske BiH.

Različita ratna iskustva izdiferencirala su i glasačko biračko tijelo BiH po etničko vjerskoj osnovi, tako da je ono još uvijek usmjereno da glasa samo za kandidate svoje etničke grupacije.

Nosioci kandidatskih lista tražili su glasove samo svoje etničke pripadnosti jer na druge dvije nisu nikada ni računali, samo da bi pobjedili. Bošnjaci su birani zahvaljujući glasovima samo Bošnjaka, a ne Srba i Hrvata. Srbi također mogu biti izabrani, a da nemaju podršku Bošnjaka i Hrvata, i Hrvati bez podrške Srba i Bošnjaka. Etnopolitičke stranke osim kad je to njima trebalo, nikada nisu napravile iskorak i pokušale da pridobiju glasačka tijela drugih naroda. Ključna njihova bitka vodila se oko registracije birača. Što se više Srba registruje u pojedinoj izbornoj jedinici, samim tim znači više glasova za SDS; i što se više Bošnjaka registruje to znači više glasova za SDA, a što više Hrvata više glasova za HDZ.

S obzirom da ovi prostori žive na kontradikciji, međunarodnoj zajednici se posrećilo da se uklopi u ovaj koncept života. Tako se desio paradoks, da se zahvaljujući i međunarodnoj zajednici u posljednjih nekoliko godina ozbiljno diskutuje o ustavnim

reformama. Naime, pored domaćih eksperata, raspravu o potrebi promjena dejtonskog Ustava stimulirale su međunarodne institucije. Jedna koja je obećavala uspješnu ustavnu reformu dogovorena je 2005/06. godine, uz posredovanje Amerike, prvo Američkog instituta za mir (US Institute of Peace), a kasnije američke ambasade. Ovaj paket reformi sastojao se u raspravama političkih elita iza zatvorenih vrata o kojima se opet nije mnogo raspravljalo u javnosti.

Također, povodom obilježavanja osme godišnjice potpisivanja Dejtona donesena je deklaracija „Osigurati mir u BiH daljom nadogradnjom Dejtonskog sporazuma“ iza koje su stajali brojni evropski politički akteri. Prema njihovom mišljenju 'dejtonska konstrukcija Bosne je dostigla svoje granice' (decembar, 2003.) Ustavna reorganizacija BiH zatražena je i inicijativom ESI-a (Evropske inicijative za stabilnost) početkom 2004. godine. Iste godine u aprilu Komitet za politička pitanja Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope donio je Rezoluciju 1384 *Jačanje demokratskih institucija u BiH* po kojoj je dejtonsko ustavno rješenje 'složeno i kontradiktorno, te na duži rok ne može osigurati djelotvorno funkcionisanje države'. I na kraju doprinos raspravama o ustavnim reformama dala je i Evropska komisija za demokratiju kroz pravo (Venecijanska komisija) prema čijem mišljenju je 'ustavna reforma neizostavna'. (Kukić, 2007)

Ako je suditi po kontroverzama oko ustavnih reformi, posebno onih koje su propale u bh. parlamentu onda je *jednakost građana* uglavnom ostavljena *pritisku izvana*.

Prema mišljenju većine stanovnika BiH međunarodna zajednica je zamijenila državu u ulozi novog patrona. Kao što se nekad u socijalizmu očekivalo da svemoguća država riješava sve probleme građana, preduzeća i lokalnih zajednica danas se to isto očekuje i od međunarodne zajednice.

Nametanje mnogih zakona od Visokog predstavnika s jedne strane umanjuje povjerenje bh. građana u kompetencije vlasti, tako da se dešavalo da određene grupe protestiraju i traže pomoć ne od domaćih institucija vlasti nego od OHR-a. S druge strane, da nije bilo intervencija u tom pogledu BiH bi u mnogim društveno-političkim nivoima zaostajala u reformama koje je pak vode prema evropskim integracijama.

Dejtonska faza je obilježila BiH kao zemlju kolektivnih prava, gdje nema mjesta za individualna prava i slobode zbog favoriziranja etničkog principa na račun građanskog. Briselska faza trebala bi da ojača prisustvo i uticaj Evrope u regionu, zatim izgradnju i jačanje države BiH, te njenih centralnih institucija. U tom kontekstu treba razmišljati je li jačanje EU i intenziviranje odnosa BiH sa EU, znači i svojevrsnu deamerikanizaciju dejtonske Bosne? Kad govorimo o međunarodnoj zajednici u BiH mi još govorimo i o politici Američke ambasade, USAID, Washingtona itd. Uzmimo samo primjer distrikt Brčko i ulogu američkog pravnika Owena koji je bio predsjedavajući arbitar Arbitražnog tribunala za Brčko. Prema Asimu Mujkiću on je utemeljivač

jedinog liberalno-demokratskog političkog aranžamana u BiH kojeg imamo u BiH. Mujkić tvrdi da su "Supervisor za Brčko, vlasti i institucije Distrikta, uglavnom, s većim ili manjim uspjehom, akomodirale suprostavljene grupne interese bez većih protesta i kriznih situacija, što je sa svoje strane rezultiralo uspostavljanjem multietničke vlasti..."^(Mujkić, 2010: 198), i to zahvaljujući, kako kaže, "senzibilnosti predsjedavajućeg arbitra u vidu fleksibilnog pravnog okvira".^(Ibid.)

Prema Hadžikaduniću značajna je uloga i Brisela. On, osim kolektivnih, sugerira i individualna prava. „Ulazak u briselsku fazu označava završetak procesa upravljanja krizom i početak tranzicije, odlazak IPTF-a i SFOR-a, pripremanje odlaska OHR-a i nestanak drugih dejtonskih tekovina“.^(Hadžikadunić, 2005: 17) Evropska unija intenzivira svoje odnose i postaje, kroz različite oblike saradnje, sve prisutnija u BiH. Međunarodne policijske snage UN-a (IPTF) i Stabilizacijske snage NATO-a (SFOR) već su otišle iz BiH, a o zatvaranju OHR govori se nekoliko zadnjih godina.

Česte smjene aktuelnih političara od Visokih predstavnika za BiH (posebno u vrijeme Wolfganga Petritscha) – ohrabrivale su jedan dio populacije i tako je raslo povjerenje u međunarodnu zajednicu. S obzirom da se u više navrata dala primijetiti nacionalna izbalansiranost u smjenjivanju, povjerenje se umanjivalo. Kod nekih političkih stranaka – odnosno njenih lidera koji su bili meta Visokog predstavnika pojačan je strah, tako da se njihova odgovornost više usmjeravala prema Uredu OHR-a, a ne prema bh.

građanima koji su ih birali. Bilo je i onih političkih stranaka koje su takve smjene 'iskoristile' u vlastite predizborne kampanje pa bi smjenjeni postali miljenici samo zato što ih 'stranci ne vole'.

Nuđenje nepolitičkih rješenja s ciljem rješavanja političke krize i sukoba podsjeća na davanje pogrešne terapije pacijentu koji ne može uticati na tok bolesti, a još manje je u stanju da promjeni doktora.

Obnovimo naše političko sjećanje: Za prvog Visokog predstavnika u BiH Carla Bildta⁷ goruće pitanje nije bilo kako otkloniti posljedice rata, ili kako porušenu infrastrukturu ponovo osposobiti. On je „postavio pitanje kako komunističku privredu preobraziti u savremenu tržišnu privredu“ (Petritsch, 2002: 77) Stvaranje uslova za slobodnu trgovinu u čitavom regionu, sigurno bi osiguralo bržu integraciju zemlje da je ekonomski faktor bio uistinu uzročnik rata u BiH. „Za mene je *privredna integracija ključ integracije zemlje*, i to je ujedno ključ za dugoročnu integraciju u evropske strukture... U ime toga ja ću svoje gledište

⁷ Carl Bildt, prvi Visoki predstavnik u BiH bio je predstavnik Evropske unije u bivšoj Jugoslaviji. Bildt preuzima svoju poziciju u atmosferi nepovjerenja prema međunarodnoj zajednici. Bošnjačka politička javnost bila je ljuta jer međunarodna zajednica nije spriječila stravične zločine koji su počinjeni nad nesrpskim stanovništvom. Srpska politička javnost reagirala je također skeptično i s nepovjerenjem. Većina Srba u jedinicama IFOR-a gladala je saveznika svojih 'neprijatelja'; dok je u hrvatskoj političkoj javnosti vladalo mišljenje da su rat dobili Hrvati, iako je u Dejtonu pokopan san o priključnju jednog dijela BiH Hrvatskoj.

pomjeriti sa *političkih* na socijalne i privredne probleme BiH.^(Ibid, 78)

Carlos Westendorp⁸ je imao i formalne uslove da reagira na političke blokade koje su provodile uglavnom nacionalne stranke. Naime, zbog političkih opstrukcija na konferenciji Vijeća za impementaciju mira koja je na ministarskom nivou održana 9. i 10. decembra u Bonnu, Visokom predstavniku je potvrđeno da ima glavnu riječ u politici implementacije mira. Visokom predstavniku date su ovlasti da može proglasiti zakone, sve dok ih zakonodavni organi regularno ne donesu. Ovlasti su podrazumijevale da Visoki predstavnik može da razriješi dužnosti predstavnike parlamentarnih stranaka koji se suprostavljaju implementaciji Sporazuma o miru, ali ne i same nacionalne stranke koje su pak po mišljenju stručne javnosti bile nosioci konflikta u BiH.

Westendorp je 1. januara 1998. godine udario granice političkim blokadama. BiH je dobila svoje državne/ političke simbole. Westendorp je u dijelu medijske javnosti dobio simpatije, jer je prvi Visoki predstavnik koji je smijenjivao političare koji su

⁸ Carlos Westendorp stupio je na dužnost 18. juna 1997. godine. Bio je španski ministar vanjskih poslova u vladi Filipa Gonzalesa. Ubrzo nakon što je preuzeo dužnost, održani su prvi poslijeratni izbori u BiH na kojima su ponovo pobijedile nacionalne stranke. On je zatekao tri valute u Bosni i Hercegovini (hrvatsku kunu, jugoslovenski dinar, i bosanski dinar – odnosno kupon). Jugoslovenski dinar i kuna bili su simboli za zajednički privredni prostor Jugoslavije i RS, odnosno tzv. Herceg-Bosne i Hrvatske.

opstruirali provedbu Dejtona⁹. Smijenjivanjem osoba, što je bilo *novum* u odnosu na prvog Visokog predstavnika, oduzeta je djelimična moć snagama opstrukcije. Ukoliko bi dolazilo do ponovnih opstrukcija, Visoki predstavnik mogao je da uskrati 'socijalnu pomoć' što je etički problematično. Ovakve odluke etnopolitičari su koristili za jačanje argumentacije u tezi da je međunarodna zajednica protiv „naroda kojeg predstavljaju“.

Wolfgang Petritsch¹⁰ je bio siguran da je problem BiH u nedostatku svijesti o vlastitoj odgovornosti. Smatrao je da političari i građani BiH moraju svoju zemlju, njene probleme i potrebe shvatiti kao svoje vlasništvo. „Prihvatanje vlastite odgovornosti za političke vođe u Bosni koji su za vrijeme rata bili na pozicijama moći i čije mišljenje još važi kao prevladajuća ideologija iziskuje potpuni zaokret“.^(Petritsch, 2002: 125) „Kada sam 1999. godine stupio na dužnost visokog predstavnika, postavio sam sebi za cilj da BiH izvedem na put samoodgovornosti“^(Petritsch, 2002: 5) – kaže Petritsch u svojoj knjizi *BiH od Dejtona do Evrope*. Očigledno je, da je za razliku od drugih, Petritsch imao političku strategiju u BiH – demokratiziranje nacionalista.

Vrlo brzo dobio je simpatije u javnosti posebno

9 U Westendorpovu mandatu smjenjeno je 12 bh. političara.

10 Wolfgang Petritsch preuzeo je dužnost 1999. godine. Bio je specijalni izaslanik Evropske unije za Kosovo i šef pregovaračke misije u Rombouilletu i Parizu. Godine 2001. produžen mu je mandat tako da je na dužnost Visokog predstavnika obavljao 3 godine.

nakon prve odluke o smjeni 22 funkcionera. Među smijenjenim našli su se kantonalni guverneri, ministri, gradonačelnici, šefovi stambenih komisija... Međutim, prilikom smjenjivanja vođeno je računa o etničkom balansu. Naime, smijenjeno je 9 Srba, 7 Bošnjaka i 6 Hrvata. Međutim, stranke su suspendirane zamjenjivale jednako opstruktivnim sljedbenicima, a smijenjeni bi često dobili unapređenje ili neko važno mjesto u privredi.

Dok je Petritsch promovirao politiku partnerstva sa domaćom vlašću – uz sankcije za opstrukcije, Paddy Eshdown¹¹ na startu svog mandata pokazuje sklonost ka naredbodavnoj opciji, s ciljem da BiH potpiše Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju EU. U toku 2002. godine Visoki predstavnik je nametnuo 32 zakona, godinu dana kasnije 14 zakona, a do sredine druge polovine 2004. godine, svega 3 zakona. Dolaskom na ovu funkciju on je potvrdio kao prioritetni zadatak reformu pravosuđa i to u tri pravca. Prvi segment je reforma sudske vlasti, drugi – izbor sudija i tužilaca¹², a treći – reforma zakonodavstva¹³.

11 Paddy Eshdown je dužnost Visokog predstavnika pružio 27. marta 2002. godine.

12 Drugi vid reforme je reizbor sudija u Bosni i Hercegovini. Visoki predstavnik je uspostavio visoka sudska i tužilačka vijeća koja su sačinjena od domaćih sudija i tužilaca i stranih eksperata sa ciljem da imenuje nove sudije i tužioce. Prema rezultatima može se zaključiti da su visoka sudska i tužilačka vijeća imala dovoljno kritičan stav prilikom izbora sudija i tužilaca i da su uvažavali nacionalni balans. Ovdje posebno treba imati

Christian Schwarz Schiling¹⁴ preuzeo je dužnost kada je u BiH sazrela javnost za potrebne reforme. Međutim, on je politiku prepustio domaćim političarima, djelovao je neodlučno, mada je u povodu produžetka svoga mandata istakao: „Tokom predstojećih mjeseci namjeravam pokrenuti i proces ustavne reforme, zajedno s predstavnicima Sjedinjenih Američkih država, kako bi smo pomogli da razvije ustavnu strukturu, koja je ovoj zemlji potrebna da bi postala moderna i efikasna država. Iz tog razloga, od 1. marta imam proširen mandat i dodatne resurse u svojstvu specijalnog predstavnika EU“.^(Dnevni avaz, 2. mart 2007) Javnosti još uvijek nije poznato da li je doista Schiling dao ostavku ili je s te pozicije otpušten jer je prespavao mandat.

Nasljednik Schwarz-Schilinga, slovački diplomata Miroslav Lajčak, stigao je sredinom 2007. godine, uz velike nade koje su iskazivali neki analitičari poput K. Bassuenera, jer je bio mlad i poznavao je jezik. Lajčakov prvi prioritet bio je da vrati kredibilitet Uredu visokog predstavnika pa je odmah nakon 10 dana od postavljenja smijenio Dragomira Andana koji

u vidu da su izabrane sudije i tužioci po prvi puta u situaciji da budu birani doživotno.

- 13 Postupak reforme zakonodavstva je gotovo okončan donošenjem novih zakona, a to je Zakon o krivičnom postupku i Zakon o parničnom postupku, kao i donošenjem novih krivičnih zakona u gotovo identičnom tekstu za BiH i oba entiteta.
- 14 Christian Schwarz Schiling preuzeo je dužnost Visokog predstavnika Ujedinjenih nacija za BiH 14. decembra 2005. godine

je po objašnjenju Ureda kriv jer je pomagao u skrivanju osumnjičenih za ratne zločine. Ovaj potez koristi Milorad Dodik, predsjednik Vlade RS i tako ući u otvorenu konfrontaciju sa OHR-om. S obzirom da je Dodik zaprijetio povlačenjem iz državnih institucija, međunarodna zajednica opet slabi svoj uticaj u javnosti. Nakon sukoba sa Dodikom smjene su odjednom prestale. Novi Visoki predstavnik¹⁵ uputio je javnosti poruku da su prijetnje i ubjeđivanja kontraproduktivni. Zbog njegova inertna odnosa stizale su informacije da se međunarodna zajednica unervozila. Analitičari su tvrdili da je on postao 'žrtveno jagnje' zbog gubitka njenog strpljenja.

Odsustvo državnog subjektiviteta

Političku demokratizaciju zemlje bez sumnje možemo pratiti kroz njenu zakonodavnu, sudsku, izvršnu, medijsku i civilnu sferu. Ako hoćemo prikazati učinak djelovanja međunarodne zajednice u BiH provirimo u ovih pet političkih segmenata društva, svjesni da će biti izostavljene i neke druge aktivnosti međunarodne zajednice koje su sigurno vrijedne pažnje i analize.

Na nivou države BiH zakonodavna vlast je u rukama dvodomne Parlamentarne skupštine u čijoj je

15 Miroslav Lajčak je preuzeo dužnost Visokog predstavnika Ujedinjenih nacija za BiH 30. juna 2007. godine

nadležnosti *donošenje zakona*, usvajanje budžeta za institucije BiH i davanje saglasnosti na ratifikaciju međunarodnih ugovora. Kako je Skupština bila blokirana u radu sve do konstituisanja novog saziva, nakon izbora 2000. godine, veći broj zakona, neophodnih za normalno funkcioniranje države, ili nije donesen ili ga je *nametnuo* Visoki predstavnik.

Na konferenciji u Bonnu 10. decembra 1997. godine Visokom predstavniku data su veoma visoka ovlaštenja da bi se premostile blokade u zakonodavnim tijelima koje su uzrokovali predstavnici tadašnjih nacionalnih i nacionalističkih stranaka.

Iz današnje perspektive možemo biti zadovoljni zbog ovih nametanja simboličkih demokratskih obilježja države BiH, jer oko njih nacionalne stranke nisu uspjevale postići konsenzus.

Međutim, tu je i niz drugih pozitivnih zakonskih rješenja, čiji nedostaci uglavnom leže u tome što su se donosili bez šire društvene rasprave. Većina zakonskih promjena donesena je samo uz konsultaciju predstavnika etničkih javnosti. Međutim, kako je izborni mehanizam ključni mehanizam demokratije, kako kaže M. Rush onda se ovo pravilo da posmatrati i s jedne druge tačke. Oslonimo li se na osnovne postavke teorije komunikativnog djelovanja koju je J. Habermas izložio u knjizi *Strukturalne promjene javnosti*^(Calhoun, 1999) vidjet ćemo da centralno mjesto Habermasove filozofije predstavlja teorija komunikativne kompetencije u kojoj se traga za univerzalnim uvjetima u komuniciranju gdje je primarno bitno

razumijevanje i sporazumijevanje kako bi se prevladali antagonistički procesi i kako bi oni bili umjereni ka postizanju konsenzusa. Zato u tom cilju, Habermas postavlja univerzalne zahtjeve koje se istovremeno razumiju i kao etičke norme. Način donošenja Nacrta izbornog zakona BiH ilustrativan je primjer kako pravo glasa i pravo da se bude izabran očigledno ipak nisu univerzalna prava jer *Izborni zakon* sadrži niz diskriminatorских odredaba, a najbolnija je ona da ne glasate za građanina BiH već za Srbina, Bošnjaka ili Hrvata. Naši sugrađani, koji su porijeklom jevrejskog, češkog, slovačkog, njemačkog, poljskog, ukrajinskog ili pak slovenskog, makedonskog ili nekog drugog porijekla ne mogu biti birani na mjesto nijednog od predsjednika bh. države.

Druga diskriminatorска odredba je ona koja govori o pravu građana iz jednog entiteta da glasaju samo unutar tog entiteta i to npr. ili za bošnjačkog ili za hrvatskog člana predsjedništva u Predsjedništvu BiH, u Federaciji BiH ili srpskog člana predsjedništva u Predsjedništvu BiH u Republici Srpskoj.

Također, kada je u pitanju izbor članova za Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH, postoji diskriminacija, obzirom da 28 članova doma biraju glasači iz Federacije BiH, dok 14 članova biraju glasači iz Republike Srpske. Ista je situacija kada govorimo o izboru Predsjednika i potpredsjednika Republike Srpske, obzirom da zakon predviđa da Predsjednika i dva potpredsjednika Republike Srpske, koji se neposredno biraju sa teritorije Republike

Srpske, biraju birači registrirani da glasaju u Republici Srpskoj. Nacrt Izbornog zakona, napravljen je pod okriljem OSCE-a, a podržali su ga OHR, Vijeće Evrope, UNMIBH, dva puta je naišao na skoro jedinstveno odbijanje domaćih pravnih eksperata. Najveća zamjerka koja se stavlja zakonu bila je potvrđivanje diskriminacije, naročito kod izbora članova Predsjedništva, koji je diskriminatorski i ograničava pasivno biračko pravo. (Sali-Terzić, 2001: 161)

Drugi nedostatak leži u tome što je često izostajala strategija primjene zakonodavnih ovlaštenja (npr. Zakon o slobodi pristupa informacijama).

Zakon o slobodi pristupa informacijama donesen je u Skupštini BiH u novembru 2000. godine, a do sredine 2001. godine i entitetska zakonodavna tijela su donijela veoma slične zakone. Iako je Zakon napravljen po takozvanom skandinavskom modelu, tj. pri njegovom pisanju su korištena najbolja rješenja iz ove oblasti, ZOSPI nije donio nikakve spektakularne rezultate. Najznačajnije istraživanje o implementaciji ovog zakona sproveo je Media centar (Accessibility Index of Public Institutions, Organizations and Agencies, 2006.) da zakonodavna vlast ima najlošiji odnos prema primjeni ovog zakona jer rijetko odgovara na zahtjeve za pristup informacijama. Nepostojanje mehanizma kojim se osigurava efikasna implementacija ovog zakona (neefikasne procedure žalbenog postupka), te pritisak stručne javnosti doveo je do nekih izmjena i dopuna u zakonu (do kojih je došlo 03.09.2009.) po kojem su sada predviđene visoke novčane kazne (od 1.000 do 15.000 KM) kojih

ranije nije bilo. Inače, ovaj zakon smatra se antikorupcijskim oruđem u nekim zemljama.

'Depolitizacija' sudstva!?

Najveći prioritet međunarodne zajednice u reformskim oblastima odnosio se na uspostavljanje nezavisnog sudstva i izgradnju vladavine prava. Nepristrasno i nezavisno sudstvo te njegovo depolitiziranje bio je zahtjev koji je Vijeća Evrope postavilo kao uslov BiH za prijem u Vijeće Evrope. Prema međunarodnim standardima podrazumjava eliminaciju bilo kakvih uticaja koji na sudstvo, mogu biti izvršeni izvana, pri čemu se na ono 'izvana' misli na svakoga izvan sudske vlasti. Na osnovu ostvarenog čini se da je bh. sudstvo u eliminaciji domaće vlasti postalo više okrenuto međunarodnoj, što je u neku ruku i politički stav bh. sudstva. Borba sudija i tužilaca za produženje mandata stranim sudijama, posebno kada je riječ o procesuiranju ratnih zločina i organizovanom kriminalu govori o tome da bh. pravosuđe još uvijek nema dovoljno snage da se nosi s ovim pitanjima.

Napadi od domaćih vlasti na Ustavni sud BiH dolazili su u različitim vremenskim intervalima, ali bez sumnje najsrमतnija je bila izjava predsjednika Republike Srpske Milorada Dodika kada je izjavio da su Sud i Tužilaštvo BiH 'nelegitimni i nelegalni organi' jer u njima sjede strani suci i tužitelji.^(Dnevni Avaz, 13. maj 2009) Prije toga, uslijedila je i izjava da je za Republiku

Srpsku neprihvatljivo da joj sude, sudije muslimani. Iako je ova šovinistička izjava osuđena iz Ureda Visokog predstavnika Miroslava Lajčaka, do kraja Dodikove političke karijere nije došlo, naprotiv takve izjave su mu jačale poziciju u RS.

Iako danas postoji pravni okvir koji bi trebao eliminisati političke pritiske na sudstvo, mogli bi govoriti da se to nije dogodilo. Dalje, s druge strane politička klima u kojoj OHR može da smjenjuje i oprašta bh. političarima vodi u frustraciju jer će rad domaćih sudija i tužitelja također biti predmet ispitivanja i revizije, uz nadzor međunarodne zajednice i uz mogućnost korištenja ovlaštenja Visokog predstavnika.¹⁶

Veliki napredak postignut je u razvoju institucija i njihovom osavremenjivanju, naročito uvođenjem informacijskih tehnologija kako bi se postigla i održala uniformnost u sudovima i tužilaštvima u cijeloj zemlji. Sudovi i tužilaštva mogu sada uvoditi automatske sisteme praćenja i registracije predmeta, kao i sisteme za čuvanje i pohranjivanje podataka.

Dobar su primjer i naponi na uspostavljanju sudske vlasti na nivou države, u skladu sa preporukama Venecijanske komisije. Opstrukcije tog procesa su uglavnom dolazile iznutra. Međunarodna zajednica je omogućila i osigurala konstituisanje i nesmatano funkcioniranje Ustavnog suda BiH i Ustavnog suda FBiH, te je pomogla u formiranju Instituta za

16 Način i postupak smjene sudija i tužitelja regulisani su zakonima koje je u oba entiteta nametnuo Visoki predstavnik.

obuku sudija na nivou države, i formiranju nekih pravnih udruženja. Međutim, taj uspjeh se relativizira s obzirom da ga ne primjećujemo kod Ustavnog suda Republike Srpske koji je aminovao najmanje desetak neustavnih odluka koje je donijela NSRS praveći administrativne korake da bi RS zaokružila svoju zacrtanu državnost. Npr. Zakonom o teritorijalnoj organizaciji koji je usvojila Narodna skupština RS u aprilu 2009. godine, ukinut je prefiks 'bosanski' iz naziva općina Kostajnica i Brod što je izazvalo negodovanje kod Bošnjaka čiju je žalbu isti odbio objašnjavajući da je u obje općine 'provedena javna rasprava u kojima se većina stanovnika izjasnila za nove nazive bez prefiksa 'bosanski''. Inače, Ustavni sud BiH je 2004. godine donio odluku u kojima su osporeni nazivi općina sa prefiksom 'srpski' koji je dodat u ratu. Tom odlukom bilo je obuhvaćeno 13 općina koje su prije rata imale prefiks 'bosanski' (Bosanska Gradiška, Bosanska Dubica, Bosanski Novi, Bosanski Šamac i druge).

Sarkastična izjava predsjednika Ustavnog suda RS Mirka Zovke o tome kako izbjegavanje riječi 'bosanski' vodi BiH kao pomirenju i toleranciji ostala je bez ikakve reakcije međunarodnih predstavnika.

Pored aktivnosti koje se odnose na zakonsku regulativu kojih je bilo uistinu mnogo, međunarodna zajednica je radi ostvarivanja svoga cilja nudila programe obuke za pravnike i sudije. Međutim, u okviru tih aktivnosti pravili su se i neki previdi koji su u značajnoj mjeri dovodili u pitanje postizanje ovih rezultata. Dešavalo se da domaći pravnici, naročito

sudije i tužitelji, doživljavaju ove programe kao napad na njihovu kompetentnost i identitet. Istina, u nekim slučajevima upravo zbog nekompetentnosti, umješnosti sudija i tužitelja u nelegalne radnje neophodna je bila ovakva intervencija.

Naročito 'zbunjujuće i neefikasno pokazalo se mješanje 'common law' tradicije sa 'civil law'". (Sali-Terzić, 2001: 172) Konkretnije govoreći na terenu se sukobljavaju dva pravna sistema kontinentalni i anglosaksonski. Kako su mnogobrojni zakoni, kako na nivou države, tako na nivou entiteta preuzeti iz korpusa zakona koji su ranije doneseni u okviru Skupštine Republike BiH slijedi zaključak da je pravni sistem, posebno u tužiteljskoj sferi utemeljen na kontinentalnoj pravnoj tradiciji. Međutim, "zahvaljujući prisutnosti stranih sudaca i izvana sponzorisanim i provođenim obukama kroz koje svakodnevno prolaze domaći suci, u sudačkoj sferi je sve više naglašena prisutnost anglosaksonske koncepcije i njenog duha. Ova prisutnost ne ogleda se samo u uniformama sudaca preuzetim iz anglosaksonske tradicije, nego i u načinu na koji se tretiraju različite presude". (Hadžidedić, 2010: 7)

Međutim, programi za obuku sudija imali su smisla u ponovnom uspostavljanju pokidanih veza, tj. obnovom kontakata sa kolegama preko 'entitetskih razgraničenja'.

S obzirom na sredstva koja su potrošena u ovu reformu i na učešće velikog broja stranih eksperata međunarodne zajednice, nisu postignuti rezultati koji

korespondiraju uložnim naporima i utrošenim sredstvima.

Ovakva sistematska podrška institucijama BiH vodi zaključku da je međunarodna zajednica jedna vrlo specifična struktura koja ima autoritet, odnosno načine da utiče na funkcionisanje pravosuđa što joj daje poseban status preko kojeg praktikuje svoje pravo suvereniteta na području BiH, što je uistinu specifično.

Strukturalno posmatrajući, između ostalog u BiH postoje dvije koncepcije pravde i prava. Zlatko Hadžidedić tvrdi da kontinentalna koncepcija pravde polazi od pretpostavke da je pravda meta – fizička, univerzalna kategorija koja važi u svim društveno-političkim zajednicama, koja može da se naruši na fizičkom novou, na nivou društva ukoliko dođe do narušavanja pravnog poretka. Pravdu, odnosno ravnotežu (jer se pravda uglavnom razumije kao ravnoteža) moguće je postići, odnosno ponovno uspostaviti odgovarajućim pravnim mjerama, eliminacijom ono što je prouzrokovalo nepravdu ili neravnotežu. U anglosaksonskoj koncepciji ravnoteža na vagi pravde je fizička kategorija, koja postoji isključivo na društvenom tj. fizičkom nivou. Kada je stanje društvene ravnoteže narušeno ono se može ponovno uspostaviti pravnim akcijama, kada involvirani faktori uspostave međusobnu ravnotežu tj. stanje u kojem su njihovi pojedinačni interesi recipročno zadovoljni. Interesi se najčešće čuvaju uzajamnom pogodbom i tako se odustaje od međusobnog sporenja i ovaj način ima

veću i moralnu i praktičnu prednost u odnosu na uspostavljanje prave intervencije države.

Ako posmatramo Dejtonski mirovni sporazum, kao jednu vrstu pogodbe (između Alije Izetbegovića, Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana) pod pokroviteljstvom Sjedinjenih Američkih Država onda govorimo o aktu koji je oblikovan na temelju anglosaksonske koncepcije pravde i prava koji je zadovoljio 'zaraćene strane'. Prema kontinentalnoj koncepciji pravde ni Milošević, ni Tuđman nisu imali mandat za predstavljanje 'zaraćenih strana' po nekoliko osnova. To pravo nije imao čak ni Izetbegović jer nije dobio mandat od Parlamenta ili tadašnjeg Predsjedništva BiH da pregovara o promjeni tadašnjeg ustavnog poretka zemlje. Međutim, ovim činom, dakle potpisivanjem Dejtonskog mirovnog sporazuma stavljena je cjelokupna koncepcija kontinentalne pravde i prava, a legalizirana je i legitimizirana okupacija teritorije Republike BiH.^(Vidi opširnije kod Hadžidedić, 2010)

Ovaj strukturalni problem, pratile su i druge poteškoće. Prije svih, konstantno loša politička klima, a ponekad i sama nespremnost pravničke bosansko-hercegovačke zajednice u prilivu međunarodne pomoći.

Sve u svemu, očigledno je da su u promociji nezavisnosti sudstva i njegove depolitizacije dovedeni su pod znak pitanja ista ta *nezavisnost* i *depolitizacija*.

Etniciziranje medija

U Ustavu BiH u nadležnostima države nema ni riječi o medijima, čak ni o onima kojima se osigurava identitet države – o državnoj ili javnoj radioteleviziji. U teorijskom smislu to bi se moglo smatrati velikim civilizacijskim dostignućem jer su se u formalno-pravnom smislu bh. mediji našli izvan kontrole države. Međutim, postavlja se pitanje je li odsustvo države otvorilo medijski prostor za novo medijsko restrukturiranje u nekom drugom smislu.

Prije rata medijska postojala je medijska struktura koja je funkcionisala na nivou države, međutim u toku rata je došlo do segregacije medijske scene po nacionalnom i enititetskom ključu što je bilo izrazito uočljivo nakon Dejtona.^(Šačić, 2004)

Vijeće za implementaciju mira često je na svojim sjednicama raspravljalo o medijima. U Sintri u maju 1997. godine prvi put je odgovoreno na pitanja šta da se radi s medijima koji nastavljaju da šire ratnohuškačku propagandu. Rečeno je da „Visoki predstavnik može da suspenduje bilo koju medijsku mrežu čiji je program u stalnoj i dubokoj suprotnosti sa duhom i slovom Mirovnog sporazuma“.^(www: ohr.int) Iste godine, u Bonnu dat je nalog da se osnuje Nezavisna komisija za medije koja treba da reguliše stanje u elektronskim medijima. Na Madridskoj konferenciji 1998. godine u decembru donesen je dokument

Reforma medija kojim je podržan Visoki predstavnik u svojim aktivnostima na pretvaranju državnih medija u javne servise. Također je zatraženo od zemalja donatora da pomognu rad Nezavisne komisije za medije, i da podstaknu donošenje medijskih zakona u oba entiteta. OSCE-u i IMC-u naređeno je da donesu jasna izborna pravila o ponašanju medija.

Međunarodna zajednica, posebno OHR i OSCE, bili su duboko uključeni u reformu medijske scene nakon donošenja Dejtonskog mirovnog sporazuma. "Krajnji cilj je bio stvoriti medijski sistem koji je slobodan od bilo kakve političke kontrole". (Fittipaldi, 2005: 11)

Pod uticajem nacionalnih oligarhija u vrijeme rata na vojno osvojenim ili sačuvanim teritorijama nastala su tri tehnički, programski i statusno odvojena RTV sistema. Mediji iz Srbije i Hrvatske nesmetano su širili svoj uticaj i interese svojih država na prostoru BiH. Većina medija je bila propagandno sredstvo, a vrlo mali broj je uspio da sačuva svoju neovisnu orijentaciju. Međunarodna zajednica će u prvoj fazi svoje pomoći podržati medijsku ekspanziju prvenstveno svojim obilnim donacijama medijima koji su tvrdili da afirmiraju nezavisnu orijentaciju. Alternativnim i medijima nezavisne orijentacije najveću pomoć (oprema, papir i troškovi štampanja, obuka kadrova) pružali su SOROS, Evropska komisija, Savjet Evrope, USAID i niz drugih međunarodnih i nacionalnih fondacija. Državnim medijima u Federaciji BiH pomoć su pružale vladine organizacije više evropskih i islamskih zemalja. Podrška lokalnim radio i TV stanicama u

FBiH i RS najviše je dolazila od lokalnih vlasti i raznih organizacija u Evropi, koje su animirali tamošnja izbjeglička udruženja. Pomoć međunarodnih i nacionalnih organizacija i fondacija nezavisnim i alternativnim medijima u Republici Srpskoj započela je poslije potpisivanja Dejtonskog sporazuma.

Tokom rata svi mediji na ovoj teritoriji bili su pod direktnim uticajem režima na Palama. Izuzetak je prvijenac slobodnog novinarstva u RS – “Novi prelom” iz Banja Luke, koji je zabranjivan.

Cilj međunarodne intervencije bio je stvaranje pluralizma medija, koji nije demokratizirao medijsku scenu. Usprkos dobroj finansijskoj volji međunarodne zajednice prvi postratni period obilježen je 'verbalnim ratom' koji se vodio preko medija. Medijski prostor je podijeljen na nacionalno-vjerskoj osnovi, a govor mržnje je gospodario u medijskim sadržajima.

Nakon više upozorenja uredništvu i osnivaču RTV Srpska, SFOR će zbog 'govora mržnje' istoj televiziji uzeti predajnike i staviti ih pod svoju kontrolu i tako će praktički ukinuti program iz studija na Palama.

Uoči prvih poslijeratnih izbora u jesen 1996. godine osnovano je mnoštvo lokalnih medija nezavisnih od politike lokalnih vlasti i uz pomoć inostranih medija. OHR i OSCE u BiH instaliraju i dva velika internacionalna projekta – televiziju OBN¹⁷, i radio Fern

17 U stručnoj javnosti ova televizija se zvala 'Bildtova televizija'.

s ciljem da se izvrši presudan uticaj na stvaranje povoljnijeg ambijenta na izborima. Međutim, u to vrijeme i dalje su aktivno djelovali mediji iz susjedstva što je otežavalo 'medijsku demokratizaciju'. Domaće vlasti su medije finansirane od međunarodne zajednice proglašavali nepatriotskim i neprijateljskim, između ostalog i zbog činjenice da se 'novac nije štedio' u ovim projektima.¹⁸

Godine 1998. otvoren je proces transformacije državnih radio i TV stanica u javne servise. Njega je nametnuo svojim odlukama i zakonima također Visoki predstavnik nakon neuspjelih pokušaja da taj posao urade domaće vlasti, menadžment i uredništva postojećih državnih RTV stanica.¹⁹ Nametnuto je da u BiH rade dvije javne entitetske radio i TV stanice i

18 Najveći donatori u oblasti medija bili su Evropska unija, Soroš i USAID. Evropska unija je od 1995. godine do 2000. godine donirala za razvoj medija u BiH 33 miliona i 249 hiljada njemačkih maraka. USAID je za iste potrebe izdvojio 74 miliona maraka. Soroš je za sedam godina (od 1993. do 1999) za podršku medijima uložio 7 miliona i 583 hiljade maraka. U 2000. godini on je napustio program direktne pomoći medijima opredjeljujući se za regionale programe u oblasti komunikacija. Bez sumnje da se radi o velikim finansijskim sredstvima.

19 Visoki predstavnik je pokušao da dobije podršku od tri lidera nacionalnih stranaka – tada članova Predsjedništva. Pošto je srpski član predsjedništva Momčilo Krajišnik odbio da potpiše Memorandum o suradnji, on u julu 1999. godine nametnuo više odluka kojima se uspostavljaju Javni servis na nivou države i Federacije BiH, dok se Srpskoj RTV naloženo da promjeni ime u RTV Republika Srpska.

84 Tihi govor Bosne

Javni servis za cijelu Bosnu i Hercegovinu. Time se medijski prostor BiH formalno-pravno entitetiziran, a za to je postojala idealna podloga jer su entitetski mediji uglavnom bili pod kontrolom entitetskih političkih elita i nisu pokazivali interes da u svom radu prevaziđu nacionalni i entitetski diskurs.

Nakon osnivanja Nezavisne komisije za medije ugašen je nelegalno uspostavljeni sistem Hrvatske radiotelevizije u Federaciji BiH (riječ je o filijali Hrvatske radiotelevizije iz Zagreba), a govor mržnje polako nestaje u medijskom prostoru. S obzirom da je ovu Komisiju osnovao posebnom odlukom Visoki predstavnik, ona je doživljavana kao 'paradržavnom' institucijom sa nadležnostima međunarodne zajednice' jer su je uglavnom vodili inostrani eksperti. Tako se u jednom Izvještaju IMC (Nezavisne Komisije za medije) iz 2000. godine navodi izvještaj Komiteta za zaštitu novinara (CPJ) u kome se Komisija spominje kao "opasan presedan koji ima ovlaštenja da cenzuriše programe za koje misli da su huškaški ili šovinistički". (Izvještaj IMC, 2.11.2000. godine)

Stručna javnost vidjela je nedostatke u funkcioniranju ove Komisije u činjenici da je bila nadležna za donošenje, praćenje i za sankcionisanje pravila ponašanja.^(intervju: Nuhić, 2001) Primjedbi ima i na transparentnost Komisije kao i na žalbeni postupak koji se završava u Komisiji bez prava na višu administrativnu instancu ili sudsku tužbu. Njeno inkorporiranje u Regulatornu agenciju za telekomunikacije izazvalo je negodovanje kod domaćih stručnjaka.

Početak 2000. godine međunarodna zajednica čini nagli zaokret u podršci medijima. Ona odustaje od podrške koju je davala internacionalnim projektima – OBN-u i FERN-u. Prvi je ostavila lokalnom osoblju da ga dalje vodi kako zna i umije, a drugi je sa svojim kadrovskim i tehničkim sredstvima uključila u Javni radio BiH (BH radio 1).

U odsustvu političke spremnosti vlasti da predlože odgovarajuće zakone, OSCE je izradio prijedloge Nacrta zakona o slobodnom pristupu informacijama i kleveti, koji se danas smatra najliberalnijim pravnim aktom iz oblasti informisanja.

Virtualno civilno društvo

Ustavom BiH, ali i ustavima oba entiteta, garantovano je pravo na slobodu udruživanja koje je temelj postojanja civilnog društva, odnosno njegovih institucija uopće. S obzirom da je ustavni pravni okvir u BiH takav da centralni državni organi imaju veoma ograničenu nadležnost, te da entiteti imaju veliku autonomiju, pitanje prava na slobodu udruživanja do prošle godine bilo je različito u entitetima. U Federaciji BiH postojala su tri zakona koja su određivala djelovanje nevladinog sektora (Zakon o udruženju građana, Zakon o humanitarnim organizacijama i Zakon o fondacijama), dok je u Republici Srpskoj to pitanje bilo regulisano Zakonom o udruživanju građana, koji je preuzet iz bivše SFRJ.

Pod sintagmom 'razvoj civilnog društva' uglavnom je međunarodna zajednica podrazumijevala davanje podrške razvoju i radu nevladinih organizacija, često predviđajući da je civilno društvo mnogo šire od nevladinog sektora. Iskustva drugih zemalja nam pokazuju da demokratizaciju nose i iznose druge građanske grupe. Uprkos tome, međunarodni donatori u nevladinim organizacijama vidjeli su centralni segment civilnog društva smatrajući da tako jačaju bh. društvo. Ovaj način davanja i usmjeravanja pomoći najčešće su provodili UNDP, UNHCR, UNICEF, Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond.

U posljednjim godinama primjećujemo smanjenje međunarodne pomoći u BiH i prebacivanje fokusa interesovanja na neke druge krizne regione (Kosovo, Darfur u zapadnom Sudanu, Kongo u Africi i druga mjesta) Zbog toga je došlo do značajnog zastoja u razvoju mnogih nevladinih organizacija koje nisu imale koncept opstanka, što je došlo do izražaja nakon nestanka pomoći međunarodne zajednice. „Umjesto da se odgovora potrebama i zahtjevima korisnika, stvorena je situacija u kojoj korisnici odgovoraju potrebama i zahtjevima donatora“.^(Sali-Terzić, 2001: 183)

Žarko Papić navodi da su mnoge nevladine organizacije poprilično udaljene od društva i građana što je svojevrsna „paradoksalna posljedica pomoći civilnom društvu“. Autor upozorava da metod podrške 'pokriva' veoma malu elitu.^(Papić, 2001: 28) 'Elita' u tzv. civilnom društvu se 'profesionalizira', odvaja od problema 'baze' i 'socijalne realnosti' tako da se stiče fiktivna slika o velikim naporima koji su uloženi.

Drugi problem je što veliki broj nevladinih organizacija nije iskoordiniran, što ne bi bio veliki problem da je njihov uticaj u društvu značajniji, tj. da one uistinu djeluju na ostvarivanju ciljeva zbog kojeg su osnovane. Kada je došlo do pokušaja koordiniranja, desio se bum u formiranju koordinacijskih tijela. Dugo vremena 'umrežavanje' i 'koordinacija' bile su magične riječi koje mogu otvoriti mnoga vrata za dobijanje novih finansijskih sredstava.

Domaćim nevladinim organizacijama još uvijek nedostaje znanja i vještina, a ponekad i motiva da pokušaju uticati na vlast i proces donošenja odluka. Možda je to zbog toga što su postojali primjeri koji ukazuju da NVO zloupotrebljavaju i domaće političke elite, preko uskih porodičnih veza.

U nekoliko izbornih ciklusa, počev od prvih izbora poslije rata 1996. godine pa do ovih posljednjih koji su održani 2010. godine, do promjena u političkom opredjeljenju građana dolazilo je uglavnom tamo gdje su locirane najznačajnije i najaktivnije nevladine organizacije. U područjima u kojima je njihovo prisustvo bilo minimalno, rezultati su bili daleko ispod očekivanja.

Uz izuzetke, naravno ozbiljno pitanje koje se može postaviti odnosi se na legitimitet i kredibilitet nevladinih organizacija.

Ono što je do sada pozitivno u djelovanju međunarodne zajednice BiH je pomoć u tranziciji, ali ne u onoj klasičnoj tranziciji, tranziciji ka punoj tržišnoj ekonomiji, parlamentarnoj državi i, uopće civilnom

društvu. U osnovi međunarodna zajednica je uložila ogromne napore u *tranziciji od rata do mira*, pri tome finansirajući je.

Međutim, međunarodnoj zajednici kao da je nedostajala informacija da rat u BiH nije bio produkt etničke drevne mržnje koja je vladala na ovim prostorima, već da je isti uvezen i nije imao osnovne uzroke u samoj zemlji. Iako inicijalno uvezen, rat u BiH se itekako strukturalno-strategijsko-izvođački 'obogatio' i internacionalno raspojasao pod palicom domaćih nacionalističkih elita, koje ostavljaju dojam da je mržnja prisutna u zemlji.

Međutim, etničko čišćenje bilo je cilj ratova, a ne njihova posljedica. Povratak širih razmjera nije bio moguć bez slamanja politike koja je isplanirala surovo premještanje stanovništva. Povratak nije osiguran jer se nisu uklonili politički nalogodavci etničkog čišćenja. Velike sume novca potrošene su prvih godina nakon Dejtona kada je stopa povratka bila mala, a sada kada je povratak intenziviran nedostaje finansijska podrška. Međunarodna zajednica danas potpuno ignoriše pitanje konstitutivnih manjina, smatrajući povratak u BiH završenom pričom.

Međunarodna zajednica je pokušala 'demokratizirati nacionaliste' u BiH. Zbog toga s velikim naporom spoznaje da bh. političke elite opstaju na vlasti zahvaljujući poticaju nesigurnosti, sukoba i nestabilnosti. One kao takve ne mogu producirati stabilnost jer opstaju na vodećoj poziciji zahvaljujući konfliktu. Ima više razloga tvrditi da je u BiH došlo do radikalizacije

nacionalizma nego njegovog smanjivanja. 'Demokratizacija' nacionalnih stranaka koju je između ostalog podržavala i međunarodna zajednica dovela je do njihovog umnožavanja, udvostručavanja.

Iako danas postoji pravni okvir koji je eliminisao političke pritiske na bh. sudstvo i bh. medije mogli bi govoriti i o njihovoj izloženosti pritiscima međunarodne zajednice.

Postoje naznake da je međunarodna zajednica umorna i da bi htjela da smanji svoj angažman u BiH. Uprkos njima, Vijeće za implementaciju mira u Briselu ostaje pri odluci da OHR i bonnske ovlasti ostaju u zemlji jer pomaci u procesu evropskih integracija nisu još uvijek dovoljni.

Ostanak OHR-a polarizirao je bosanskohercegovačku političku elitu. Milorad Dodik, predsjednik SNSD-a ima najooštiji stav. "Mislim da je [međunarodna zajednica] dio problema. Moram da kažem da sam i sâm sretao ljude u strukturama međunarodne zajednice koji su protežirali neke grupne ili korporacijske interese i koji su ovdje pokušali da stvore zakonske okvire za monopolizaciju u određenim djelatnostima: dio odgovornosti međunarodne zajednice leži u činjenici da su upravo donošeni takvi propisi"- izjavio je Milorad Dodik ^(Dani, 23.8.2002.) na početku svoje kampanje protiv međunarodne zajednice. Nezadovoljstvo je izražavano optužbama da je OHR-ova vlast bila kolonijalna.

"Sada se pokušava vratiti neka uloga kancelarije OHR kakvu je imao Pedi Ešdaun, koji je radio kao

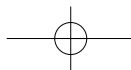
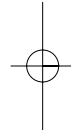
slon u staklenoj bašti. Ali to vrijeme je prošlo. Nama je jasno da se sada forsira da Britanac dođe na mjesto Visokog predstavnika, koji bi ponovo baš tako trebalo da se ponaša, kao neki maharadža. Ali, mi smo svjesni svoje pozicije. Nismo više u poziciji da budemo samo konzumenti tuđe pameti koja stiže sa strane” - izjavio je Dodik u intervjuu za magazin *Vreme* 19.02.2009.

Za razliku od Dodika, Haris Silajdžić, predsjednik Stranke za BiH, kritikuje međunarodnu zajednicu kad im interesi nisu korespondentni. “ Vi očito imate isti problem sa mnom koji imaju i stranci kojima je stalo do forme a nije im ni najmanje briga za sadržinu... Meni neprekidno dolaze stranci, neki od njih niti imaju pojma o Bosni niti su dobronamjerni, i uvjeravaju me, a neki i uvjetno prijete da bi trebao da pristanem na entitetsko glasanje...”. (Dani, 8.11.2008.)

No, kada je Ured OHR-a koristio bonnske ovlasti i smjenjivao korumpirane političare, Silajdžić je to vješto koristio za vlastitu promociju zalažući se da Visoki predstavnik „treba da smijenjuje političare“ (Dnevni avaz, 31.12.2007.)

Uprkos ovakvim i sličnim izjavama, mandat OHR-a je produžen i zbog sazrijevanja svijesti o ustavnim reformama unutar same međunarodne zajednice, posebno one koju je posredovala Amerika (prvo US Institute of Peace, a kasnije američka ambasada) iz 2005/06. godine, međutim ona je propala. Naravno, postoji bezbroj prijedlog ustava, međutim mnogi od njih nemaju šansu jer ne žele da ih prihvate svi politički subjekti u BiH.

Prema pisanju magazina *Dani* "Christian Schwarz-Schilling je pokušao ubijediti javnost da je svjesno pristao na debakl svog mandata da bi, prije svega, američku administraciju pokušao uvjeriti da je stanje u Bosni i Hercegovini daleko od procjene po kojoj bi bilo moguće ugasiti Ured visokog predstavnika (OHR) bez ozbiljnih posljedica po stabilnost naše zemlje".^(Dani, 22.01.2009) Schillingov pokušaj da svojim mandatom promijeni već pripremljenu odluku o gašenju OHR-a može biti samo jedan od argumenata. Mnogo značajnija je spoznaja da BiH još uvijek treba izvanjska pomoć u akomodiranju mnogobrojnih konflikata koji se svakodnevno multipliciraju u zemlji.

KONSOCIJACIJSKI INŽINJERING

Izvori političkih konflikata na prostoru bivše Jugoslavije, u periodu od 1989. do početka rata su mnogobrojni. Cjelovit odgovor na ovo pitanje vjerovatno je teško dobiti. Iz stotine članaka u akademskim i drugim časopisima i knjigama teško je izdvojiti one koje daju odgovor na pitanje zašto se raspala Jugoslavija?

Jugoslovenska heterogenost (nacionalna, etnička, vjerska, jezička) kod jednih je izazivala oduševljenje, a kod drugih zaprepaštenje koje je prevladalo u evropskom mišljenju nakon 1991. godine. Jugoslavija je bez sumnje bila zanimljiv mozaik, s više aspekata, s aspekta višenacionalnog karaktera, specifičnog federalizma s elementima konfederalizma, humanog socijalizma, te svoje nesvrstanosti u vođenju vanjske politike.

I bosanskohercegovačka heterogenost također na jedan specifičan način izaziva respekt drugih. S druge strane, njeno današnje teritorijalno-administrativno uređenje smiješta je u red kompliciranih zemalja koje ne mogu da se konstituišu na evropski način, u duhu poimanja modernih država, posebno nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma koji je zakomplicirao državno uređenje BiH.

Uz BiH se danas, kao što sam već rekla, daju različite kvalifikacije od toga da je ona „asimetrična konfederacija“, „unija dvaju samostalnih političkih entiteta“, „segmentirana država“, „slaba federacija“, „nepotpuna federacija“ itd.

U trenutnom državnom uređenju BiH postoje elementi federalizma, ali to su elementi etničkog federalizma koji je upitan kao model za razvoj prosperitetne BiH. Šta je 'etnički federalizam'? To je takvo državno uređenje koje omogućuje svakoj etničkoj grupi, odnosno etničkoj zajednici, da u okviru federalne strukture vlasti ima zaseban političko-pravni oblik organizacije sopstvene vlasti.

Bivša domovina bila je uređena po modelu socijalističkog federalizma. Naime, SFRJ je činilo „pet federalnih jedinica nastalih na nacionalnom principu: Slovenija, Hrvatska, Crna Gora, Makedonija i Srbija u kojim su apsolutnu većinu stanovništva činili istoimeni narodi“, dok je BiH „iako nije bila jednonacionalna federalna jedinica, također dobila status federalne jedinice po kriteriju njene ekonomske-kulturne i historijske zasebnosti“. Aktuelni Ustav BiH (Aneks IV Dejtonskog mirovnog sporazuma) nije vodio mnogo računa o ovom kriteriju.

U Preambuli Ustava BiH stoji da se BiH „sastoji od dva entiteta, FBiH i Republike Srpske“. Ustavotvorac uvodi pojam 'entiteta'; izbjegnuti su klasični termini: provincija, republika, regija i sl. tome.

Jedan od entiteta prije donošenja Dejtonskog sporazuma već je imao ustav, ustavnu strukturu i

naziv Federacija BiH. Ustavotvorac, dakle ne koristi ni termin 'federalna jedinica' jer bi se stvorila jedna nelogična konstrukcija – Federacija BiH bi bila federalna jedinica.

S druge strane, ako danas kažemo da je BiH federacija, onda postoji federacija u Federaciji, ili ako kažemo da je Republika, onda stoji da imamo republiku u Republici.

Na simpoziju koji je održan u Sarajevu^(4.09.1997) na temu: *Federalizam i multikulturalno društvo*, u organizaciji Pravnog centra Fond otvoreno društvo BiH i Društvo Švicarska Bosna i Hercegovina problematizirano je ovakvo državno uređenje BiH.

Heinrich Ott je rekao da je BiH potreban neki oblik federalizma kako bi se sačuvao njen oblik multikulturalnog života, jer isti predstavlja visoku ljudsku vrijednost. ^(Ott, 1998.)

Iako autor naravno vidi i slabosti federalizma, ali tvrdi da to može biti „način da se bude zajedno“. Linder je mišljenja da federalizam ima šansu samo u slučajevima „gdje postojeće izmješane kulture nisu razdvojene već imaju pravo da postoje kao manjine ...gdje razlike u kulturi, jeziku i ekonomiji nisu podudarne geografskim...“ ^(Linder, 1998: 125)

Iako, iz formalno pravnog ugla, Ustav definira jedinstveni bosanskohercegovački državni prostor, proklamira slobodu kretanja ljudi, roba i usluga na čitavom teritoriju države, garantira temeljna ljudska prava i slobode, on nije instalirao instrumente kojima

se sve to može realizirati. Šta više, instalirao je neke etničke elemente, no opet za BiH ne možemo tvrditi da je ideal-tipski model etničkog federalizma. U tom slučaju, on bi podrazumijevao da je svaka etnička grupa u BiH organizovana u obliku federalne jedinice. U takvom slučaju postojala bi 'simetričnost' u nazivu entiteta (što ne postoji) mada je ta simetričnost u političkom pogledu i te kako vidljiva (konstitutivni narodi);

Formula o konstitutivnosti naroda izrečena u odluci da je BiH decentralizirana država Srba, Hrvata i Bošnjaka separirala je građane BiH na one koji pripadaju konstitutivnim narodima i na one koji tim narodima ne pripadaju (nekonstitutivni narodi).

Ta formula ne korespondira sa unutrašnjim bićem BiH koja je bila multietničko društvo bez bilo kakvih unutrašnjih etnoteritorijalnih granica.

Pojam građanina, dakle državljanina BiH, sveden je na beznačajnu mjeru i u cijelosti zamijenjen etnikumom. Sve političke mogućnosti i solucije su svedene na okvire etniciteta.

“Etnička volja” i “etničko odlučivanje” u ustavnopravnom smislu posebno su iskazani u domovima naroda.

Primjer radikalne forme etničkog federalizma, više je nego uočljiv. Zakonodavnu vlast čine ‘etnički delegati’ (Dom naroda) i ‘entitetski parlamentarci’ (Predstavnički dom).

Na izborima se odlučuje po etničkoj osnovi. Nijedna grupa ne vjeruje drugoj dovoljno da joj dozvoli da vlada.

S obzirom da Aneks VII Dejtonskog mirovnog sporazuma u osnovi nije sproveden, entitetsko glasanje je preraslo u etno-teritorijalni mehanizam blokade, što je za Vijeće Evrope glavna prepreka ekonomskom napretku BiH i njenom napretku ka EU i NATO-u.

Prošle godine je u nekoliko navrata predsjednik Vlade Republike Srpske Milorad Dodik javno promovira ideju federalnog uređenja BiH, po uzoru na bivšu SFRJ. On ju je šire elaborirao u emisiji *Pečat*, gdje je pokušao odbraniti Prudski sporazum pred Bosićem iz SDS-a, i Đokićem iz PDP-a. Braneći dogovor trojice (Tihića, Čovića i njega lično) pred očigledno insceniranim 'opozicionim' mišljenjem iz SDS-a i PDP-a, sav uzrujan, ali i iskren, Dodik ovako sugerira Bosiću: „Da imaš imalo pameti i ti bi zagovarao da Bosna i Hercegovina bude što složenija država“.²⁰ Šta je Dodik podrazumijevao pod 'složenom državom' i zašto je u istoj emisiji u nekoliko navrata govorio da je Prudski sporazum 'dugoročna priča'? Ima li njegova još ranije najavljivana koncepcija o federalnom uređenju BiH veze za jugoslovenskom konstitucionalnom politikom?

Na fonu ovakvog razmišljanja u BiH sve se glasnije razgovara o tome da li se BiH može urediti kao bivša Jugoslavija i kamo bi je to u perspektivi odvelo? Da li je to njena najrealnija opcija, koja navodno riješava 'hrvatsko pitanje' u BiH, i navodno odražava stanje stvari na terenu.

20 Politički magazin *Pečat*, RTRS, 29.01.2009. godina

Priča je još složenija ako znamo da nam je pred vratima postupak sukcesije imovine BiH, odnosno uknjižba državne imovine.

Komisija za državnu imovinu BiH početkom 2010. godine nije postigla dogovor o Nacrtu zakona o državnoj imovini jer je za članove iz RS neprihvatljiva odredba koja propisuje da imovina bude uknjižena na BiH, a potom dijeljena entitetima, kantonima, općinama.

„Problem je u tome što mi iz RS smatramo da Republika Srpska ima pravni subjektivitet i da mora imati aktivno učešće u podjeli te imovine. Ne prihvatamo ideje onih koji zagovaraju da se sva imovina prvo knjiži na Bosnu i Hercegovinu, pa onda, poslije toga, da Savjet ministara zaključuje ugovor ili sporazum sa vladama entiteta o podjeli imovine. Oni koji su pravnici dobro znaju da onog momenta kad se neko upiše u zemljišne knjige, da tog momenta postaje vlasnik te imovine i od njegove volje zavisi kad će i da li će sjesti da se s njim razgovara i pregovara o podjeli imovine“.^(Kovačević, 2009)

Političko nepovjerenje i proizvodnja tog nepovjerenja nije ništa nepoznato u našoj novoj, nacionalističkoj kulturi i retorici, ali ono što je vrijedno pažnje jesu učestali i novi dogovori i pokušaji pojedinačnih lidera da zagospodare BiH i njenom imovinom.

Milorad Dodik koji je prema riječima Madeleine Albright, „dašak svježeg povjetarca“ i kao osoba „odlučna u izgradnji mira, obnovi i povezivanju demokratske alternative u BiH“^(Dani, 22.09.2000) iznevjerio

je očekivanja predstavnika međunarodne zajednice koji su u njemu vidjeli čovjeka koji se aktivno zalaže za ekonomske reforme i otvaranje BiH prema svijetu. Dodik je svoju karijeru gradio prije svega na negativnom stavu prema SDS te je na početku svoga mandata važio za lidera koji krči put novom rukovodstvu u kojem nema mjesta za ratne profiterere i političare.

Od samog početka zalagao za cjelovitost RS i Dejtonski sporazum, međutim njegova retorika se mijenja u periodu između 2001. - 2005. godine, što mu donosi i veliku pobjedu na izborima 2006. Dodik ostaje prilično dosljedan svojim stavovima iz 2001. pa do danas, zalažući se za tri federalne jedinice.

“Mi se zalažemo za koncept efikasnih entiteta i funkcionalne BiH. Ja mislim da je propast Bosne ovo što zagovaraju neke političke partije: potpuni kosmopolitizam u kome bi, eto, svi odjednom zaboravili odakle smo, ko smo i šta smo... Čujem da me u Sarajevu kvalifikuju kao nacionalistu. Ja i ne krijem da sam umjereni srpski nacionalista, ali ne smatram da je to nešto loše... pošto 99 posto ljudi želi Republiku Srpsku, i ja moram da se borim za nju. Ako neko udari na moju svetinju – meni BiH ne predstavlja svetinju, ali mi predstavlja Republika Srpska” izjavio je Dodik ^(Dani, 23.8.2002.) u svom pobunjeničkom stilu kad ga pitaju za budući status RS.

Njegov prijedlog o ‘federalnim jedinicama BiH’ podrazumijeva etnoteritorijalno razgraničenje Hrvata i Bošnjaka u Federaciji, uz čvrste garancije opstanka RS ili njenog otcjepljenje od BiH.

100 Tihi govor Bosne

“Ako neko hoće da RS ostane u BiH, onda su neophodne garancije da neće prevladati majorizacija i radikalni islam – rekao je Dodik za *Večernje novosti* 3.9.2006. Predsjednik Vlade RS u nekoliko je navrata najavljivao referendum izjavljujući da “Bosna i Hercegovina dugoročno nije održiva zemlja”^(Ibid.) Iako njegov diskurs načelno promovira ideju o mogućnosti promjene Ustava BiH, on zapravo suštinski ukida bilo kakvo postojanje BiH. “Bosna i Hercegovina kao država je za nas moranje, rezultat Dejtonskog mirovnog sporazuma. Kao legalista, ja to naravno ne sporim. A ako me pitate o emocijama, onda ću ja uvijek reći da sam iz Republike Srpske, iz Banjaluke. A ako nije dovoljna ta identifikacija, onda ću reći da sam iz Beograda, iz Srbije” – ustvrdio je Dodik za *Vreme*, 19.2.2009. Postojanje RS-a legitimiziralo je u očima Dragana Čovića i postojanje hrvatskog entiteta.

“Hrvati već odavno u političkom djelovanju BiH, zbog Aneksa IV i odnosa koji vrijede u ovoj zemlji, na neki način su građani drugog reda, a to se vidi iz Ustava i entiteta.... Pa i činjenica da su u BiH dva entiteta, a tri su konstitutivna naroda, opet vrlo jasno govori o poziciji hrvatskog naroda u BiH gledajući brojnost ljudi. Hrvati u BiH imaju i te kako mnogo razloga da se intenzivno zalažu i bore protiv toga da i stvarno postanu nacionalna manjina” - izjavio je Čović za *Nezavisne novine*, 12.10.2006.

Sporazumni odnos prema podjeli BiH osjetio se u pohvalnom izražavanju o strukturi RS. „OHR je zajedno s nama trebalo da izgradi ambijent da

promijenimo odnose u BiH, da reorganiziramo državu koja mora biti moderno i racionalno organizirana, kao što je to u RS." - izjavio je Čović za *Nezavisne novine*, 8.3.2008. godine.

Haris Silajdžić, nekadašnji funkcioner SDA, bivši ministar vanjskih poslova BiH, predsjednik SBiH, bivši član Predsjedništva BiH uglavnom je „principijelan u borbi protiv RS koja je za njega isključivo “rezultat agresije i genocida“. Svoje zagovaranje jedinstvene BiH pravda argumentom ulaska u Evropu (‘štiteći nacionalne interese usporavamo ulazak u EU’, *Nezavisne novine*, 22.10.2003.), što je za Silajdžića jedino rješenje. Međutim, u toj viziji jedinstvene BiH on neprekidno prikazuje Bošnjake kao jedine stradalnike u proteklom ratu u BiH od 1992. do 1995., pri čemu perpetuira položaj Bošnjaka kao žrtava što mu zamjeraju analitičari.

Sulejman Tihić, poslanik Koalicije za BiH, također bivši član Predsjedništva BiH, predsjednik SDA BiH. Do 2005. godine Tihićev odnos prema RS je sličan Silajdžićevom jer je nestanak entiteta vezivao za ulazak BiH u EU, Partnerstvo za mir, te potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. “Ja sam u izbornoj kampanji govorio o tome da do slijedećih izbora neće biti entiteta koji se zove RS... takav entitet odnosno država... ne može biti članica Evropske unije, ne može biti članica Partnerstva za mir ... “ - izjavio je Tihić za *Ljiljan* 15.7.2003. godine. Zajedno sa Silajdžićem Tihić se zalaže za jačanje državnih institucija, a RS smatra ‘legalizacijom etničkog čišćenja’.

102 Tihi govor Bosne

Promjena kod Tihića u odnosu prema RS dolazi kasnije, budući da njegovo odbacivanje RS nije više tako kategoričko.

Govoreći o promjeni unutrašnjeg uređenja države kao o procesu, te o nemogućnosti ukidanja ovog entiteta bez volje 'njenih političkih predstavnika', Tihić će se pozicionirati kao lider realističkih zahtjeva između 'maksimalističkih zahtjeva' (Silajdžić) i zahtjeva za 'kozmetičke' promjene (Dodik). Na sličan način to je uradio i Čavić, iako je ponikao iz SDS-a, najbrojnije opozicione stranke u RS-u, sada ima mnogo otvoreniji odnos prema Srebrenici, na primjer, i otvoreno kritikuje Dodikov 'novokomponovani' nacionalistički diskurs iza kojeg stoji 'lični interes'.^(Majstorović, 2010.)

Preuzimajući matricu nacionalnih lidera iz 1990-ih, Dodik i Čović danas insistiraju na snažnoj decentralizaciji BiH u kojoj gdje će postojati tri entiteta.

Iako od mnogobrojnih međunarodnih institucija dolaze izjave da teritorijalni integritet BiH neće biti doveden u pitanje, činjenica je da su međunarodni arbitri danas mnogo oprezniji i pasivniji u donošenju odluka koje bi sankcionisale politike podjele BiH. Zato često čujemo izjave da budućnost BiH ovisi isključivo o bosanskohercegovačkoj političkoj eliti.

U borbi za vlast i pozicije, bosanskohercegovačke elite zaista i pokušavaju da se dogovore, ali ne o 'općem dobru' za Bosnu i Hercegovinu, nego o novim mehanizmima za zadržavanje etnostranačkih pozicija. Analiza izbora 2010. godine potkrijepljuje ovu

tvrdnju. Radikalne i umjerene nacionalne stranke srpskog, hrvatskog i bošnjačkog članstva, na ovim izborima, šta je vrlo zanimljivo nisu vodile izbornu utrku jedne protiv drugih što je bila glavna odlika proteklih izbora. Na moment se činilo da su kampanje većih nacionalnih stranaka (SDA, HDZ, SDS kao i njihovih produžnica SBiH, HDZ 1990 i SNS-a) bile potpuno odvojene, bez bilo kakve interakcije.

Npr. stranke koje su zastupale srpsko glasačko tijelo zapravo su vodile kampanju za sebe, bez interakcije sa strankama, hrvatskog i bošnjačkog glasačkog tijela. Ovaj ritam pratile su i hrvatske i bošnjačke stranke. Međutim, upravo to odsustvo interakcije, govori o dogovoru vladajućih stranaka da produže svoj mandat. Dakle, posmatajući kampanju iz ovog ugla, moglo bi se zaključiti da postoji prećutni konsenzus među ovim strankama oko etničke raspodjele vlasti. Dakle, dominantnim strankama i u Federaciji i u RS, manje više odgovara koncept etničkog teritorijalizma u BiH jer lideri tako jačaju granice oko sebe obraćajući se samo 'svojim etničkim glasačima', praveći 'svoje institucije' u kojima dodatno jačaju etnička prava i tako slabe državne institucije i samu državu. Dakle, dejtonska struktura države BiH koja je zapravo strukturalno najdublji problem u zemlji još od prvih višestranačkih izbora nije bila mjesto previranja, no ona je to postala odmah nakon izbora.

Ove godine u izbornim kampanjama nismo mnogo slušali o evropskom putu BiH, promjenama diskriminatornih odredaba Ustava, oporavku ekonomije, borbi

104 Tihi govor Bosne

protiv korupcije, zaštiti radničkih prava nego smo bili izloženi emotivnim ucijenjivačima koji su poručivali: Narod zna, Snaga kojoj vjerujem, Ovo je naša zemlja, Srpska zauvijek, Razuman izbor, Naš, Bolja budućnost, Država za čovjeka itd.

Izborna kampanja vođena je bez minimuma društvene odgovornosti prema suštinskim problemima u zemlji. Zbog toga nije teško ustvrditi da je do potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju došlo, ne zato da bi BiH uistinu išla ka putu evropskih integracija, već da bi se evropskim liderima poslala slika da etnopolitika može i ima snage za lažni dijalog.

Često se čini da etnopolitičke stranke u BiH performiraju Dejtonski mirovni sporazum jedni za druge pa se uveliko raspravlja među njima o tome da li entiteti, odnosno tri etnička suvereniteta (koncipirana u sadašnjem Ustavu BiH) trebaju i mogu postati gospodari državnog imetka po jugoslovenskom receptu?

S tim u vezi, nameću se i dileme da li je i Prudski sporazum između etnonacionalnih stranaka bio način da se entitetima/etnicitetima (ako se etno-teritorijalno riješi 'hrvatsko pitanje' u BiH) ukinu trenutne osobine administrativnih aranžmana, i da li je isti označio početak procesa u kojem se glasno govori da će entiteti/etniciteti dobiti atribucije federelanih jedinica s kapacitetom države? Postoji li realna šansa da BiH postane siročić, zemlja bez imovine, virtualna država? Ko će se o njoj starati? Ako se šta u međuvremenu ne promijeni, u skladu s etničkim i entitetskim

zahtjevima i željama, imovina države Bosne i Hercegovine bit će jedino zgrada: Predsjedništva, Centralne banke, Parlament i rezidencijalni objekat 'Konak'. Sve je to u Sarajevu, i sve je to premalo da bi BiH opstala kao država.

Svijest o limitima dejtonskog ustavnog inženjeringa stvorila je u zemlji takvu političku klimu u kojoj su otvorene sve opcije. Dejtonski mirovni sporazum postao je meta starih, ali i novih političkih konflikata koji se još uvijek tiču administrativno-teritorijalnog uređenja zemlje.

Pasivna uloga međunarodne zajednice, kao strukture sa članovima i pravilima operisanja u BiH zemlju vodi daljnjim podjelama i ljude tjera da se opredjeljuju za grupni identitet, što oni možda žele ili ne žele. Nepostojanje mehanizma za sankcionisanje politika koje zagovaraju podjele također zamrzava postojeće modele grupnih identiteta koji su, na prvom mjestu, uzrok problema.

Zaobilaženje institucija BiH (uglavnom se pregovori vode izvan institucija BiH) daje preveliku vlast liderima grupa i obeshrabruje učešće građana BiH. Naime, diskursi podjela koje oni promoviraju oblikuju našu surovu stvarnost stavljajući na dnevni red ono o čemu će građani da misle, a isključujući ono od čega bi građani mogli da žive bolje.

Svaka priča o formiranju nekih novih entiteta, sa nacionalnim predzakom BiH vodi u jedan retrogradni proces koji sužava građanske slobode i ljudska prava ali i rasvjetljava stvarne razloge zbog koji

zemlja nema izvjesnog napretka. Najočitije podjele manifestiraju se modificiranjem trenutnog konsocijacijskog inženjeringa.

Koliko je sudbina konsocijacijskih modela često nestabilna, pogotovo ako je ne garantira neka izvanjska sila, potvrđuje bezbroj naših primjera iz prakse iz kojih se vidi da se etnopolitički/etnokulturalni konsenzus moguć samo u borbi PROTIV nečeg, a ne u borbi ZA nešto. Umjesto konsenzualne politike za državno-teritorijalno uređenje BiH, od izbora do izbora dobijamo rat jednih protiv drugih. Praktičnu primjenu konsocijacijske demokratije u BiH možemo pratiti još od prvih višestranačkih izbora u BiH u nekoliko faza. Prva faza nastupila je početkom 90-tih kada su nacionalne stranke pobjedile na izborima u BiH, i kada su, istina - voljom glasača, zaposjele pravo da redizajniraju kolektivne identitete tri najbrojnije etničke zajednice koje žive u BiH. Takav konsocijacijski aranžman zasnovan je u 'izvjesnoj političkoj ravnoteži' koja se manifestirala postizanjem konsenzusa u borbi protiv tada ozloglašene komunizma. Tada je našim predstavnicima kolektivnih identiteta dato apsolutno pravo na BiH, koje je zbog specifičnih posljedica ratnih okolnosti, realiziralo u dvoentitetskoj podjeli BiH. Današnja BiH nije produkt bazičnog konsenzusa građana BiH koji bi trebao da bude preduvjet bilo kakvog konsocijacijskog modela. Kreatori ustavnih i zakonskih aranžmana su vladajuće parlamentarne stranke i naravno međunarodna zajednica, a ne građani unutar političke zajednice, što to je zapravo kamen spoticanja konsocijacijske BiH. Drugi

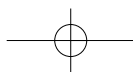
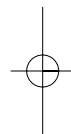
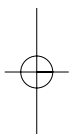
nedostatak leži u činjenici da su za konsocijacijske aranžmane potrebne političke elite, kojih BiH nema u pravom značenju te riječi, koje bi trebale biti sklone ka izgradnji demokratskih vrijednosti kao što su stvaranje demokratskih institucija, nezavisnost zemlje, mirno rješavanje konflikta itd. Diskurs podjela podsjećaju da naše elite nemaju takvu vrstu političke kulture. One su disciplinirale svoje članstvo tako što iz svakih pregovora isključe javnost i tako osiguraju da njihove konsocijacijske odluke budu prezentirane kao obavezujuće.

Konsocijacijski aranžmani svoj teorijski background crpe iz multikulturalizma koji etnička grupiranja uglavnom razumijeva primordijalistički. Zato nisu u uskoj vezi sa demokratijom jer nisu produkt bazičnog konsenzusa građana BiH. Njih donose i predlažu stranački lideri kao predstavnici zajednica, a ne građani i o njima najčešće ne raspravlja široka javnost. Ako su uspostavljeni kao jedina racionalna alternativa, zbog zapadanja u nerazrješive političke sukobe, njihova osnova nedemokratičnosti jeste činjenica da su ostavljeni na milost i nemilost subjektivnoj volji i kulturnim afinitetima vođa, njihovom osobnom smislu za sporazum, kompromis i toleranciju. Imajući u vidu odnos bh. političkih elita prema javnom interesu, općem dobru, ne preostaje ništa drugo nego pitati se nisu li naše elite realna opasnost za bh. demokratiju, pa i za cijelu političku zajednicu?

Praktična posljedica koncepcije konsocijacije upućuje da bi BiH kao složena multietnička država

108 Tihi govor Bosne

mogla egzistirati samo kao konglomerat bitno različitih političkih i pravnih sistema, bez iole čvrste zajedničke instance, odnosno kao konglomerat koji bi bio rezultat nagodbi političkih rukovodstava etničkih grupa od kojih je sastavljena. Od ovakvih diskursa ne bi trebalo praviti vrlinu jer je jasno da je ovo put koji vodi u samoaparthejd etničkih grupa koji bi se najvjerovatnije završio raspadom države.

RAZUZDANE SLOBODE

U državama mediji se smatraju važnim instrumentom/kanalom komunikacije bez kojeg se ne može voditi politička rasprava. Liberalna teorija medija eksplicite zahtjeva što veće udaljenje između medija i vlade. Šta više, vladi se zabranjuje da se miješa u izradu i sadržaj programa na radiju i televiziji, i novinama. Međutim, nju također niko ne može spriječiti da koristi sredstva masovne komunikacije i tako pokuša da učestvuje u procesu obrazovanja javnog mišljenja, da biračima predstavi svoje programe, ali samo kao ravnopravan član sa ostalim strankama i subjektima koji učestvuju u cjelokupnom procesu. Niko ne smije imati posebna prava. Preporučuje se da svako izvještavanje o vladi kao poziciji, prati mogućnost reakcije opozicije. Ipak, apstinencija vlade od kontrole medija nije u potpunosti zagarantovana. "Javne instance moraju osigurati da se u društvenoj oblasti ne razviju monopoli kontrole javnog mišljenja" (Kin, 1995: 64) jer nemaju svi jednak pristup sredstvima masovne komunikacije. Mnogo je teže spriječiti monopol u oblasti radija i televizije upravo zbog kapitala i tehničkih uslova koji su potrebni za pokretanje ovih medija. Zbog toga elektronske medije prate određeni zakonski uslovi poput onog da sva mišljenja

110 Tihi govor Bosne

koja zastupaju određene skupine prisutne u društvu moraju imati jednak pristup elektronskim medijima i mogućnost obraćanja javnosti. Da li je to uvijek tako?

Imajući u vidu nivo demokratizacije na balkanskim prostorima, nimalo ne čudi što su prethodni, ali i novi režimi htjeli, i mahom uspjeli da kontrolišu mas medije. U tom kontekstu, uopće ne iznenađuje činjenica da u Bosni i Hercegovini srpska, hrvatska i bošnjačka politika kao i njihovi nacionalno-ekonomski interesi, pokušavaju da još jače kontroliraju medije.

Kada se radi o BiH i njihovom uticaju malo se zna da je ovom razbuktavanju mržnje doprinijela informativna konfiguracija sistema bivše SFRJ i nivo izloženosti bosanskohercegovačkih građana medijima iz susjedne Srbije i Hrvatske. Zakonom o osnovama sistema javnog informisanja, republičkim zakonom o javnom informisanju i krivičnim zakonom bilo je zabranjeno izazivanje nacionalne, vjerske netrpeljivosti i podrivanje dobrih međunarodnih odnosa". (Nuhić, 1994: 53)

Početak osamdesetih godina 20. stoljeća, u jugoslovenskoj prijestolnici – Beogradu, zakoni o slobodi informacija (koji su korespondirali sa međunarodnim konvencijama o slobodi informacija) postaju mrtvo slovo na papiru, jer režim na čelu sa Slobodanom Miloševićem, institucije i elemente sistema informiranja Srbije stavlja u službu nacionalističkih oligarhija, s ciljem maksimalnog induciranja mržnje i pripreme naroda za rat i uništavanje Drugih. Slično, ali u blažoj i manje napadnoj formi događalo se i sa informacionim sistemom Hrvatske.

Pridobijanje urednika, pa i čitavih listova i kuća, Milošević je započeo sistematično odmah pošto je, s proljeća 1984. godine postao šef beogradskog partijskog komiteta. Poslije preuzimanja funkcije s lakoćom je plasirao neke svoje akcije, posebno u tiražnoj *Politici* i *Politici ekspresu*.^(Cvetičanin, 1997: 59)

Nakon prvih višestranačkih izbora režimi preuzimaju nadzor nad elektronskim informativnim medijima i nad određenim novinama”.^(Izveštaj Međunarodne komisije za Balkan, 1997: 66) U Srbiji taj teren bio je pripremljen veoma pažljivo. U martu mjesecu 1991. godine donijet je Republički zakon o javnom informiranju, a 31. jula iste godine usred eskalacije rata u Hrvatskoj, donijet je Zakon o Radio-televiziji, po kojem RTS treba “da doprinosi širenju veza sa Srbima izvan Republike Srbije”.^(Ibid., 163)

Beogradska *Politika* je svoje mjesto našla u Bosni i Hercegovini, i to u krajevima u kojima su bili pretežno naseljeni Srbi²¹, a hrvatski *Vjesnik* je imao zahvalno tržište, naročito u zapadnoj Hercegovini. Bosanskohercegovačko *Oslobođenje* imalo je tiraž oko 70.000 primjeraka koji je dobro prodavan u Sarajevu, Zenici i Travniku; u pojedinim djelovima BiH gotovo da i nije imao prođu: Banja Luka, dobar dio Krajine, istočna Bosna, Hercegovina. O Beogradu i Zagrebu da ne govorimo. Tamo se prodavalo jedva stotinjak

21 U ovom listu pokrenuta rubrika “Odjeci i reagovanja” koja je izlazila od 1987. godine pa sve do aprila 1991. godine za koju se smatra da je bila kraljica “govora mržnje” u medijima, a samim tim i aktivni učesnik svih priprema u agresiji na Bosnu i Hercegovinu.

112 Tih govori Bosne

primjeraka, što su kupovali, uglavnom Bošnjaci koji su tamo živjeli.

Vrlo slična slika uočljiva je kod radio i TV sistema. Signali radio sistema SR Srbije i SR Hrvatske pokrivali su velike dijelove BiH. Prvi program Radio Sarajeva imao je 'nečistu' frekvenciju, tako da se na području BiH ova stanica nije mogla slušati bez teškoća. TV signali Srbije pokrivali su istočnu Bosnu, dok su TV signali Hrvatske pokrivali sjeverenu i zapadnu Bosnu i zapadnu Hercegovinu. Bosansko podrinje bilo je slabo pokriveno signalima TV SA.

Hrvatska je tokom agresije imala dvosmislen odnos prema BiH. U jednom periodu medijski izvještaji su neprestano forsirali tzv. Herceg Bosnu (vještačku tvorevinu HDZ Hrvatske i HDZ BiH), zatim vješto su prikrivali informacije o hrvatskim zločinima nad Bošnjacima (koji su se dogodili tokom oružanih sukoba između HVO i A BiH), a bijeg hrvatskih civila prikazivan je kao posljedica podmlaklosti Muslimana i njihova 'fundamentalizma'. Sve do odlaska HDZ-a sa vlasti, u susjednoj državi, na HRT-u (svim programima I, II i III) informacije o vremenu ilustrirane su telopima proširene geografske karte Hrvatske, po kojoj tzv. "Herceg Bosna" pripada Hrvatskoj. Poznato je da je to bio velikohrvatski strateški cilj vlade Franje Tuđmana. Zašto navodim ove podatke? Cilj mi je reći da je ovakva konfiguracija informativnog sistema u SFRJ već tada ukazivala na velike mogućnosti informativnog, odnosno propagandnog djelovanja informativnih sistema Srbije i Hrvatske na prostoru Bosne i Hercegovine.

Istovremeno ovi podaci, pokazuju veoma slabu "odbrambenu moć" informativnog sistema BiH. Šta više, ukazuju na dominantnost masmedijalne politike susjednih zemalja, koja je naravno bila identična sa političkim ciljevima Srbije i Hrvatske.^(Šaćić, 2004)

TV SA je u odnosu na TV Beograd i TV Zagreb bila u inferiornom položaju. Dok su ove dvije imale "čist" programski koncept: nacija, nacionalna država na principima prirodnog i historijskog prava uz naglašavanje neke historijske nepravde, aktuelne ugroženosti, TV SA tog koncepta nije imala i nije ga ni mogla imati. Samo su narodi BiH: Bošnjaci, Srbi i Hrvati imali zajednički, državni informacioni sistem. Međutim, iskustva su pokazala da su bosanski Srbi i bosanski Hrvati bili više izloženi "svojim" nacionalnim informativnim sistemima, čiji su centri bili u Beogradu i Zagrebu. Bošnjaci nisu imali svoj nacionalni informacioni sistem. Na sreću jednih, a na veliko razočarenje drugih (posebno onih u političkoj vlasti) Bošnjaci su bili izloženi zajedničkom informacionom sistemu TVSA (koja će Odlukom Predsjedništva iz 1992. godine promjeniti naziv u RTV BiH), čija je uređivačka politika bila suprotnost u odnosu na Zagreb i Beograd. Malo se govori, gotovo nikako, posebno u znanstvenoj literaturi, da je ova kuća u borbi protiv netolerancije, nacionalizma, rasizma i antisemitizma imala ogroman značaj.^(Kurspahić, 2003)

Thompson ističe da su "medijske institucije koje su se identifikovale sa zakonitošću, kontinuitetom i opstankom Bosne kao republike po svojoj

114 Tihi govor Bosne

autohtonosti bile antinacionalističke, te da su RTV SA i “Oslobođenje” više psihološki razoružavali (pacifički djelovali) ‘nego naoružavali javnosti’^(Thompson, 1995: 243)

Zvanična cenzura nikada nije profunkcionirala, iako je država bila u ratu. U slabosti odsustva definirane politike mediji su morali sami da se snalaze onako kako su znali i umjeli. Nije bilo organizirane državne podrške u sferi javnog informiranja. Najveći ratni period BiH nije imala čak ni ministarstvo informiranja.

Dok su bošnjačke strukture vlasti (zbog neznanja i neorganiziranosti) bile indolentne prema informacionim sistemima, medijska slika u dijelu pod kontrolom Armije BiH bila je primjer uspješnosti. (Oslobođenje je proglašeno svjetskim listom godine u 1992. godini, a TV BiH imala je veliku podršku u međunarodnim novinarskim krugovima). Počeli su da izlaze nezavisni listovi.

Dok se civilizirani svijet čudio medijskoj ekspanziji govora mržnje u susjednim državama, istovremeno se divio bosanskohercegovačkim novinarima^(Kurspahić, 2003) koji su trčali pod granatama, ginuli na repettorima²², radili u nevjerovatnim uslovima, pri tome neizučujući nijedne riječi mržnje i opirući se ideološkom komadanju.

Fokus pažnje bošnjačke politike bili su etnička glasila, poput *Ljiljana* koji je imao za cilj da ‘politički

²² Zauzimanje, rušenje i otimanje odašiljača (predajnika) pokazuje koliko su važnost nacionalističke snage pridavale elektronskim medijima.

profilira bošnjačku svijest'. Poslije *Ljiljana* uslijedilo je formiranje bošnjačkog dnevnog lista *Avaz*.

Kako je rat odmicao, bošnjačka politička elita shvata koliki su značaj i uloga medijskog informacionog prostora. Kontrola državne RTV pokušavala se preuzeti na različite načine. No, kako u tome nije uspjela zbog visokih profesionalnih i etičkih medijskih standarda ona će RTV BiH proglasiti 'komunističkim kopiletom' i u dosluhu sa međunarodnim zvaničnicima, nekoliko godina poslije rata, započet će turbulentna transformacija RTV BiH njenim komadanjem na entitetske i etničke kanale.

Razočarani odsustvom subjektiviteta države prema građanski orijentiranom servisu urednici, novinari, te ostali profesionalni kadar reagira na različite načine. Jedni napuštaju kuću prelazeći na privatne medije, drugi ostaju istoj vjerni, ali i ne novinarskim zahtjevima. Iz sfere kreativnosti prelazi se u sferu statičnosti i isčekivanja čuda koji će riješiti već tada nagomilane probleme unutar kuće.

U postdejtonskoj Bosni u RTV BiH ubrzano se sprovodi etnička kadrologija bez poznavanja osnovnih elementarnih novinarskih i menadžmentskih vještina potrebnih za vođenje ove kuće. To je ubrzalo proces rastakanja "bosanskog medijskog marketinga" kojeg je trebalo tek razvijati nakon prekida rata.

Nakon što je unijela pometnju u informacioni sistem BiH i uvidjela da ne umije da vlada njime, bošnjačka politika odlučna je da medijsku prezentaciju vrši po istim kriterijima susjednih zemalja i njihovim filtriranim medijskim centrima u BiH.

116 Tihi govor Bosne

To olako prepuštanje informacionog sistema BiH da se snalazi kako umije i zna, bilo je politički osmišljeno. Na pomolu je bio novi projekat bošnjačke masmedijalne politike (Bošnjačka televizija), skovan u tvrdoj liniji SDA. Bošnjačka televizija trebala je da bude medij od nacionalnog interesa Bošnjaka. U takvom kontekstu, Bošnjaci, odnosno njihova prava na medijsku stvarnost, bivaju ponovo ugrožena, ovaj put institucionalnim sredstvima vlastite politike. O finansijskim malverzacijama ne treba ni govoriti.

Priča o tome kako je Bošnjacima u ovakvim okolnostima potreban 'svoj medij', postaje besmislena, samom činjenicom da je finansijska i uređivačka politika te kuće vođena iz SDA. Zbog nestručnosti kadrova i slijepog vođenja samo jedne uređivačke politike (pretežno finansijera) Bošnjačka televizija doživjela je svoj krah, ostajući vjerna ideološkim i političkim ciljevima zbog kojih je i postojala. Njena sudbina završila je zabranom emitiranja programa od IMC-a (Nezavisne komisije za medije).

Medijski sistem BiH odavno je zapao u duboko autoritarne i represivne kandže etnopolitičkih moćnika, i da je kao takav prijetnja slobodnom mišljenju i artikuliranju. Naši elektronski mediji dakle ne samo da ne emancipiraju, već poziciju svoje javne moći instrumentaliziraju po mjeri vladajućih etnopolitika uvlačeći ionako dezorijentirane građane u etnopolitičke manipulativne konstrukcije. Ali, kome je stalo do toga da BiH ima kvalitetne medije? Možda samo rijetkim novinarima?

SILA BEZ NASILJA

Kakva je uloga javnih servisa i privatnih medija? Javni servisi i privatni mediju rezultat su demokratizacije medijskog prostora u BiH koja je nastupila promjenom političkog sistema u zemlji iz jednopartijskog u višestranački. Riječ je o medijima koji se nisu znanstveno proučavali. Njihova smušenost na tržištu pokazuje da oni još uvijek žive u vremenu gdje su oni još uvijek sredstva masovnog komuniciranja u vlasništvu države, gdje su informacije “podvrgnute stratezijskim i taktičkim ciljevima državne strukture”, a gdje je novinar “društveno-politički radnik”. (Slavković, 1975)

John Kean je raspravljao o problemima javnih servisa od njihove legitimacije do unutrašnjih slabosti modela javne službe, medijskim pokušajima da se publika ugura u jedinstven kalup, nejednako raspodjeljenom pravu da se govori, da se bude saslušan i viđen, zatim redovnom pojavljivanju stalnih likova koji djeluju kao ‘ovlašćeni predstavnici javnog iskustva i ukusa’ itd. Uprkos svim ovim problemima, on striktno ističe da je funkcija javnih servisa namjenjena “javnoj upotrebi i uživanju svih građana, a ne privatnoj dobiti ili profitu moćnika i poslovnih ljudi”. (Kin, 1995: 95)

118 Tihi govor Bosne

Informativni sadržaji javnog servisa i entitetskih televizija otvoreni su više prema političkim subjektima koji godinama uspješno kreiraju njihov sadržaj, nego prema građanima koje prate ili financiraju njihove programe.

Neko će sada reći da je učinjen ogroman napredak u odnosu na ono što je bilo tokom rata, kada je elektronski medijski prostor bio podjeljen po nacionalno-vjerskom ključu. No, istina je da se i danas entitetske televizije i javni servis BiH kontroliraju perfidnim, latentnim i nedemokratskim mehanizmima političkih subjekata koji imaju moć da regulišu razmjenu informacija i mišljenja među građanima, počev od instaliranja upravnih odbora u ovim kućama, pa do davanja saglasnosti za imenovanje direktora ili urednika ovih programa.

Uvođenjem entitetskih programa, političko-kulturalni identitet BiH najprije je bio ugrožen jer tako što je FTV promovirala bošnjačke i hrvatske kulturno-ološke vrijednosti, a RTRS srpske. Danas je to malo drugačije. RTRS ima poseban 'bajramski program', a FTV posebnu emisiju o 'srpskim tradicijama u BiH', tako da Dejtonski meni zastupljen i u jednoj i u drugoj televizijskoj kući.

Habitus višenacionalne, višekulturalne BiH ovim rješenjima nema nikakve šanse. Zar javni servisi kao novi mediji ne bi trebali da opslužuju i "nekonstitutivne narode" u BiH, a "konstitutivnim" da ponude znanje i kulturu, da podstaknu javnu kritičnost? Ako oduzmu informaciji karakter političke robe, javni

servisi mogli bi da donekle doprinesu stvaranju istinske zajednice različitih oblika života, ukusa i mišljenja, a ne da budu produžena ruka političkih moćnika.

Iz onoga što se sada emitira na bosanskohercegovačkim novim medijima, primjećuje se odsustvo odgovornosti državnih i entitetskih ustanova. Izvršna vlast dominantnija je u informativnim sadržajima od zakonodavne i sudske, valjda i zbog protokolarnih aktivnosti koje su novinarima omiljene teme za izvještavanje. Koristeći se svojim prerogativima, novim tehnikama zvaničnog baratanja informacija izvršna vlast u oba entiteta proizvodi "komunikacijski jaz" jer nerijetko pribjegava nekoj tajnosti i prikrivanju, a gotovo uvijek se poziva na načelo dejtonskog ili entitetskog interesa, zavisno od konteksta.

Dakle, ključne segmente medijske stvarnosti strukturiraju (ne)odgovorni političari, a nova tehnologija im je omogućila da vješto upravljaju medijima. Svoju represivnost manifestiraju koristeći različite metode upravljanja novim tehnologijama.

Primjera radi, prethodna ograničenja u razvijenim zemljama "uključuju sve one neformalne i formalne procedure – od prijateljskog ćaskanja i koktela s vladinim predstavnicima za štampu, preko običnih molbi ili upozoravanja preko telefona, do obavezujućih i diskrecionih naloga – u kojima politički subjekti nadziru objavljivanje određenog sadržaja (u usmenom, vizuelnom ili štampanom obliku)".^(Ibid., 74) Dalje, cenzura poslije objavljivanja, podrazumjeva

120 Tihi govor Bosne

pokretanje sudskih postupaka protiv novinara, zatvaranje novinskih kuća, štamparija, radio i TV stanica. Prethodna ograničenja i cenzura poslije objavljivanja iz projekcije medijske slike BiH predstavljaju normu. Većina novinara je pristala da budu serviseri vladinih ili stranačkih pres konferencija, jer na njima nikoga ništa ne pitaju.^(Kangrga, 2002: 34)²³ Uspješnost novinara odavno se u redakcijama mjeri po 'prijateljskim odnosima' s političarima najčešće zasnovanim na principu "usluga za uslugu". Razmjena SMS poruka (poslovnih i ličnih) odavno je aktuelna na relaciji novinar-političar. Oni "odvažni" novinari, spremni da iznesu drugačija mišljenja, također su se navikli da poslije njihovih kritički opaski slijedi pokretanje sudskog postupka. Njihov novinarski rad ne može da se odvija u formalnim procedurama. Jer dobiti informaciju od npr. neke obavještajne službe, i pritom se pozvati na Zakon o slobodi pristupu informacijama je uzaludan trud. Istraživački orijentiran novinar često je primoran da koristi neformalne procedure i metode prilikom prikupljanja informacija.

Nije teško zaključiti da usiljavanje psihološko – propagandnih sadržaja političkih moćnika u BiH, i to na nacionalno-vjerskoj osnovi nikada nisu prestali da jenjavaju, samo su danas u odnosu na ratni period, metodi drugačiji. Nikada nisu bili aktuelniji metodi kao što su metod umijeća političkog laganja, metod rutinskih laži i metod sile bez nasilja.

²³ Riječ je o tzv. autocenzuri, koja je opasnija i pogubnija od zvanične cenzure.

Metod 'umijeće političkog laganja' najčešće upražnjavaju vladini predstavnici za štampu tako što navode novinare na krivi put, prezentiraju im priče za javnu potrošnju. Redakcije su prepune njihovih obavještenja (faksiranih i e-mailiranih) o sastancima njihovih šefova, putovanjima, pregovorima, izjavama, demantijima i slično. Kada su putovanja u pitanju, vlada se redovno brine o prevozu, izdavanju viza, smještaju, i honorarima za novinare. Naime, političari se u očekivanju odgovarajuće medijske pozornosti "natprosječno brinu za ono neuobičajno, senzacionalno i često nebitno, ali i prosječni građani informirani putem medija stiču krivu sliku o onome šta zaista važi u politici primjerenom čovjeku". (Živković, 1996: 86)

Metod rutinskih laži najizraženiji je tokom predizbornih kampanja. Prema istraživanjima Udruženja građana „Zašto ne“ u kojima su analizirana predizborna obećanja 2006. godine utvrđeno je da su samo pet stranaka na vlasti (SDA, SNSD, HDZ BiH, Stranka za BiH i HDZ 1990) ispunile pet posto ili tek 18 od 367 obećanja kojima su došle na vlast 2006.

„Sedamnaest obećanja je potpuno neutemeljeno, bilo po osnovu toga da je obećano nešto što je već prethodno bilo ispunjeno, bilo po osnovu toga da su obećane stvari koje su nemoguće za ispuniti u obliku kako su formulirane. To je znači pet posto potpuno neutemeljenih obećanja koja dalje nisu ulazila u analizu“, ustvrdila je za medije voditeljica ovog istraživanja Tijana Cvjetičanin. (Hrvatska riječ, 24.10.2010)

Metod rutinski laži potpomognut je i lošim

122 Nijemi govor Bosne

izbornim programima medijskih kuća u kojima primjećujemo između ostalog i rutinsko vođenje intervjua sa političkim predstavnicima. PR-ovci političkih stranaka pokušavaju "ukrotiti" medije kako bi dobili što više medijskog prostora, a odsustvo stvarnog analitičkog pristupa u izvještavanja utiče na određene preferencije birača kao i jačenje imidža kandidata na izborima.

Sila bez nasilja! Analize izvedene na relaciji mediji – politika u doba velikih globalnih trendova, dobijaju jedan novi diskurs koji se uglavnom veže za proizvodnju političkog i medijskog spektakla. Politička poruka ne putuje više direktno od političara do novinara i dalje do publike. Tu je sada niz posrednika koji joj daju smjer (tzv. spin doktori) koji političku poruku pakiraju, prilagođavaju logici medija i tako onemogućavaju njeno razborito prosuđivanje koje je temeljno načelo demokratije.

Svjedoci smo različitih oblika zločina i kriminaliteta u BiH, tako i u svijetu, ali istovremeno nismo svjedoci vremena u kojem neko snosi sankcije za mentalno ubijanje razuma, pomračenje smisla koji nam je neophodan za izgradnju novog, boljeg poretka od ovoga kojeg imamo.

Najdragocjeniju baštinu demokratije – kritički duh – sve češće izbacuju iz javnog života, i umjesto toga nude nam 'zabavu' prilagođenu ponudi i potražnji.

„U medijima politički pluralizam i izborna nadmetanje imaju neko 'cirkusno obilježje“ (Katunarić, 2005: 448)

a za takav jedan zaključak dovoljno je pratiti izborne programe naših medija u vrijeme političkih kampanja. Medijski posredovana demokratija u najmanju ruku je kvazidemokratija.

Mediji su danas jedna vrsta političkih institucija. Ne govorimo više o njima samo sa stajališta moći medija, nego sa stajališta moći nad medijima. Kritičari uglavnom prate glasove, identitete koji cirkuliraju u medijima na osnovu: medijske diskurzivne moći, moći pristupa i moći resursa. Kroz kritiku političko medijske postmoderne možemo napraviti distinkciju između anglosaksonske i evropske političko medijske kulture. Anglosaksonskoj je trgovačka demokratija prednost, a evropskoj, kao i bh., se javlja kao problem. Zašto je to tako?

Politički i medijski spektakl je zapravo jedna vrsta manipulacije ljudima, svojevrsna 'postmoderna perverzija'. U konstrukciji političkog i medijskog spektakla važnu ulogu ima drama - dvosmislenost, a ne objektivnost. Spektakl ne zanimaju 'analize', 'društveni proces', već 'dramatični događaji' koji privlače pažnju publike i odvlače je od kritičkog tumačenja. Politički i medijski spektakl prezire društvenu dinamiku i posvećuje se ličnim svojstvima i potezima vođa, prateći njihove tjelesne i psihološke crte (body političari) kako bi se pažnja politike skrenula s društvenih problema i političkih promišljanja.

Politički i medijski spaktakl dakle potiskuje kriterije političke i medijske racionalnosti, u cilju porobljavanja publike.

Na djelu je *sensura* što bi rekao Bernard Noel, tj. otimanje smisla. „To lišavanje smisla nije samo krivotvorenje, niti iskrivljenje smisla... Riječ je o praznini ispunjenoj slikama koja dolazi umjesto misli i daje dojam punoće“.^(Katunarić, 2005: 448)

Političko izvještavanje je danas očito drugačije nego što je bilo prije nekoliko generacija. Čitatelj novina lakše je pronalazio izvještaje o političkim aktivnostima u formi drugih isječaka iz govora. To "novinarstvo" nije nužno bilo bolje. Međutim, bilo je drugačije. Za razliku od tog novinarstva, središnji cilj velikog dijela savremenog političkog izvještavanja fokusira se na političke strategije i taktike. Novinari su suočeni s izborom nabiranja čitateljima ili gledateljima što je određena osoba rekla ili analiziranja motiva iza izjave upućene određenoj publici. Novinar nerijetko nastupa kao pripovjedač: ne jednostavno ponavljajući gledatelju ono što je upravo rečeno, nego procjenjujući motivaciju iza političke scene. Svojom stalnom prisutnošću (ili nametanjem) u izvještaju, novinar je u stanju pripisati neopažene motive i dati ritam koji se traži u mediju čiji se sadržaj vodi izrekom da je vrijeme novac. Zbog toga se čini vjerodostojnim kad autori studije *Političko komuniciranje* u Americi kažu da je savremeno političko izvještavanje više strateško, nego prosvjetiteljsko.

Naša sirova i pasivna potreba da oponašamo bijeli svijet dijelom je odgovorna što brzo reagiramo "kada su na djelu melodičnije i informatičnije forme". Posljedica tog imitatorskog mentaliteta dovela nas u

poziciju da ideja privatizacije kao ideja liberalizma, u čijoj su osnovi i ideja individualizacije i konkurencije doživi najveći poraz, pervertirajući se u vlastitu suprotnost. Takvo stanje više je plod ljudske ljenosti, komoditeta i nesklonosti da se zagriže u ono bez čega nema pravog znanja, a ono se ne crpi iz onoga što je lako i što brzo ulazi u svijest.

Čini se na momente da prosvjetiteljsko, dakle angažirano/ili istraživačko novinarstvo polako gubi kredibilitet pred valovima postmodernog diskursa i globalizacije. Zahtjev za novumom, novinom ne ide često u korist demokratskih procesa. Princip nepristranosti ili objektivnosti također postaje sporan. Navodno je cilj da se "čitatelju ili gledatelju ostavi mogućnost da sam odluči". (Denton, Woodward, 1999: 92) Takav kodeks objektivnosti novinarstvo danas ostavlja bez motiva, a političarima se ostavlja mogućnost velikog uvjeravanja, pa se može zaključiti da se ritualnoj objektivnosti daje veći prioritet nego sintezi i analizi, te da zbroj "činjenica" ne proizvodi nužno "razumijevanje".

Zbog toga, najviše koristi od masovnih medija imaju 'službeni glasovi' i 'autoritarne vlade'. Informativni programi obično daju ogromnu količinu kredibiliteta "službenim" izvorima, tražeći subjekta društvene odgovornosti, u vremenu globalne krize autoriteta. Ironija u toj "pristranosti prema političkoj eliti" je u tome što informativni mediji organiziraju svoj rad oko percepcije da su kontrolori vlasti. Zapravo je stvarnost drugačija, često su političke elite kontrolori

medijskog diskursa, pa samim tim i naše pameti, našeg smisla, našeg razuma i naše individualnosti.

Personalizirajuća priroda masovnih medija smanjila je interes prema starim strukturama političkog života, posebno stranačke organizacije. Mnogi su promatrači zabilježili da su stranke pritom stradale, a vješta upotreba televizije zamijenila je stranačku mašineriju. Političko oglašavanje upućeno je većinom na komercijalne segmente društva, ne na ljude u javnom sektoru koji su zainteresirani za ideje i gledišta iz područja političkog.

Sve nas to vodi zaključku da je kapitalistička kultura utemeljena na trgovačkoj demokratiji, gdje je građanin potrošač, a ne proizvođač politike. Kritičari upozoravaju da se radi o degradaciji politike, odnosno trijumfu krupnog kapitala.

Ilustrativan primjer ovog slučaja daje u tekstu Berlusconi i Stranka preduzeća Pierre Musso, francuski esejist i profesor univerziteta u Rennesu. Prema njemu Berlusconi u Europu uvodi novi oblik političkog, tzv. neo-politiku. Za razliku od mnogih medijskih analiza u kojima se Berlusconi naziva 'manipulatorom javnog mnijenja', Musso ga doživljava kao fenomen preko kojeg možemo očitati novi oblik vođenja politike. Berlusconi se pokazao i potvrdio kao vrstan prodavač usluga i snova koji zavode njegove birače / potrošače. Njegov politički diskurs ima prođu kod širih masa jer je između ostalog jednostavan, razumljiv najvećem broju birača. „... Da bi obnovio krizom pogođenu predodžbu o politici,

Berlusconi tradicionalne osnove političke legitimacije svodi na tabula rasa, i nadomješta ih poduzetničkom i televizijskom kulturom'.^(Musso, 2005: 426) Berlusconi je između ostalog, mogao osvojiti javni prostor jer je iskoristio političku i simboličku prazninu nastalu u Italiji nakon pada Berlinskog zida.

Kritičari vjeruju da je Berlusconijeva javna aktivnost smještena u prostor slike, vjerovanja i strasti, više nego u racionalno i tradicionalno područje političkog predstavljanja. „On može govoriti proturječne stvari i može obećavati, ne vodeći brigu o vjerodostojnosti svojih tvrdnji... Važno je biti urednik javne rasprave. On promiče 'ekspresivnu' politiku, sastavljenu od slika i strasti koje bude emocije, kao u televizijskoj fikciji ili 'telenoveli'.“^(Musso, 2005: 422)

Ideologijom marketing menadžmenta Berlusconi je ovladao i pretvorio ga u vladajuću snagu koja se može suprostaviti vrijednostima javnih institucija.

Iz ovog primjera, dakle, uočavamo novu političku formu tzv. neo-politiku. Neo-politika ima za cilj da isprazni, pomete klasičnu puneći njen prostor novim sadržajima koji su kombinirani specifičnostima menadžmenta, televizije i sporta.

Berlusconi je na evropskom kontinentu začetnik političkog predstavljanja kao industrijske zabave i imaginarnog. Kao vlasnik više neotelevizija, koje su ništa drugo nego strojevi za recikliranje izgubljenog vremena i izvori finansijskih dobitaka, on je uspio personalizirati prostor javnosti s jedne strane i s druge tehnologizirati političko.

Producenti tehnokulture ne komuniciraju sa konzumentima zbog 'uzvišenih liberalnih i građanskih kulturnih načela' nego zbog ekonomskog načela gledanosti, slušanosti, čitanosti.

U nastojanju da se dosegnu liberalni principi vođenja demokratskog političkog procesa pred očima masovne publike, nastaju i bosanskohercegovački problemi tj. iscrpljivanje naše motivacije da mijenjamo, liječimo već dugo oboljeli društveno-politički sistem.

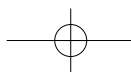
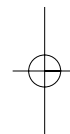
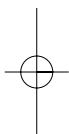
Seljenje kapitala u mas medije, nastanak medijskih monopola, multimedijalnih konglomerata pred bosanskohercegovačkim je vratima.

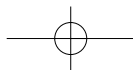
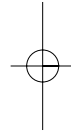
Odlika mas medija polazi od toga da su oni profitno orijentirani, efikasni i brzi, ali isto tako bezobzirni i drski prema obrazovnim, vaspitnim i kulturnim vrijednostima. Lorimer ističe da "predominantnost ovakvog vida industrije ima krupne implikacije po stvaranje i širenje sadržaja, jer su kulturni ciljevi potisnuti u drugi plan".^(Lorimer, 1998: 145)

Specifičnosti naših javnih i privatnih medija su, u najširem smislu riječi, pojednostavljenje, personifikacija i prikazivanje društveno-političkih događaja kao zabave. Pored toga što novi mediji nastoje da "izoblič" stvarnost, oni uopće ne vode računa da je društveno-politički život, posebno BiH vrlo složen i da traži diferencirano posmatranje i tretman. Nema sumnje da je čovjeku potrebna redukcija stvarnosti (N. Luhmann) da bi u krajnjoj mjeri savladao svijet oko sebe, ali to ne znači prikrivati stvarne sadržaje,

Sila bez nasilja 129

probleme, ideje i procese. Medijski producenti, ali i potrošači (javnost) u kontekstu ovoga što govorim, moraju biti zahtjevni, moraju tražiti dopunske i pozadinske informacije kako bi raskrinkali sistem u kojem nema dostojanstva za građanina.

(S)LAGANJE VREMENA

„Počela sam pisati jer život progovara jasnije nego ikad, jer se više nije moglo šutjeti, jer smo progovorili svi: svako na svoj način“, kaže u predgovoru svoje knjige *Kamenolom* Zekija Šurković pitajući se kako pisati.

Naime, literatura je postala haotičnija od stvarnosti, opredijelila se za dezintegraciju svijeta, učinila je ono što po svojoj prirodi nije smjela. Potcijenila je čitaoca, baš onako kao što to čini savremena politološka literatura posebno ona koja se bavi nacijom i nacijama, konstantno određujući neke nove uvide koja na određeni način pomalo plaše ozbiljnog čitaoca.

Nakon što je cijelog života proučavao naciju, jedan sjajan teoretičar Hugh Seton-Watson priznao je da njeno znanstveno određenje nije moguće dati. „Sve što mogu reći, kaže on, jeste da nacija egzistira onda kad znatan dio populacije određene zajednice smatra da pripada stanovitoj naciji i na taj način se pon-aša“ (Hugh Seton -Watson, 1981: 32)

Upravo iz te pozicije, dakle, iz pozicije nekoga ko zastupa pravo na više identiteta, kako pomilovati poneku žicu vrlo osjetljivog političkog instrumenta

132 Tihi govor Bosne

koji se zove GRAĐANIN. Zato, pitanje koje ovdje postavljam, vrlo je imagintivno i s njim se na određeni način teorijski konfrontiram radi politološkog stava kojeg zastupam kad govorim o tome da bh. država treba stimulatивно da sudjeluje u oblikovanju njene 'državlanske svijesti'.

BiH ima pravo ali potrebu da kreira socijalne, političke i ekonomske vrijednosti koje će jačati emancipaciju i građanskog oslobođenja od prethodno navedenih tlačiteljskih etnopolitičkih struktura. No, kako to da uradi a da ne ode u proces neke nove ideologizacije?

Mnogi znanstvenici insistiraju u svojim radovima na jasnom razdvajanju 'ideje nacije' i 'ideologije nacionalizma'. S tim u vezi, pojam nacije se smatra više deskriptivnim pojmom od nacionalizma, oblikom A.Vincentovim riječnikom kazanom 'zabilježene antropološke činjenice', a ne eksplicitno političkom ideologijom. „Nacija stoga može postojati kao empirijska ljudska zajednica, ali se ne mora preklapati s eksplicitnim povezivanjem ideologije nazvane nacionalizam".^(Vincet, 2006: 196) S druge strane, nacionalizam je ideologija koja se odnosi na „proces, vrstu osjećanja ili identiteta, oblik političke retorike...načelo ili skupinu načela, ili neku vrstu socijalnog ili političkog pokreta".^(Norman, 1999: 56)

Devedesetih godina dvadesetog vijeka David Miller će slijediti J.S. Milla iz '60-tih godina devetnaestog stoljeća, i zagovarati će pojam nacionalnosti (pojam različit od drugih). Za Millera nacionalnost ne

(S)laganje vremena 133

nosi sa sobom veliki dio zbunjujućeg ideološkog tereta kao što je to s drugim pojmovima.

Jedan od niza mogućih sinonima za naciju je 'etnička pripadnost' – koja uključuje prije svega srodstvo, obiteljske, krvne ili biološke veze. Etnička pripadnost je temelj tradicije koja smatra da je nacionalna pripadnost zasnovana na *ius sanguinis*, kao što je to u njemačkom zakonu o građanstvu iz devetnaestog vijeka. Građani se identificiraju pomoću etničke ili krvne pripadnosti.

Ipak, mnogi teoretičari razlikuju naciju od etničke zajednice, posebno oni autori koji su poslije Drugog svjetskog rata htjeli pokazati da se razlikuju posebno od fašističkih i nacionalsocijalističkih ideologija. U terminologiji građanskog prava, distinkcija je temelj za suprotnu, građansku ili pravnu koncepciju građanina zasnovanu na *ius soli*, koja odbacuje etnički argument. U radovima o naciji i nacionalizmu danas je postalo općim mjestom pronalaziti razlike između etničke pripadnosti i nacionalizma, etničkog i građanskog (patriotskog) nacionalizma, liberalnog i etničkog, liberalnog i kulturnog, građanskog i kulturnog, itd.

Pojmovi kao što su nacija, nacionalna država i nacionalizam bez sumnje su u 19. i 20. stoljeću postali središnji za političku (dez)integraciju. U nepreglednoj literaturi koja se bavi ovim fenomenima smješten je mozaik pojmova: etnička skupina, narod, kolektivni identitet. Treba znati da u različitim društvima ona imaju ponešto drugačija značenja. Karl

W. Deutsch daje kratka i jasna objašnjenja koja nam mogu poslužiti za bolje razumjevanje ove problematike ^(Dieter, 2001: 234)

Za njega je narod „grupa ljudi s komplementarnim navikama komunikacije“, ^(ibid.) nacija „narod koji je preuzeo nadzor nad nekim institucijama društvene prisile, što na kraju može dovesti do stvaranja potpuno razvijene nacionalne države“. ^(ibid.) Preferiranje interesa jedne nacije i njezinih članova nad interesima drugih Deutsch naziva nacionalizmom. Termin etnička skupina se također često koristi. Radi se o „grupi ljudi s izrazitim kulturološkim kolektivitetom, koja zajedno sa drugim etničkim skupinama živi u okviru jedne države“. ^(ibid.) Etnička skupina u takvoj državi može predstavljati većinu ili manjinu. Komplementarne komunikacijske navike neke etničke skupine proizilaze iz određenih zajedničkih odlika njenih članova - suživota, jezika, kulture, povijesti, tradicije, tj. iz kolektivnog identiteta, koji je često učvršćen vjerom o zajedničkom porijeklu. Tu se međusobno isprepliću subjektivni i objektivni faktori, mitovi i manipulacije. Zbog toga se vode rasprave o tome da li su nacije samo 'zamišljene' (B. Anderson), tj. iskonstruisane velike grupe ili također počivaju na 'stvarnim' razlikama pojedinaca.

S obzirom da pojmovi nacija i građanstvo svakodnevno dobijaju nova značenja koja korespondiraju sa globalnim društvenim promjenama treba istaći da kultura shvaćena kao ukupni izraz etniciteta, historije, tradicije, religije, moralnih

(S)laganje vremena 135

vrijednosti, jezika običaja i načina života jedne zajednice postaje referentna tačka za određenje pojma nacije, a potom odnosa države kao političke zajednice i nacije.

Liberalno-demokratska teorija naciju doživljava u političko-teritorijalnom smislu koju čine svi građani bez obzira na rasu, boju kože, etničku pripadnost, pol, jezik, religiju, političko ili drugo određenje, imovinu, socijalni ili drugi status. Građanin se razumijeva kao apstraktni građanin bez posebnih karakteristika koje u stvarnosti ima i po kojima se razlikuje od drugih. Liberalno-demokratska teorija insistira na razdvojenosti politike i kulture, jer smatra da politika pripada javnoj, a kultura privatnoj sferi.

Prostor političkog i javnog javlja se kao neutralan u odnosu na etničko-kulturno određenje, i prostor građanstva otvoren je prema svima uz zahtjev poštivanja ustava i demokratskih pravila.

U kontekstu ideje poštivanja ljudskih prava, liberalno-demokratska teorija smatra da prava izvorno pripadaju individui, slobodnoj i jednakoj u pravima sa drugima (individualističko razumijevanje prava), dok teoretičari kulturnog pluralizma nosiocem prava smatraju kulturno – etničku grupu.

Charles Taylor kaže da liberalizam „ne može osigurati niz mjera potebnih za opstanak neke kulture. (Taylor, 1994: 72) Brian Barry, poznat po liberalno-egalitarističkom protunapadu na multikulturalističke pozicije ironično se slaže s ovim stavom naglašavajući da liberalno društvo ne može donositi mjere za

održanje nekog jezika na životu, ako oni (kojima on pripada - o.p. N.M) odluče da taj jezik izumre^(Barry, 2006:77)

Politička zajednica za liberale dakle nije određena etničko-kulturnim ili materijalno-imovinskim elementima, i ima univerzalna pravila (koja jednako važe za sve građane), u odnosu na teoretičare kulturnog pluralizma koji naciju i državu poistovjećuju i definiraju u kulturno-etničkim terminima (eticitet, religija, tradicija, običaji, jezik, historija..) Will Kymlicka šta više naziv 'kultura' upotrebljava kao sinonim za 'naciju' ili 'narod'.^(Ibid, 390)

Iz dosadašnjih teorija o naciji i nacionalizmu nerijetko u literaturi susrećemo sporove i proturječna mišljenja o vrstama nacionalizma (najčešće o tzv. građanskom i etničkom nacionalizmu). Generalno koncepcija nacionalnosti (u državljskom smislu) jednako je važna i liberalima i multikulturalistima. „Nacija je jednostavno država“. Imati nacionalnost jedne države znači biti njezin državljanin, odnosno imati njen pasoš ili putovnicu. Suprotno tome „nemati nacionalnost – biti osoba bez državljanstva – jeste međunarodni oblik društvene smrti“.^(Ibid, 92) Bhikhu Parekh u svom tekstu *Jednakost u multirasnim društvima* ističe da državljanstvo mora biti dostupno svim stanovnicima kako bi se zadovoljilo „temeljno liberalno načelo jednake brige i poštovanja za svakoga tko ovisi o državi da mu zajamči njezina ili njegova prava“.^(Parekh, 1998: 217)

Političko poimanje nacije i formiranje državljanske svijesti u BiH ne znači ništa drugo osim

(S)laganje vremena 137

pokušaja da se prema etničkim i vjerskim identitetima postupa na neutralan način. Nacija nije nikakav biološki apriori već društveno-historijski i politički proizvod i zbog toga valja misliti da li uopće razvoj nacionalnih identifikacija može biti definitivno završen, jer svaka nova generacija ljudi nanovo otkriva nove nacionalne identifikacije. Pri tome, svaka generacija reinterpretira naslijeđeno poimanje nacionalnog identiteta, i u novom historijskom kontekstu ispunjava ga novom sadržinom.

Situirajući se između različitih teorijskih krajnosti, formiranje državljanske svijesti se može se vidjeti u napuštanju etnonacionalnog principa njihove konstitucije i u instaliranju onoga što bi Habermas nazvao ustavni patriotizma. Sličo njegovom stajalištu daje Urs Altermatt koji kaže da bi bilo naivno postulirati ukidanje nacionalnih država. "Nacionalne države sačinjavaju u svjetskom poretku odsada, kao i prije, posude za pravnu državu. Ali to ne znači da se nacionalne države moraju graditi prema etnonacionalnom principu. Etničko porijeklo ili jezik nisu kriterij zasnivanja političkih zajednica". (Altermatt, 1998)

Može li se u BiH razvijati narativ koji će Bošnjake, Srbe i Hrvate osloboditi te etnopolitičke matrice?

Imati državljanski identitet znači dozvoliti građanima da ispoljavaju više identiteta i dozvoliti im da konačno budu GRAĐANI BOSNE I HERCEGOVINE. Državlanski identitet podrazumjeva pripadanje političkoj zajednici: prvo rođenjem, drugo subjektivnom odlukom individue prije svega radi načela jednakosti

i zajedništva, treće oslobađanje dominantnih obrazaca etničkog i kulturnog identiteta, te četvrto pluralizam u svim mogućim identifikacijama.

Državljanstvo ne smije biti svedeno na farsu. Uslovi za održavanje bilo kakve demokratije moraju biti prilično strogi jer je teško očekivati da rezultati demokratskih politika budu pravedni u društvu u kojem živi veliki broj ljudi koji ne osjećaju empatiju za svoje sugrađane i koji se s njima ne identificiraju. Taj 'osjećaj solidarnosti' bi trebale da njeguju zajedničke institucije. Ako očekujemo društvenu pravednost jednako je važno da su svi involvirani u opće dobro, s pretpostavkom da smo u stanju prepoznati opće dobro. Taj osjećaj se ne dobija samo tako što neko dobije pasoš ili putovnicu.

Građanski identitet koji se u prethodnim stranicama teksta afirmirao može označiti i pristrasnost BiH kao državi ali samo dotle dok se ona pridržava liberalnih načela, u šta spadaju jedanaka prava svim njenim članovima, bez obzira na njihovu kulturno-etničku pripadnost.

Samo onaj pravno-institucionalni sistem koji se ne prilagođava kulturno-etničkoj strukturi stanovišta date države može omogućiti svakom njenom članu da slobodno bira svoj lični identitet, tj. koju kulturu i koncepciju života će slijediti. Pri tome pojedinac se ne mora opredijeliti za individualistički životni plan: on se može prikloniti i participaciji u nekom kolektivnom identitetu: ali bitno je to da mu se omogući da on takve odluke donosi sam, bez ikakve vanjske prisile, i da ih na osnovu novih iskustava može revidirati.

POGOVOR

O Bosni se, svjedočimo tome svakodnevno, može svakojako govoriti. Taj cijeli grozd različitih diskursa razumijevanja ove napaćene zemlje - pri čemu jedan može sasvim da isključuje drugi, a drugi da u potpunosti negira samu zemlju, da je u prezrenju odbacuje, onaj treći da je nekritički veliča u njenoj milenijskoj opstojnosti - već dvije decenije uporno zaglušuje javni prostor izručujući građane te zemlje sludenosti i beznađu. Ako je velikog pjesnika 'ubila prejak reč', bit će, nakon svega, da Bosnu ubija previše riječi, nepregledna džungla kontradiktornih rečeničnih konstrukcija i metafora, žamor isključivih govora, unutar kojeg kao da razabiremo u svojoj svakodnevnoj egzistencijalnoj brizi, još samo kobne znakove i zvuke mržnje, ratne prijetnje i cinizma međunarodnih izaslanika. Izgleda da ništa od toga više nema smisla pa se građanin izdignut na vjetrometinu pred-društvenog u stalnom iščekivanju povratka prirodnog stanja 'rata svih protiv svakoga' koga nam vjerno dočarava Thomas Hobbes, može okrenuti još samo neizrecivom, šutnji, možda upravo 'govoru koji se ne čuje' koga pokušava prizvati autorica u svih osam eseja ove knjige. Upravo u tome leži važnost ove knjige, a dodao bih i svojevrsna hrabrost

140 Tihi govor Bosne

autorice – valja raskrčiti prostor prekrcaat govorima o Bosni za pojavljivanje govora građanina, odnosno govora same Bosne. Konzistentno u nizu analitičkih eseja, dakako u svom prepoznatljivom, odsječnom stilu koji zasijecajući segmente društveno-političkog života naše zemlje istovremeno i razvrgava, autorica ukazuje, poprilično uporno, mora se priznati, na ono prešućeno u zaglušujućoj jeci dominirajućih diskursa o Bosni, a to je građanin – da upravo onaj anonimni, apstraktni, doslovno tihi građanin kome posvećuje ovu knjigu. To je taj isti građanin koji je, kako je autorica u svojoj prethodnoj knjizi *Izvan politike* ⁽²⁰⁰⁷⁾ pokazala, izguran iz sfere političkog, građanin kome je oduzet glas dok je prinešen kao žrtva oltaru 'svog' kolektiva koji će vješto kolonizirati sferu države i politike u obliku svoje avangarde – 'svoje' nacionalne partije. Biti izvan politike – što ovaj rukopis čini logičnim nastavkom autoričinog prethodnog rada – znači govoriti glasom koji se ne čuje. Dati građaninu diskurs, artikulirati mu govor, otuda je osudno pitanje opstanka ove zemlje i predstavlja najprije moralni izbor.

Već u uvodu autorica upozorava na 'pogrešno skretanje' na raskrsnici tranzicije, priziva zajednicu akcije, djelovanja, nade, ali ova podrazumijeva upravo građanina, jer jedino ona ili on, odnosno i one i oni mogu inicirati kretanje. Zemlja bez građana, baš kao što je u ovom trenutku naša, jest zemlja izvan vremena, historije i svake društvene dinamike, jest zemlja vladavine supstancijalističkih entiteta – zajednica bez akcije. Ko god želi dobro ovoj zemlji i njenim ljudima mora prizivati građanina, o čemu autorica

piše u svojim esejima, jer i to je posebno značajan akcent, kretanja i djelovanja nema ukoliko ono istovremeno nije kretanje ka slobodi, odnosno k emancipatorskoj misli unutar koje je jedino i moguć diskurs građanina. Da li je, u tom smislu, autorica se, s pravom rezignirana pita, BiH zemlja bez nade? Razvrgavajući, iz eseja u esej, taj temeljni etnopolitički obrazac vladavine kao političkog pakovanja izvanpolitičkog sadržaja koji je neiscrpan jer počiva u blizini egzistencijalnog straha, autorica sistematično deksribira taj cjelokupni proces pervertiranja, izopačenja političkog i državnog uopće koji uz dobro oprobane mehanizme generiranja krize stalno zaprečuje mogućnost pojave građanina, a time i stvaranje pretpostavki za zajednicu djelovanja. U takvom oktroiranom, razrokom pluralizmu etnokratija zatire se mogućnost, autorica to pokazuje, demokratskog pluralizma. Da situacija bude još beznadežnija, autorica o tome govori u opsežnijem eseju „Tihi govor“ studirajući učinke međunarodne zajednice u BiH, međunarodni akteri taj ratom nametnuti 'pluralizam' etnokratija legitimiraju kao pluralnu demokratiju čime se dodatno substancijalizira i, ako hoćete, naturalizira navodna duboka društvena podijeljenost. Stajući na stranu etnopolitičkog konflikta kao suštinske karakteristike našeg društva, međunarodna zajednica staje na stranu, autorica navodi Chantal Mouffe, antagonističkog pluralizma na štetu onog agonističkog kakav dolikuje modernim demokratijama. Ali, ostaje gorak okus poslije analize dr. Mujagić uloge međunarodne zajednice u BiH. Naime, gorčina koja se izražava

142 Tih govori Bosne

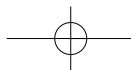
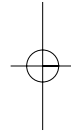
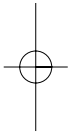
pitanjem koje lebdi u zraku: da li su građani BiH – jer nisu očito podržani ni od koga, ustvari kažnjeni zbog toga što žive u jednoj pluralnoj multietničkoj zemlji, odnosno, da li su kažnjeni jer ne žive u svojim etnički homogenim državicama? Da li zbog toga što žive u jednoj multilateralnoj zemlji, proističe pitanje iz teksta Nermine Mujagić, građani BiH naprosto moraju pristati na status 'tihih govornika', odnosno na status polu-građana, na kraju i polu-ljudi? Zbog čega ovi ljudi ne mogu imati ono što ima svaki drugi građanin europske – pravne države? Zašto ova država, konstatira na kraju knjige autorica, ne može biti puštena kao i svaka druga da oblikuje svoju državljansku svijest?

Kada na ova i niz drugih pitanja koje postavlja autorica kroz analizu oktroirane disfunkcionalnosti i malicioznosti etnopolitičkog režima, predstavnici međunarodne zajednice, a najprije oni iz EU budu odgovorili, ali iskreno i bez poslovičnog cinizma otvorit će se prostor za čujni govor građanina. Knjiga odgovore na ova i niz drugih pitanja ne daje, tek ih, naravno naslućuje, daje neke osnovne konture, više kao teatarski sinopsis – niti joj je to primarni zadatak. Jezik ove knjige je radni, ponekad više želja i nada nego detaljna deskripcija, više anticipacija. Upravo je, po mom sudu, zadaća knjige taj naporni ali posve imaginativni napor krčenja prostora za pojavu govora građanina koji se postiže kritikom dominantnih diskurzivnih obrazaca porobljavanja. Za tu zadaću potrebno je zavrnuti rukave, što je autorica i učinila. Dominantne diskurzivne formacije očito, pokazuju to njezine analize, razvijaju svoje formacije moći čime

konstituiraju dominantne društvenopolitičke pozicije društvenopolitičkih aktera. Tekst Nermine Mujagić u tom svjetlu treba razumijevati kao projekt tkanja naracije, odnosno jedno radno razvijanje strategije onemoćavanja tih dominantnih obrazaca moći kroz kritičku analitiku iza koje, kao željeni cilj, treba da ostane pluralizacija, nužna fragmentacija supstancijalističkih identiteta, demokratizacija uopće. Naravno, svjesna je toga autorica, od toga cilja smo još daleko i to zna svako ko se drznuo na emancipatorsku rekonstrukciju postojećeg. Poslužio bih se riječima Winstona Churchilla koji je sredinom Drugog svjetskog rata rekao: „Ovo nije kraj. Nije čak niti početak kraja. Ali sasvim sigurno ovo je kraj početka“. Početak kraja, znat ćemo to sigurno desit će se kada tihi govor građanina postane glasan. Na tom putu k početku kraja knjiga Nermine Mujagić predstavlja važan putokaz.

Pohvaljujem ovom prilikom i izdavača, Fondaciju Heinrich Böll koja dosljedno svojoj tradiciji marljivo pomaže da se u ovoj zemlji prave iskoraci u poticanju građanstva i mogućnostima njegovog artikuliranja, te se odlučila da štampa ovaj rukopis. Knjigu stoga preporučujem na čitanje široj akademskoj i intelektualnoj javnosti, odnosno, preporučujem ga „tebi, građaninu BiH“.

Asim Mujkić

SUMMARY

The book *Tihi govori Bosne (The Silent Talk of Bosnia)* is, above all, dedicated to citizens of Bosnia and Herzegovina. Through its critique of ethnopolitical regime, it has obvious tendency to open up public space which has been, over the years of multi-party democracy undermined by various discriminatory practices.

In the beginning pages of the book I attempt to show that the role of civil society in the development of democracy is remarkably important. Through the most inspiring example of decisive struggle of Polish Solidarity I argue that the struggle for human rights and general social prosperity could serve as a valid cause of the fall of a totalitarian regime.

However, some of our, or experiences of other societies of Eastern Europe have inspired me to consider the ways of how the civil society was exposed to pressures, how it has vanished, especially now as the West had become too narrow and reduced for a warm, all too human and creative world of civic life.

Heavily exposed to neoliberal market, ruled by selfish and non-scrupulous agents of power such as the international community, political parties of

146 Tihi govor Bosne

Bosnia and Herzegovina and media, citizens of this country, I am deeply convinced, have become hostages to the new regimes now without possibilities to rise their voices and demand the respect of their right to dignity.

Fully aware that advocacy in favor of civil society could be viewed as a new form of utopia (A.Arato, 1990) nevertheless I remain attached to it because of its devotion to human rights, freedom, equality, democracy, and solidarity.

This scream for more tolerant and just society of Bosnia and Herzegovina could be viewed as nothing less than a need for a new progress, progress without violence, a need for struggle of those left beyond politics.

LITERATURA

Arato, Andrew, *“Thinking the Present: Revolution in Eastern Europe. Revolution, Civil Society and Democracy”* PRAXIS International (PRAXIS International), 1+2 / 1990, str. 2538, www.ceeol.com

Arendt, Hannah (1958/1998), *The Human Condition, Chicago i London*, The University of Chicago Press.

Barry, Brain (2006), *Kultura i jednakost: egalitarna kritika multikulturalizma*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.

Bassuener, Kurt (2007), *“Waiting for Superman”*, Transitions Online. Dostupno na: <http://democratization-policy.org> (i na pretplatničkom portalu TOL, uz pristupnu šifru: <http://www.tol.org/client/article/18798-waiting-for-superman.html>)

Bassuener, Kurt (2010), *“Međunarodna zajednica u Bosni i Hercegovini – eksperiment bez strategije”* u zborniku BOSNA i Hercegovina: između paketa mjera za EU-integraciju i izlazne strategije međunarodne zajednice Fondacija Heinrich Böll, Ured za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo.

Bibo, Ištvan (1996), *Beda malih istočnoevropskih naroda*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića Sremski Karlovci, Novi Sad.

Bieber, Florian (2004), *Institucionaliziranje etničnosti*, International Forum Bosnia, Sarajevo.

Bieber, Florian (2009), *“Granice stvaranja države: Da li je*

148 Tihi govor Bosne

Bruxellesu dovoljan Dayton”, u: Bosna i Hercegovina-2014. Gdje želimo stići?, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo.

Bijela knjiga Nezavisne komisije za medije: Mediji i demokratizacija u Bosni i Hercegovini, Specijalni izvještaj iz 2000. godine – dostupan na <http://www.mediaonline.ba/ba/?ID=5>

Bunce, Valerie (1999), *Subverzive Institutions/The Design and the Destruction of Socialism and the State*, Cambridge University Press.

Calhoun, Craig (1999), *“Introduction: Habermas and the Public Sphere”*, u *Habermas and the public sphere* (ed Craig Calhoun), The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England.

Čupić, Čedomir (2002), *„Smisao promena“*, u: Postkomunizam i demokratske promene (priredili: Vučina Vasović i Vukašin Pavlović), Južnoslovensko udruženje za političke nauke, Fakultet političkih nauka, Beograd.

Ćurak, Nerzuk (2002), *Geopolitika kao sudbina: slučaj Bosna: postmodernistički ogled o perifernoj zemlji*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.

Cvetičanin, Radivoj (1997), *“Srpski mediji u anti-demokratskoj revoluciji”*, u: Rat je počeo na Maksimalizmu (analiza pisanja “Politike” i “Borbe” 1987.-1991.), Media centar, Beograd.

Dal, Robert (1999), *Demokratija i njeni kritičari*, CID, Podgorica.

Denton, Robert E., Woodward, Jr. Gary C. (1999), *Political Communication in America*, Greenwood Pub Group.

Dieter, Nohlen (2001), *Politološki riječnik-država i politika*, Osijek-Zagreb-Split, Pan Liber.

- Divjak, Slobodan (2002), *Nacija, kultura, građanstvo*, Sl.list SRJ, Beograd.
- Divjak, Slobodan (2006), „*Antiliberalni autoritarizam i govor mržnje*“, Danas.
- Duverger, Maurice (2001), *Politička sociologija*, Pan Liber, Osjek-Zagreb-Split
- Edelman, Murray (2003), *Konstrukcija političkog spektakla*, Politička kultura, Zagreb.
- European Commission, *Bosnia and Herzegovina 2008 Progress Report*, 5.11.2008.
- Galtung, John (1996), *Peace By Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*, London: Sage Publications and Oslo:PRIO.
- Habermas, Jürgen(1989), *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge, Polity Press.
- Hadžidedić, Zlatko (2010), „*BiH: Jedna ili dvije pravde*“, dostupno na: <http://www.ifimes.org/default.cfm?Jezik=Ba&Kat=10&Rows=15&Find=vpi%9Aite%20iskalni%20niz%20>.
- Hadžikadunić Emir (2005), *Od Dejtona do Brisela*, ACIPS, Sarajevo.
- Haller, Gret (2006), *Granice solidarnosti: Evropa i SAD u ophođenju sa državom, nacijom, i religijom*, Buybook, Sarajevo.
- Holbrook Richard (1998), *To End a War*, Šahinpašić, Sarajevo.
- Ibrahimagić, Omer (1998), *Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine*, VKBI, Sarajevo.
- Internacional Crisis Group, *Europe Report No 180* od 15.02.2007.

150 Tihi govor Bosne

- Katunarić, Dražen (2005), „Dajte jednu minutu Hitleru, jednu minutu Židovima“, *Evropski glasnik*, Godište X, br. 10, Zagreb.
- Kin, Džon (1995), *Mediji i demokratija*, Filip Višnjić, Beograd.
- Kiš, Janoš (1996), *Neutralnost države*, IK Zoran Stojanović, Sremski Karlovci, Novi Sad.
- Klein, Naomi (2008), *Doktrina šoka: Uspon kapitalizma katastrofe*, VBZ biblioteka, Zagreb.
- Kurspahić, Kemal (2003), *Zločin u 19.30: balkanski mediji u ratu i miru*, Media Centar, Sarajevo.
- Lajčak, Miroslav (2008), „Lajčak: Integracija u EU se bavi fuadamenatlnim pitanjima državnosti BiH“, dostupno na: http://www.ohr.int/print/?content_id=41734
- Linder, Wolf (1998), „Demokracija, podjela vlasti i multi-kulturalni konflikti“, *Dijalog* br.1, Sarajevo.
- Lovrenović, Ivan (2002), *Bosanski Hrvati. Esej o agoniji jedne evropsko-orijentalne mikrokulture*, Durieux, Zagreb.
- Machiavelli Niccolò (1952), *Vladar*, Zora, Zagreb.
- Majstorović, Danijela, Crnomat, Draćen; Vučkovac, Zoran; Bukara, Dijana; Ješić, Marina; Balaban, Danijela; Pećanac (2010), „*Politike nemogućeg: analiza diskursa vodećih političara u Bosni i Hercegovini u periodu 1998-2009*“; dostupno na <http://www.puls-demokratije.ba/index.php?l=bs&id=1965>
- McNair, Brian, (2003), *Uvod u političku komunikaciju*, FPZ, Zagreb.
- Meyer, Tomas (2003), *Mediokracija-medijska kolonizacija politike*, FPZ, Zagreb.

Milošević, Milan (1997), *"Događanje naroda: medijska konstrukcija populizma"*, u: Rat je počeo na Maksimiru (analiza pisanja "Politike" i "Borbe" 1987.-1991.), Media centar, Beograd

Monitoring Democratic Development in Bosnia and Herzegovina: ACCESSIBILITY INDEX OF PUBLIC INSTITUTIONS, ORGANIZACIONES AND AGENCIAS, Media Centar Sarajevo, 2006. Dostupno na: http://www.media.ba/mcsonline/files/shared/Monitoring-20English-20170306_1_.pdf

Monnesland, Svein (2005), *"Od zajedničkog standarda do trostandardne situacije"*, u: Jezik u Bosni i Hercegovini, Institut za jezik u Sarajevu i Institut za istočnoevropske orijentalne studije, Oslo, Sarajevo, 2005,

Mouffe, Chantal (2007), *"Konfliktna priroda demokratske politike"*, Dijalog, Centar za filozofska istraživanja ANU BiH, Sarajevo.

Mujkić, Asim (2007), *"We, the Citizens of Ethnopolis"*, Constellations Volume 14, Number 1.

Mujkić, Asim (2007), *Mi, građani Etnopolitike*, Šahinpašić, Sarajevo, 2007.

Mujkić, Asim (2010), *Pravda i etnonacionalizam*, Centar za ljudska prav Univerziteta u Sarajevu,

Musso, Pierre (2005), *"Berlusconi i Stranka preduzeća – spektakla"*, Evropski glasnik, Godište X., br. 10, Zagreb.

Nedimović, Svjetlana (2007), *"Poimanje političke zajednice u djelu Hannah Arendt"*, Dijalog 3, Sarajevo.

Nielsen, Kai (1999), *"Cultural nationalism, neither ethnic nor civil"*, u R. Beiner (ur), *Theorizing Nationalism*, Albany NY, State University of New York Press.

152 Tihi govor Bosne

- Norman, Wayne (1999), „*Theorizing nationalism (normatively): first steps*“, u R. Beiner (ur), *Theorizing Nationalism*.
- Nye, Joseph S. Jr., *Soft Power* (2008), *The Means to Success in World Politics*, PublicAffairs, New York.
- Ott, Heinrich (1998), „*Skrivena filozofija federalizma*“, *Dijalog* br.1, Sarajevo.
- Pajić, Zoran (2001), „*Uloga institucija u izgradnji mira*“, u zborniku: *Politike međunarodne podrške zemljama jugoistočne Evrope: (ne) naučene lekcije u BiH*, (ur. Žarko Papić), FOD, Sarajevo.
- Papić, Žarko (2001), „*Opća situacija u BiH i politika međunarodne podrške*“, u zborniku: *Politike međunarodne podrške zemljama jugoistočne Evrope: (ne) naučene lekcije u BiH*, (ur. Žarko Papić), FOD, Sarajevo.
- Papić, Žarko (2002), *Bosna i Balkan: mogućnosti i uslovi oporavka*, Forum Bosna, No. 17/02, Sarajevo.
- Parekh, Bhikhu (1998), „*Cultural Diversity and Liberal Democracy*“, u: Gurpreet Mahajn, ur. *Democracy, Difference and Social Justice* (Dehli: Oxford University Press).
- Pašić, Najdan (1993), „*Nacija i Nacionalizam*“, u: *Enciklopedija političke kulture*, Savremena administracija, Beograd.
- Petritsch Wolfgang (2002), *Bosna i Hercegovina od Dayton do Evrope*, Svjetlost, Sarajevo.
- Petrović, Tanja (2009), *A long way home: Representations of the Western Balkans and Media Discourses*, Mirovni Institut, Ljubljana.
- Podunavac, Milan (1998), *Princip građanstva i poredak politike*, IP Princio i FPN, Beograd.

- Podunavac, Milan (2005), „*Politički konsenzus u duboko podijeljenim društvima*“, u: Slaba društva i nevolje s pluralizmom, Fondacija Heinrich Böll, Zagreb.
- Šaćić, Nermina (2004), *Politička de/re socijalizacija i mediji*, Internews, Sarajevo.
- Šaćić, Nermina (2007), *Izvan politke*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.
- Sali-Terzić Sevima (2001), „*Civilno društvo*“, u zborniku: u zborniku: Politike međunarodne podrške zemljama jugoistočne Evrope: (ne) naučene lekcije u BiH, (ur. Žarko Papić), FOD, Sarajevo.
- Sali-Terzić Sevima (2001), „*Pravni sistem*“, u zborniku: u zborniku: Politike međunarodne podrške zemljama jugoistočne Evrope: (ne) naučene lekcije u BiH, (ur. Žarko Papić), FOD, Sarajevo.
- Sarajlić, Eldar (2008), „*Neodlučni gospodar: kontradikcije politike Evropske unije prema BiH*“ u Bosna i Hercegovina i proturječnosti procesa EU integracija, Heinrich Boll Stiftung, Sarajevo
- Šarčević, Edin (1997), *Ustav i politika: kritika etničkih ustava i postrepubličkih ustavotvorstava u Bosni i Hercegovini*, VKBI, Sarajevo.
- Šarčević, Edin (2008), „*Bosna i Hercegovina i proturječnosti procesa evropskih integracija – ustavnopravni pogled*“, u zborniku: Bosna i Hercegovina i proturječnosti procesa EU integracija: Heinrich Boll, Ured za BiH, Sarajevo.
- Sekulić, Dušan (2004), „*Stvaranje i raspad višenacionalne države: slučaj Jugoslavije*“, u: Sukob i tolerancija: o društvenoj uvjetovanosti nacionalizma i demokracije, Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.

154 Tihi govor Bosne

Senet, Ričard (1989), *Nestanak javnog čovjeka*, Naprijed, Zagreb, 1989.

Šimić, Stjepan (2005), *Egzistencija kao roba*, DES, Sarajevo, 2005.

Tamir, Jael (2002), *Liberalni nacionalizam*, Filip Višnjić, Beograd.

Taylor, Charles, „*The Politics of Recognition*“, str.25-73, u *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, Amy Gutmann, ur., (1994) Princeton, NJ: Princeton University Press.

Thompson, Mark (1995), *Kovanje rata*, Article 19, Zagreb.

Udovičić, Zoran (2001), „*Mediji u BiH – dometi intervencije međunarodne zajednice*“, u zborniku: *Politike međunarodne podrške zemljama jugoistočne Evrope: (ne) naučene lekcije u BiH*, (ur. Žarko Papić), FOD, Sarajevo.

Velikonja, Mitja (2007), *Evroza: kritika novog evrocentrizma*, Biblioteka XX vek, Beograd.

Vincent, Andrew (2006), „*Moć i praznina: nacionalistička ideologija u devetnaestom stoljeću*“ u: *Političke ideologije: novi prikaz* (ur. Michael Freedon), Algoritam, Zagreb.

Vlaisavljačić, Ugo (2009), „*Nevidljivi zidovi Evrope*“, u zborniku *1989 -2009. godine prevrata: početak inkluzije ili ekskluzije* (ur.Nermina Mujagić), Heinrich Böll Stiftung i Udruženje za političke nauke u BiH, Sarajevo.

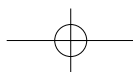
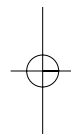
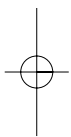
Vlaisavljačić, Ugo (2009), „*Ti i tvoj susjed: od zajedništva ka suparništvu? O ciljevima i svrhama građanskog udruživanja*“, u zborniku: *Bosna i Hercegovina-2014. Gdje želimo stići?*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo.

Tihi govor Bosne 155

Vlaisavljević, Ugo (2006), *Etnopolitika i građanstvo*, Dialog, Mostar.

Vudvord, Suzan (1997), *Balkanska tragedija*, Filip Višnjić, Beograd.

Žepić, Božo (2002), *Enigma Bosne i Hercegovine*, Matica Hrvatska, Mostar.

GLOSAR

Armija R BiH	Armija Republike Bosne i Hercegovine
BH radio 1	Bosanskohercegovački radio 1
BiH	Bosna i Hercegovina
CPJ	Committee to Protect Journalists
DEJTON	Opći okvirni mirovni sporazum za Mir
DDR	Deutsche Demokratische Republik
ESI	European Stability Initiative
EU	European Union
EUFOR	European Union Force
EUPM	European Union Police Mission
EUSR	European Union Special Representative
F BiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FERN	Free Exchange Radio Network
FTV	Federalna televizija
HDZ BiH	Hrvatska demokratska zajednica BiH
HDZ HRVATSKE	Hrvatska demokratska zajednica Hrvatske
HDZ 1990.	Hrvatska demokratska zajednica 1990.
HRT	Hrvatska radio televizija
HSP	Hrvatska stranka prava
HSS	Hrvatska seljačka stranka
HVO	Hrvatsko vijeće obrane
IFOR	The Implementation Force
IMC-a	Nezavisna komisija za medije

158 Tihi govor Bosne

IPTF	Intellectual Property and Technology Forum
JNA	Jugoslovenska narodna armija
KFOR	Kosovo Force
MMF	Međunarodno monetarni fond
MZ	Međunarodna zajednica
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
NHI	Nova Hrvatska inicijativa
NSRS	Narodna skupština Republike Srpske
NVO	Nevladine organizacije
OBN	Open Broadcast Network
OHR	Office of the High Representative
OSCE	Organization for Security and Co-operation in Europe
PDP	Partija demokratskog progressa
PIK	Privremena izborna komisija
R BiH	Republika Bosna i Hercegovina
RS	Republika Srpska
RTRS	Radio- televizija Republike Srpske
RTS	Radio- televizija Srbije
RTV	Radio-televizija
RTV BiH	Radio-televizija Bosne i Hercegovine
RTV SA	Radio-televizija Sarajevo
SAD	Sjedinjene Američke Države
SANU	Srpska akademija nauke i umjetnosti
S BiH	Stranka za Bosnu i Hercegovinu
SDA	Stranka demokratske akcije
SDS	Srpska demokratska stranka
SDP	Socijaldemokratska partija
SFOR	Stabilisation Force

SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SK BiH	Savez komunista Bosne i Hercegovine
SKJ	Savez komunista Jugoslavije
SNSD	Savez nezavisnih socijaldemokrata
SR BiH	Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina
SR HRVATSKA	Socijalistička Republika Hrvatska
SR SRBIJA	Socijalistička Republika Srbija
SSSR	Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
TV	Televizija
TV BiH	Televizija Bosne i Hercegovine
TV SA	Televizija Sarajevo
UNDP	United Nations Development Programme
UNICEF	United Nations International Children's Emergency Fund
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees
UNMIBH	United Nations Mission in Bosnia and Herzegovina
USA	United States of America
USAID	United States Agency for International Development
WTO	World Trade Organization

